Редакційна колегія:

ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України;
ГАМАН-ГОЛУТВІНА О.В.,
доктор політичних наук, завідувач кафедри порівняльної політології Московського державного інституту міжнародних відносин (Російська Федерація);
ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, МЗС України;
ДЕНИСЕНКО А.В.,
кандидат історичних наук, головний редактор наукового щорічника «Україна дипломатична»;
ДАНИЛЕНКО С.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ЖАЛОБА І.В.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КОПІЙКА В.В.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОППЕЛЬ О.А.,
доктор історичних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОСМИНА В.Г.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КОТИК В.Д.,
доктор політичних наук, МЗС України;
КУДРЯЧЕНКО А.І.,
доктор історичних наук, директор Інституту всесвітньої історії НАН України;
КУЛІНІЧ М.А.,
кандидат історичних наук, ректор Дипломатичної академії України при МЗС;
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу Інституту історії України НАН України;
ЛУБКІВСЬКИЙ Д.Р.,
Заступник Міністра закордонних справ України;
МАНЖОЛА В.А.,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
НОБІС А.,
доктор історичних наук, професор, Вроцлавський університет (Республіка Польща);
ПОГОРСЬКА І.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут всесвітньої історії НАН України;
РЕНДЮК Т.Г.,
доктор історичних наук, МЗС України;
ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу;
ТРОЯН С.С.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЦІВАТИЙ В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент, перший проректор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЧЕКАЛЕНКО Л.Д.,
доктор політичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ШМЕЛЬОВ Б.О.,
доктор історичних наук, керівник Центру політичних досліджень, професор, перший проректор Міжнародної вищої школи (Російська Федерація);
ШЕРГІН С.О.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при МЗС;

Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України,
протокол № 7 від 25.06.2014 р. для "З.С." №6 (політичні науки).

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:
Ольга Таукач, Юлія Валєєва, Леся Савчин, Галина Яворська, Олексій Суслін. Відповідальний за випуск Володимир Семенов.

Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції.
Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на "Зовнішні справи" не дозволяється. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень.

"Зовнішні справи", науковий журнал
2014, № 6. Виходить щомісяця. Засновники – Міністерство закордонних справ України, Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, Державне підприємство "Журнал Міністерства закордонних справ України "Політика і час".

Адреса редакції: 01018, м. Київ, Михайлівська площа, 1.
Телефон/факс: 38 044 279 39 18
Електронна пошта: o.taukach@mfa.gov.ua, www.uaforeignaffairs.com
Видавець: ДП "Політика і час"
Реєстраційне свідоцтво КВ № 14838-3809 ПР від 29 грудня 2008 р.
Друк: ТОВ "Вістка". Тираж 1000 примірників. Відпускна ціна редакції – 30 гривень. Передплатний індекс: 74402. "Зовнішні справи", 2014.

Цьогоріч ми відзначатимемо дві сумні дати – 100-ліття від початку Першої світової війни (28 липня 1914 р.) і 75-ліття (1 вересня 1939 р.) від початку Другої світової. У Першій загинуло майже десять мільйонів солдатів і мирних жителів. У Другій, до якої долучилася 61 країна світу, або 80 відсотків жителів планети Земля, загальні втрати сягнули 55 мільйонів осіб. Однак найсумніше те, що і ця висока плата виявилася марною. Люди нічому не навчилися. І зараз ми стоїмо на порозі Третьої світової, напевно, вже останньої в нашій історії війни. Хто винний? Ось один із варіантів відповіді, запропонований московським поетом Андрієм Орловим (Орлушей) 18 липня 2014 року.

Реквием по МН-17

Что бы и кого я ни любил,
Говорю ответственно и хмуро:
Я – один из тех, кто подло сбил
Самолет, летевший до Лумпура.
Нету у меня страны иной,
И сегодня, как ни горько это,
Я национальности одной
С так умело пущенной ракетой.
Я сейчас на первых полосах
Мировых газет, жесток и страшен,
Я и сам себе внушаю страх
Тем, что я частица слова RUSSIAN.
.....
Мой народ, который позабыл
И простил себе себяубийство,
Я вчера с тобою вместе сбил
Лайнер в украинском небе чистом.
Да, сегодня я – один из них,
Тех, кто мне противен, гнусен, гадок –
Тех, кто хочет, чтобы у других
Было больше взлетов, чем посадок.
Сбили все, кто весело в Facebook
Размещал зловещих орков лица,
Сбили те, кто установку "Бук"
Тайно гнал через свою границу.
Сбили те, кто словом вдохновлял,
Кто вооружал скота и хама,
Сбили те, кто мальчика распял
Между КВНом и рекламой.
.....
Кто конкретно и откуда сбил,
Следствие, должно быть, установит,
Ну а я останусь тем, кем был –
Русским по рождению и крови.
И пока политиков умы
Не готовы для перезагрузки,
Я за них признаюсь: сбили мы.
Я – виновен, потому, что русский...
Читаймося!

Наш передплатний індекс 74402
Передплатити „Зовнішні справи" ви можете у наших партнерів:
· ДП „Преса" Тел./факс: +38 (044) 289-07-74;
· ТОВ „НВП „Ідея", вул. Артема, 84, м. Донецьк. Тел. +38 (062) 304-20-22;
· ООО Фірма „Періодика" Тел.+ 38(044) 550-94-51, +38 (044) 550-41-33, через термінали самообслуговування мережі "24 nonstop" та в мережі Інтернет на сайті www.epodpiska.com;
або придбати вроздріб у редакції журналу „Зовнішні справи" за адресою: 01025, м. Київ-25, вул. Велика Житомирська, 2. Тел./факс: +38 (044) 279-39-18. Відпускна ціна видання – 30 гривень.

Наказом Міністерства освіти і науки України від 14.02.2014 р. №153 «З.С.» включено до Переліку наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальністю «Політичні науки».
Вимоги до матеріалів – на сайті www.uaforreignaffairs.com

«Зовнішні справи» №6. ЗМІСТ

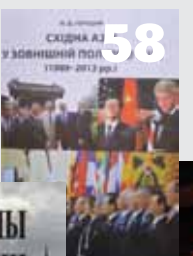

ПОЛІТИКА

5 Обговорення ситуації в Україні з депутатами Європейського Парламенту

6 *Сергій Толстов.* Проблеми та пріоритети України в умовах кризи європейської безпеки

12 *Франческо Басталья.* Довгострокове рішення може бути досягнуте лише через переговори та дипломатію

14 *Ольга Зернецька.* Справа державної безпеки (нотатки з парламентських слухань «Законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні»)

18 *Людмила Чекаленко.* Фактори європейської ідентичності у світлі ситуації в Україні

23 Десять міфів про Угоду про асоціацію Україна – ЄС

ДИПЛОМАТІЯ

28 Шана корифею (нотатки з Вченої ради, присвяченої пам'яті Г.Й. Удовенка)

32 *Вячеслав Ціватий.* Публічна дипломатія: традиції, тренди та виклики (досвід і пріоритети для України)

З ІСТОРІЇ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ

37 *Сергій Дацюк.* За що воює Росія? (фрагмент)

ГЕОПОЛІТИКА

42 *Ігор Лоссовський.* Світовий досвід розв'язання «водних конфліктів»: з історії відносин Сінгапуру та Малайзії (у контексті проблеми водопостачання Криму)

46 *Сергій Троян, Алла Киридон.* Міжнародні чинники конструювання національної пам'яті

50 *Сергій Жильцов.* Міжнародно-правовий статус Арктики (зовнішньополітичний контекст)

ОСВІТА

54 У Дипакадемії вручили дипломи магістрам зовнішньої політики

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

56 *Вячеслав Ціватий.* Дипломатія і зовнішня політика Великої Британії: інструментарій, дилеми і здобутки XXI століття. Рецензія

58 *Сергій Шергін.* Східна Азія у зовнішній політиці США (1989-2013 рр.). Рецензія

ГДІП

60 OUTLOOK World Culture Festival

62 Життя триває: дипломати відвідали Корсунь-Шевченківський історико-культурний заповідник

Обговорення ситуації в Україні з депутатами Європейського Парламенту

У Брюсселі 22 липня Міністр закордонних справ України Павло Клімкін взяв участь у відкритому засіданні розширеного бюро Комітету Європейського Парламенту в закордонних справах, в ході якого було обговорено розвиток ситуації в Україні.

Міністр висловив удячність депутатському корпусу ЄП за рішучу підтримку суверенітету, територіальної цілісності та європейської перспективи України, що було відображено в резолюції від 17 липня.

У цьому контексті міністр із жалем констатував подальше ігнорування керівництвом Російської Федерації вимог міжнародної спільноти щодо реальної деескалації ситуації у східних регіонах України. Навіть після терористичного акту проти літака Малайзійських авіаліній Росія не припинила незаконне постачання в Україну зброї та військової техніки. Міністр також звернув увагу на необхідність безумовного виконання мирного плану Президента України.

Павло Клімкін подякував Європейському Парламенту за невизнання анексії Криму та привернув увагу до численних фактів порушення прав людини, які фіксуються останнім часом.

Міністр окремо наголосив на порушенні Росією низки норм міжнародного гуманітарного права під час незаконного переміщення через державний кордон та утримання в Росії українського офіцера військово-повітряних сил Надії Савченко.

У ході дискусії більшість депутатів підтвердила позицію Європейського Парламенту на користь запровадження більш жорстких санкцій щодо РФ з боку Європейського Союзу.

Обмін думками з депутатами засвідчив, що трагедія з рейсом МН-17 у небі над Донецькою областю стала поворотним моментом у формуванні широкого консенсусу в Європейському Союзі щодо необхідності рішучої підтримки України в контексті російської агресії.

Міністр закордонних справ України Павло Клімкін взяв участь у Спеціальній зустрічі Ради міністрів ЄС та міністерському засіданні ЄС – країн Східного Партнерства

22 липня у рамках робочого візиту до Брюсселя Міністр закордонних справ України Павло Клімкін взяв участь у Спеціальній зустрічі Ради міністрів ЄС та міністерському засіданні ЄС – країн Східного Партнерства.

Міністр поінформував сторону ЄС про хід виконання мирного плану Президента України П. Порошенка та заходи українського Уряду щодо стабілізації ситуації на Сході України, наголосивши, що катастрофа пасажирського літака «Боїнг 777» радикально змінила міжнародний контекст ситуації на Донбасі. Міністри закордонних справ країн ЄС висловили послідовну підтримку мирного плану Президента України.

Виступаючи перед міністрами закордонних справ ЄС, керівник зовнішньополітичного відомства наголосив, що українське керівництво робить усе можливе для забезпечення незалежного та транспарентного розслідування цієї жахливої трагедії під егідою Нідерландів та за участю провідних міжнародних експертів. Міністри країн ЄС висловили вдячність Президентові та Уряду України за їх зусилля в цій сфері.

Павло Клімкін закликав держави-члени ЄС підтримати пропозицію українського Президента щодо визнання «ДНР» та «ЛНР» терористичними організаціями. Він також наголосив, що постійна підтримка бойовиків з боку Росії вимагає рішучої реакції з боку ЄС шляхом запровадження більш жорстких санкцій.

Міністр подякував стороні ЄС за незмінну підтримку територіальної цілісності та суверенітету України і фінансову підтримку нашій країні. Він також поінформував про завершення процедури міжвідомчого погодження Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і висловив сподівання на її ратифікацію Верховною Радою вже ближчим часом.

Під час заходу главам зовнішньополітичних відомств країн ЄС було надано розгорнуті матеріали з доказами прямого залучення Росії до дестабілізації ситуації та підтримки терористичних угруповань на Сході України.

Проблеми та пріоритети України в умовах кризи європейської безпеки

УДК 327.57:323.1

Сергій ТОЛСТОВ,
кандидат історичних наук, доцент, провідний науковий співробітник ДУ «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України»

Summary
Long-term political confrontation in Ukraine provoked an acute crisis of European security system. The annexation of Crimea and the conflict in the eastern regions of Ukraine demonstrated a lack of reliable guarantees against aggression and external interference. However, the internal stability and Ukraine's role in international relations will depend primarily on internal reforms and changes, including the opportunities provided by the Association Agreement with the EU, the decentralization of power and resolution of socio-cultural contradictions. The Ukrainian government should not rely solely on the external political and diplomatic support. The future status of Ukraine in the European security system will depend on the successful settlement of internal conflict in Donbas and governmental abilities to avoid further political instability in the south-east. It is also important to convince the EU and the Euro-Atlantic community as a whole that stability and successful development of Ukraine is necessary for the restoration of balance and trust in European security relations.
Keywords: **European security, political crisis, Association Agreement, the U.S., EU, Russia, OSCE**

Критична ситуація, що склалася в Україні після зміни владного режиму, виявила не тільки хронічну слабкість її державно-політичного устрою, а й ілюзорність сподівань на міцність і дієвість міжнародних інститутів, які зазвичай вважалися основою системи безпеки в Європі.

Ідеться не тільки про Будапештський меморандум 1994 р., який в українському примірнику з суто політичних міркувань мав назву «меморандум про гарантії безпеки» у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (5 грудня 1994 р.), однак в англійському примірнику фігурував як «меморандум про запевнення» стосовно безпеки.

Цей документ, ураховуючи переважно пасивне налаштування його формулювань (визнання в першу чергу «негативних» гарантій безпеки), навряд чи міг розглядатися як базовий документ, покликаний убезпечити країну від зовнішніх ризиків і загроз. Принаймні, поряд із висловленням «поваги до незалежності, суверенітету та існуючих кордонів України згідно з принципами заключного акта НБСЄ», положення меморандуму чітко заперечували застосування проти України насамперед ядерної зброї. Учасники меморандуму зобов'язалися домагатися негайних дій з боку РБ ООН з метою надання допомоги Україні як державі-учасниці Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, що не володіє ядерною зброєю, «у разі, якщо Україна стане жертвою акту агресії або об'єктом погрози агресією з використанням ядерної зброї» (пункт 4).

Водночас у пунктах 2 та 3 меморандуму викладено важливі й корисні положення, які мали б гарантувати Україну від застосування проти неї загрози силою «чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України». Пункт 2 містить зобов'язання РФ, Великої Британії та США ніколи не використовувати зброю проти України, крім цілей самооборони або будь-яких інших форм, передбачених Статутом ООН. Такі форми потенційно можуть поширюватися на оборону від агресії, застосування санкцій чи розміщення миротворчих контингентів. Окрім цього, РФ, Велика Британія та США зобов'язалися «утримуватися від економічного тиску», спрямованого на підкорення «своїм власним інтересам здійснення Україною прав, притаманних її суверенітету, і таким чином отримати будь-які переваги» (пункт 3) [1].

Якщо все ж таки спробувати оцінити, чому Будапештський меморандум не спрацював у разі з відокремленням Криму, доцільно розглянути сучасні проблеми та стан європейської безпеки в суттєво ширшому контексті.

По-перше, зазначимо, що уявний формат європейської безпеки чим далі більше нагадує абстрактне поєднання декількох слабо пов'язаних між собою сегментів. Побічними ознаками цього є поступове скорочення посилань на принципи та положення Заключного акта НБСЄ та політичні орієнтири документів Хельсінкі-2 (1992 р.), пряма територіально-просторова конкуренція європейського та євразійського інтеграційних проектів, невизнання Росією архітектурного каркасу європейської безпеки, створеного внаслідок розширення НАТО і ЄС [2].

По-друге, ескалація політичної кризи в Україні зумовлена інтернаціоналізацією внутрішнього конфлікту в країні, яка перебуває на стику двох різних за змістом і принципами підпорядкування систем безпеки, лише формально поєднаних парасолькою ОБСЄ та низкою декларативних нормативів. Це робить зрозумілим, чому від самого початку не спрацювало положення про проведення консультацій за участі РФ, Великої Британії, США та України після виникнення ситуації, яка передбачала виконання зовнішніми сторонами-гарантами положень Будапештського меморандуму. Так само, механізм колективної безпеки в РБ ООН запобігає застосуванню санкцій та односторонніх дій проти його постійних членів, що унеможливлює прямий конфлікт між офіційними ядерними державами.

По-третє, визначення характеру конфлікту в Україні та масштабів його інтернаціоналізації ускладнюється перепле-

тінням внутрішніх і зовнішніх чинників. Є безліч підтверджень прямого постачання російської зброї та військової техніки сепаратистським угрупованням у Донецьку та Луганську, що виглядає прямим порушенням пункту 2 Будапештського меморандуму. З іншого боку, попри проникнення великої кількості найманців і висунення на керівні посади в урядах так званих Донецької та Луганської народних республік політичних авантюристів, які мають російське громадянство, прямої участі російських регулярних військ у ході конфлікту в східних областях України офіційно не зафіксовано. Тому, хоча МЗС України визначає дії російського керівництва щодо України як пряму та багатопланову агресію з використанням політичних, воєнних та інформаційних засобів, між Україною та Росією відсутній стан війни. Натомість у двосторонніх відносинах спостерігається низка гострих економічних конфліктів, включаючи неврегульованість газових суперечностей, припинення прямого постачання газу та погрози російського уряду переглянути в односторонньому порядку режим торгівлі під приводом укладення Угоди про асоціацію між ЄС та Україною. Проте дипломатичні відносини між Москвою та Києвом не переривалися, попри низку політичних ускладнень, взаємних звинувачень і прикордонних інцидентів.

Сучасний стан міжнародних відносин України віддзеркалює кризу системи європейської безпеки, принаймні в тому розумінні, у якому цей комплекс відносин вважався звичайним, традиційним і більшменш прийнятним для сучасників упродовж останніх двох десятиріч. Стосовно місця України в цих процесах ідеться вже не стільки про наявність чи відсутність зовнішніх гарантій безпеки з урахуванням позаблокового статусу держави, скільки про проблематичність членства в регіональних системах колективної безпеки чи двосторонніх оборонних союзах із відповідним комплексом обумовлених зобов'язань.

Сучасний стан України змушує замислюватися над припустимістю чи неприпустимістю масштабного дестабілізуючого впливу одного з учасників умовної системи європейської безпеки на іншого. Тим паче, що такий вплив здійснюється з використанням цілеспрямованої пропаганди, анексії частини території, вербовки та засилання найманців, організації диверсій, постачанням воєнної техніки, важких озброєнь і боєприпасів. У широкому розумінні зовнішній вимір української кризи ставить питання про дотримання загальновизнаних «правил гри», урахування договірно-правових стандартів і принципів, готовність учасників багатосторонньої взаємодії шукати взаємоприйнятні або узгоджені підходи в ситуаціях, що виявляють принципову розбіжність інтересів провідних акторів.

У березні 2014 р. дипломатичний процес, пов'язаний із примусовим включенням Криму до складу РФ і подальшою ескалацією конфлікту в Східній Україні, виявив традиційні обмеження політико-правового та зовнішньополітичного реагування на виникнення масштабної регіональної кризи. Принаймні, провідні учасники міжнародної системи продемонстрували цілковиту неспроможність зупинити процеси ескалації міжнародно-політичного конфлікту. Ані тривалі дискусії в Раді Безпеки ООН, ані ухвалення резолюції ГА ООН від 27 березня 2014 р. щодо територіальної цілісності України, ані впровадження обмежених «особистих» санкцій проти російських посадовців і деяких компаній з боку США, ЄС та низки інших держав суттєво не вплинули на позицію та спосіб поведінки російського політичного керівництва щодо України. Так само не мали суттєвого успіху й кілька раундів політичних консультацій за участі США, ЄС, України та Росії (Женева, 17 квітня 2014 р.) та в європейському форматі із залученням глав держав та урядів або міністрів закордонних справ Німеччини, Франції, Росії та України (у період після зустрічі лідерів США, країн ЄС, Росії та України в Нормандії 6 червня 2014 р.).

Можна назвати чимало причин, що зумовлюють неспроможність учасників діалогу з питань європейської безпеки дійти прин-

ципової згоди щодо ситуації в Україні та відновлення докризового стану справ. Серед них – принципово або суттєво відмінне бачення перспектив загальноєвропейських відносин з боку політичного керівництва США, Росії та лідерів багатьох європейських країн, зміни економічного характеру, спричинені глобалізацією та кризою міжнародної фінансової системи, зростання спроможності російського воєнного потенціалу за збереження відносного ядерного паритету між США та РФ, перехід суперечностей між Росією та західними об'єднаннями, включаючи ЄС і НАТО у формат територіально-просторового суперництва, а також відмова Кремля від низки політичних обмежень, дотримання яких гарантувало відносний спокій у Європі в ході кількох фаз розширення НАТО і ЄС у період 1990-х – 2000-х років. При цьому, у відносинах із Росією різні країни керуються власними інтересами, включаючи економічну взаємозалежність, потреби в постачанні енергетичних ресурсів та чинники глобального балансу сил.

Перебування України на «передньому рубежі» суперечностей уже призвело до величезних політичних і економічних втрат, пов'язаних з анексією Криму, дестабілізацією економіки та наслідками збройних зіткнень у Донбасі, оцінювати які до завершення військової операції урядових сил вочевидь передчасно. Найважливіше, що до врегулювання української кризи та оцінки її реального впливу на загальноєвропейські процеси ще надто далеко. Тому й сценарії післякризового врегулювання дотепер не проглядаються з достатньою чіткістю.

Причини такої невпевненості в оцінках і прогнозах полягають у тому, що післякризовий стан відносин у Європі та місце в них України залежать не тільки від об'єктивних факторів, таких як стан економіки та фінансової сфери, зовнішньополітичні орієнтири владних структур України, стабільність чи нестабільність політичного режиму, наявність чи відсутність зовнішньої допомоги, а й від низки перемінних чинників. До таких перемінних чинників можна віднести ступінь контролю центральної влади в окремих регіонах, який по суті визначає територіальну конфігурацію України, загальний характер відносин між США, ЄС та Росією, перспективи узгодження відносин між ЄС і започаткованим російським керівництвом євразійським інтеграційним проектом, наявність чи відсутність компромісних рішень щодо енергетичних маршрутів у Східній Європі та Чорноморсько-Каспійському субрегіоні тощо.

Ще донедавна та навіть на початку глобальної економічної кризи 2007–2008 рр. і подальшої рецесії в дискусії довкола перспектив європейської безпеки фігурували декілька можливих сценаріїв. Найбільш імовірним вважалося довгострокове домінування НАТО в формі загальнополітичного та цивілізаційного союзу між США та ЄС як провідних центрів сили євроатлантичного регіону за умов беззастережного американського лідерства. У США та більшості країн ЄС цей сценарій вважався базовим і корисним, попри певну фронду проти методів американського домінування. Такий підхід на загал передбачав продовження політичного тиску та політики стримування РФ, однак не виключав можливості певного залучення Москви до американо-європейського альянсу на правах допоміжного, «підпорядкованого» та «зовнішнього» партнера. Зазначений сценарій будувався на «архітектурному принципі», основу якого становила система взаємопідтримуючих і взаємозамкнених інституцій, включаючи оборонний альянс НАТО, механізми Трансатлантичного діалогу, безпекові програми ЄС і пов'язані з ЄС і НАТО регіональні проекти та структури взаємодії. Роль Ради Європи, ОБСЄ та РЄАП у цій схемі полягала в створенні широких рамок, які мали залучати до діалогу периферійні країни в просторі «Великої» або «Ширшої» Європи та сприяти встановленню зростаючого впливу та контролю західних структур у пострадянському просторі.

З точки зору системного підходу вважалося цілком імовірним, що зростання міжнародно-політичних амбіцій ЄС і його економічного потенціалу невдовзі можуть призвести до визнання окремої ролі США та ЄС як компонентів європейської безпеки. Цей другий сценарій вбачався можливим у контексті становлення відносин багатополярності, у тому числі за умов скорочення впливу США й посилення ролі КНР. Оскільки з точки зору економічного впливу більшість прогнозів називає ЄС, США та Китай основними економічними центрами багатополярного світу, зазначений сценарій передбачав можливість поступового розмежування сфер компетенції між США, НАТО і ЄС, насамперед за умов часткового або суттєвого скорочення присутності США в Європі.

Третій потенційний сценарій, прозорий натяк на який містився в російській ініціативі щодо укладення Договору про європейську безпеку (2008 р.), передбачав підписання гарантійного пакту за участі США, НАТО, ЄС, РФ та інших європейських держав. Концепція подібного гарантійного пакту вочевидь не передбачала вста-

новлення між його учасниками союзницьких відносин, однак наполягала на врахуванні взаємних інтересів і могла б слугувати форматом для становлення кооперативної безпеки.

Щодо можливості повернення до формату «концерту» великих держав, згадки про який упродовж останніх 15-20 років містилися в проектах та аналітичних оглядах багатьох американських, європейських і російських експертів, зазначимо, що подібна модель може функціонувати лише за наявності певних умов, включаючи ментальну готовність до визнання партнерів як рівних сторін по діалогу. Тому «концерт держав», потенційно можливий за участі провідних країн ЄС та Росії, не справляє враження реалістичної схеми в разі долучення до нього США. При цьому зазначимо, що й американський політичний істеблішмент, виходячи з особливостей його політичної культури, потенційно не готовий брати участь у зобов'язуючих формах співпраці. Принаймні це стосується форматів, за яких рішення, ухвалені більшістю учасників процесу, можуть передбачати обов'язковість їх виконання всіма учасниками діалогу, які до того ж позбавлені права вето або не можуть наполягати на застосуванні правила консенсусу, як це відбувається при ухваленні рішень у НАТО, G7 та G20.

Після зміни влади в лютому 2014 р., яка вочевидь відбулася в не передбачений конституцією спосіб, нове українське керівництво опинилося в надзвичайно скрутному становищі, позначеному критичним загостренням відносин із Росією, спротивом зміні політичного режиму з боку частини власного населення та відсутністю дієвих гарантій безпеки, які могли б стати в нагоді при захисті територіальної цілісності держави. За цих обставин для офіційного Києва пріоритетом є проблема відновлення внутрішньополітичної стабільності.

Зазначимо, що зовнішні гравці та партнери не мають ефективних засобів сприяння відновленню дієздатності внутрішньодержавних механізмів, окрім побічних форм сприяння чи протидії, таких як управління борговими зобов'язаннями й умовами торгівлі, надання кредитів чи різних видів економічної допомоги. Тобто, сам спосіб відновлення контролю офіційного Києва над територією країни й уникнення розповзання сепаратизму та дестабілізації на інші регіони залежить від змісту політики центральних органів влади, включаючи поєднання політичних і силових методів.

У процесі ескалації української внутрішньополітичної кризи чітко виявилися особливості підходів США та європейських держав до відносин з Україною, Росією та поточних проблем європейської безпеки. Характеристика змістових аспектів та індивідуальних рис, що позначають позицію окремих держав, важливі в контексті аналізу стану та перспектив урегулювання кризи довкола України та нормалізації загальноєвропейської взаємодії.

Від самого початку позиція США відрізнялася чітким запереченням анексії Криму з боку РФ. Водночас, попри суттєвий політичний тиск з боку сенаторів з республіканської партії, адміністрація Б. Обами виявилася не готовою надати українському урядові військову допомогу, включаючи військову техніку, спеціальне спорядження та озброєння, які могли б ефективно застосовуватися в разі військового нападу з боку РФ. З приводу застосування санкцій та інших примусових заходів проти Росії, адміністрація Б. Обами орієнтувалася на координацію дій із керівництвом країн та керівними інституціями ЄС. Цю функцію було покладено на Торговельного представника (міністра торгівлі) США Дж. Лью, який застерігав радників Б. Обами про небажаність автономних дій США.

Політичні лідери Євросоюзу виявилися взагалі неспроможними визначити консолідовану позицію щодо України. Ще в січні європейські лідери презирливо відкидали пропозиції російського керівництва розпочати тристоронній діалог з питань торговельних відносин України з ЄС та РФ у контексті очікуваного підписання Угоди про асоціацію ЄС та України. Після анексії Криму та початку локального конфлікту в Донбасі європейські лідери схвалили план протидії політиці Росії, який передбачав запровадження санкцій у три етапи. Спочатку йшлося про заборону в'їзду до Євросоюзу осіб, безпосередньо причетних до рішень, пов'язаних з окупацією та проголошенням території Криму частиною Російської Федерації. Згодом, на другому етапі, йшлося про застосування обмежень проти осіб (і належних їм компаній) із близького оточення В. Путіна. І лише «третій пакет» санкцій мав передбачати обмеження, спрямовані проти окремих галузей російської економіки, включаючи банківську сферу, машинобудування, металургію, хімію, наукові проекти та енергетику. При цьому, як зазначав профільний єврокомісар Г. Еттінгер, за будь-яких обставин енергетика займатиме останній рядок у списку санкцій.

Оцінка ставлення окремих держав ЄС до України, її внутрішніх проблем і російсько-українського конфлікту виглядає ще менш однозначною. Попри участь у Союзі та політичні зобов'язання дотриму-

ватися засад спільної європейської зовнішньої та безпекової політики, уряди окремих країн Євросоюзу не забувають про власні партикулярні інтереси й не мають намірів діяти всупереч інтересам ділових кіл, зацікавлених у розвиткові економічних відносин із Росією та країнами СНД.

Серед країн ЄС вирішальне значення має позиція Німеччини, бізнес якої в першому кварталі 2014 р. вже зазнав суттєвих втрат лише внаслідок згортання ділової активності. Через послаблення курсу гривні та внутрішню нестабільність німецький експорт до України скоротився на третину, що зменшило прибутки німецьких фірм на 500 млн. Відповідне скорочення ділових операцій із Росією, ще до впровадження часткових санкцій, спричинило збитки в сумі 1,7 млрд. Ураховуючи чинники комплексної економічної взаємозалежності, Східний комітет німецької економіки, який на загал вважає економічні санкції проти РФ непродуктивними, погоджується на їх упровадження лише в якості граничного політичного заходу [3].

У ході дискусії з приводу економічних санкцій проти РФ на саміті ЄС 27 червня 2014 р. виявилися суттєві розбіжності. Загалом негативне ставлення до розширення санкцій та обмежень висловили Австрія, Болгарія, Іспанія, Кіпр, Греція, Словаччина та Угорщина. Суттєві аргументи проти секторального розширення пакету санкцій мають також Німеччина, Франція та Італія. На користь жорсткішого тиску виступали Велика Британія, Швеція,

Данія, Польща, Румунія та країни Балтії.

Водночас країни ЄС висловили цілковиту підтримку підписанню угод про асоціацію з Україною, Молдовою та Грузією. На церемонії підписання угоди 27 червня президент П. Порошенко виголосив односторонню заяву щодо європейської перспективи України. У ній було зроблено чіткий наголос на суверенному виборі України на користь майбутнього членства в Євросоюзі відповідно до ст. 49 Договору про Європейський Союз. Це положення установчого договору ЄС передбачає можливість подання заявки на членство в Євросоюзі для кожної європейської країни, яка поважає цінності свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини [4].

Звичайно, саме по собі підписання Угоди про асоціацію з ЄС у повному обсязі (на додаток до символічного підписання загальнополітичних і процедурних розділів у березні 2014 р.) не гарантує Україні стабільної європейської перспективи, а також не забезпечує припинення конфлікту всередині країни чи нормалізацію відносин із РФ. Однак за умов критичного загострення викликів внутрішній і зовнішній безпеці держави встановлення тісніших відносин із Євросоюзом дає реальну можливість скористатися механізмами політичного діалогу та економічною підтримкою з боку європейських держав та інтеграційних структур, включаючи сприяння плану Президента України з урегулювання ситуації на сході держави та запровадження моніторингу місії ОБСЄ на українсько-російському кордоні.

Економічні перспективи відносин між Україною та ЄС заслуговують окремої уваги. Доцільно відзначити, що на загал затверджені умови та перехідні положення стосовно зони вільної торгівлі між ЄС та Україною могли б бути й ліпшими. Принаймні деякі країни Азії та Латинської Америки, що укладали угоди про асоціацію та вільну торгівлю з ЄС, спромоглися досягти більш сприятливих умов торгівлі, аніж ті, на які погодилися українські урядові переговірники. Утім, за критичних обставин, що склалися після зміни влади в Україні, та за відсутності надійних зовнішніх союзників зволікання з підписанням угоди з ЄС могло б призвести до ще більшого загострення внутрішньої кризи та фактичної міжнародної ізоляції. Усіх проблем розвитку України Угода про асоціацію з ЄС вочевидь не охоплює. З точки зору процесу реформ вона повинна стати основою глибоких внутрішніх перетворень, а в сенсі зовнішніх чинників – способом розширення міжнародної підтримки з метою нейтралізації зовнішніх загроз, залучення допомо-

ги та інвестицій для відбудови економіки.

Коментуючи перспективи відносин між ЄС та Україною, голова представництва Євросоюзу в Україні Я. Томбінські наголошував, що допомога з боку ЄС може бути ефективною лише за умов, якщо підписання Угоди про асоціацію стане імпульсом для інтенсивної модернізації країни. Реформи в Україні, включаючи конституційну, повинні докорінно змінити систему державного управління.

З економічної точки зору умови зони вільної торгівлі між ЄС та Україною означатимуть зближення переважно сировинної економіки, що характеризується низькою конкурентоспроможністю, якою є теперішня Україна, з найбільшим, розвиненим і регламентованим ринком сучасного світу, що об'єднує розвинені держави та країни останньої хвилі розширення, які поки що перебувають у стані довготривалої адаптації до єдиного європейського економічного простору.

Ураховуючи ці обставини, проведення економічних і соціальних реформ потребує політичної волі уряду, підтримки з боку населення та втілення стратегії розвитку, що передбачає структурну перебудову економіки. Водночас у ході реформ потрібно докладати зусиль для запобігання зменшенню рівня ВВП на душу населення та скороченню соціальних стандартів, що може дискредитувати урядові програми та ініціативи. Серед ризиків встановлення ЗВТ між ЄС та Україною експерти вказують на вразливість української промисловості, яка потерпатиме від конкуренції з європейськими компаніями.

На загал успіх чи неуспіх асоціації залежатиме від того, наскільки європейські політики усвідомлюватимуть важливість України в статусі рівноправного партнера та бажаного члена європейського інтеграційного співтовариства. У кінцевому підсумку бажаний варіант співпраці передбачає обопільну готовність офіційного Києва запроваджувати програму реформ швидко і рішуче, та Брюсселя – надавати українським урядовим і регуляторним органам ефективну допомогу в критичних ситуаціях, з якими Київ може зіткнутися насамперед через загострення боргових проблем і через ускладнення у відносинах із Росією. Уже невдовзі такі обставини можуть виникнути в разі реалізації погроз російського уряду встановити «захисні бар'єри» проти українського експорту, застосування санкцій у зв'язку з неврегульованістю умов постачання газу та розрахунків за газ, а також побудови газопроводу «Південний потік».

Угода про асоціацію не обумовлює перспектив членства України ані в ЄС, ані в НАТО. Однак європейські політики навряд чи схильні розглядати відносини з нашою державою як із колоніальною периферією. Їхнє бачення України в якості потенційного ефективного партнера та країни, спроможної забезпечувати стабільну перспективу власного розвитку, залежатиме від послідовності виконання положень угоди та пов'язаних з її провадженням спільних планів.

Зусилля МЗС вочевидь неспроможні врятувати систему міжнародного права та відновити територіальну цілісність України в міжнародно визнаних кордонах. За нинішніх обставин проблема Криму, напевно, поповнить низку заморожених конфліктів, зокрема у Тайвані, Північному Кіпрі, Палестинській автономії, Косово, Абхазії, Південній Осетії та іншими спірними територіальними проблемами. Так само офіційному Києву не слід покладатися лише на зовнішню політико-дипломатичну підтримку, оскільки у своїй політиці провідні держави світу керуються не тільки й не стільки нормативно-правовими настановами, скільки власними інтересами та міркуваннями доцільності. Тому майбутній статус України в системі європейської безпеки залежатиме від того, як вправно українській владі вдасться, по-перше, врегулювати гострий внутрішній конфлікт на Донбасі та уникнути подальшої політичної дестабілізації на південному сході, й, по-друге, знайти спосіб довести країнам ЄС та євроатлантичної спільноти, що стабільність і добробут в Україні принципово важливі для відновлення збалансованої системи європейської безпеки.

Список використаних джерел:

1. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. 05.12.1994. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_158?test=4/UMfPEGznhh70T.ZiJxL/v5HI4Yos80msh8Ie6

2. Ермаков С.М. Россия – НАТО: что впереди / С.М. Ермаков, Ю.А. Крячкина, М.Е. Кучинская [Доклад РИСИ] // Проблемы национальной стратегии. – 2013. – № 6. – С. 7-23.

3. Триумф США, повышение ставок Путина, незначительная заява ЕС для Порошенко. — Западные СМИ об Украине / South-West.net.ua, 02.07.2014. – Режим доступу: http://south-west.net.ua/novost/triumf-ssha-povyshenie-stavok-putina-neznachitelnaja-za/

4. Брифінг у МЗС. 02 липня 2014 р. Режим доступу: http://mfa.gov.ua/ua/press-center/briefing/1233-brifing-v-mzs

АННОТАЦИЯ

Длительное политическое противостояние в Украине спровоцировало острый кризис системы европейской безопасности. Аннексия Крыма и конфликт в восточных областях Украины продемонстрировали отсутствие надежных гарантий от агрессии и внешнего вмешательства. Вместе с тем, внутренняя стабильность и роль Украины в международных отношениях будут зависеть преимущественно от внутренних реформ и изменений, включая использование возможностей, предоставляемых Соглашением об ассоциации с ЕС, проведение децентрализации власти и решение социокультурных противоречий.

Ключевые слова: европейская безопасность, политический кризис, Соглашение об ассоциации, США, ЕС, Россия, ОБСЕ.

АНОТАЦІЯ

Тривале політичне протистояння в Україні спричинило гостру кризу системи європейської безпеки. Анексія Криму та конфлікт у східних областях України продемонстрували відсутність надійних гарантій від агресії та зовнішнього втручання. Стан внутрішньої стабільності та роль України в міжнародних відносинах залежатимуть переважно від внутрішніх реформ і змін, включаючи використання можливостей, наданих Угодою про асоціацію з ЄС, проведення децентралізації влади та розв'язання соціокультурних суперечностей.

Ключові слова: європейська безпека, політична криза, Угода про асоціацію, США, ЄС, Росія, ОБСЄ.

Франческо Басталь'ї:
Довгострокове рішення може бути досягнуте лише через переговори та дипломатію

Провокаційні маневри військ сусідньої держави вздовж східного українсько-російського кордону, загальна довжина якого становить майже 2300 кілометрів і є найбільшим сухопутним кордоном у Європі; незаконні проникнення на нашу територію терористичних банд найманців і нелегалів; необхідність інженерно-технічного облаштування українських прикордонних рубежів – ці та інші питання перебувають у зоні пильної уваги міжнародних спостерігачів. Тема прикордонної безпеки та цивілізованого обслуговування контрольно-пропускних пунктів актуальна й для інших ділянок. На одній із них не перший рік працює Місія ЄС з прикордонної допомоги Молдові та Україні – EUBAM, яка активно сприяє економічному розвиткові та зміцненню регіональної безпеки в зоні своєї діяльності. З березня цього року EUBAM очолив пан Франческо Басталь'ї, який у різний час працював заступником голови Місії ООН у Косово, був Координатором ООН в Іранській Ісламській Республіці тощо. Протягом своєї діяльності в ООН пан Басталь'ї займав ключові позиції у сфері боротьби з наркотиками, ядерної енергетики, палестинському питанні, роботі з біженцями в Центральній Америці тощо. У квітні цього року під час зустрічі з новопризначеним Головою Місії ЄС в Адміністрації Держприкордонслужби України відзначалося, що пан Франческо Басталь'ї розпочинає свою роботу в складній зовнішньо- та внутрішньополітичній ситуації в Україні. В умовах анексії Російською Федерацією Автономної Республіки Крим виникло ускладнення й на придністровському сегменті українсько-молдовського кордону. Адже деякі політичні сили побачили можливість приєднання Придністров'я до Росії за кримським сценарієм. Зафіксовано активізацію миротворчого контингенту Росії в Придністров'ї та проросійських рухів.

Це інтерв'ю підготовлене спеціально для нашого видання.

- Пане Басталь'ї, чи не могли б Ви розповісти про роль EUBAM у регіоні?

- Місія Європейського Союзу з прикордонної допомоги Молдові та Україні розпочала свою роботу у 2005 р., щоб сприяти впровадженню контролю на кордоні та митних норм і практик, які відповідали б європейським стандартам, а також задовольнити потреби громадян і торгівлі між Молдовою й Україною. Діяльність EUBAM сприяє поліпшенню економічного розвитку та посиленню безпеки на кордоні. Ключовим пріоритетом для EUBAM залишається внесок у мирне врегулювання придністровського конфлікту.

- Як би Ви окреслили результати діяльності Місії? Якими є її основні досягнення?

- Між урядами України та Молдови, їхніми відповідними службами та EUBAM існує міцне, надійне партнерство. Протягом ряду років EUBAM відіграє ключову роль у наданні стратегічних порад і рекомендацій у становленні політики. Наприклад, ми були задіяні в розробленні проекту закону митної служби та правої й відомчої системи прикордонної поліції в Молдові, а також надавали підтримку Міністерству доходів і зборів України у ключових аспектах сприяння торгівлі та, останнім часом, мандату для реструктурованого митного відомства.

Спостерігається покращення інформаційного потоку між службами двох країн завдяки зусиллям різноманітних робочих груп за підтримки EUBAM і спеціальних груп з питань протидії контрабанді зброї, наркотиків, сигарет, торгівлі людьми та прав інтелектуальної власності. Крім того, надзвичайного прогресу досягнуто в питанні взаємодії на місцях. Наразі впроваджуємо новий раунд операцій з контролю на кордоні, що охоплює ключові місця дислокації: сухопутні пункти перетину кордону, морські порти та обрані аеропорти в обох країнах. Досвід показує, що ці спільні операції мають три основні переваги. По-перше, сприяють становленню довірчих відносин між посадовцями обох країн; на засадах такої довіри будуються майбутні відносини. По-друге, дають можливість перевірити та відпрацювати разом процедури й практики через експерименти на місцях. По-третє, зумовлюють конкретні, кількісні результати в контексті протидії контрабанді, затримань, боротьби з корупцією тощо. Нарешті, ці заходи будуть усталеною практикою в руках

партнерських служб, що працюють на кордоні.

Також, ми сприяли інституційному розвиткові партнерських організацій. Ми заохочували своїх партнерів збирати відгуки осіб, які перетинають кордон, для покращення послуг, що надаються. За підтримки EUBAM партнери змогли підвищити рівень послуг у пунктах пропуску на молдовсько-українському кордоні. Наприклад, у пункті пропуску «Росошани — Бричень» задля скорочення часу перетину кордону контроль на в'їзд і виїзд проводиться на території України із застосуванням сучасного обладнання, усі процедури контролю спрощено, уніфіковано й оптимізовано. Співробітники прикордонної служби, органи правопорядку з обох країн виконують свої обов'язки пліч-о-пліч в одній кабінці. Заощаджуючи людські ресурси, більше уваги можна приділити аналізові чи підвищенню рівня якості перевірки транспортного засобу.

Серед найбільших пріоритетів EUBAM також є демаркація українсько-молдовського кордону. Місія допомагала знаходити рішення в питанні демаркації складних ділянок лінії державного кордону, а саме, мостів розмежування та поверхні води. Ми задоволені тим, що спільна комісія, яка відповідає за демаркацію кордону, досягла значного прогресу: лише 5,6 км з 1222-кілометрового кордону залишаються недемаркованими, і ми сподіваємося, що цю роботу буде завершено в липні.

У рамках ініціативи зміцнення довіри EUBAM досягла успіхів у відновленні залізничного пасажирського та вантажного сполучення через Придністров'я. Це було зроблено завдяки технічному аналізові, порадам і пропозиціям як для Кишинева, так і для Тирасполя. Місія також зробила внесок у те, щоб придністровські бізнес-кола мали вихід на ринки ЄС та СНД у рамках преференційних торгових режимів. Таким чином, як і для компаній, що базуються на території під юрисдикцією Кишинева, більшість товарів із Придністров'я не оподатковується, коли ввозиться в країну призначення.

- Як працює EUBAM у нинішніх обставинах? Що змінилося протягом останніх тижнів?

- EUBAM підтримує своїх партнерів у реформуванні їхніх служб у час політичних змін. Оскільки обидві країни знаходяться на шляху до Європейського Союзу, додаткові вимоги, що витікають із програми асоціації, спонукатимуть до подальших змін у прикордонному та митному законодавстві, структурах і процедурах. Місія намагатиметься своєчасно та ефективно задовольняти зростаючі вимоги в цих сферах.

Останні кілька місяців в Україні та Молдові були насичені подіями, і ми пильно спостерігаємо за розвитком ситуації в регіоні. Коли нашими партнерами було посилено заходи безпеки на кордоні, ми також посилили наш моніторинг у регіоні. Місія працює з повним навантаженням і налаштована, наскільки можливо, підтримувати партнерів.

- Придністров'я та Росія звинувачують Молдову й Україну в блокуванні Придністров'я на «кордонах». Якими є спостереження Місії?

- Виходячи з регулярних спостережень, експерти Місії не засвідчували жодних суттєвих перешкод у пересуванні людей чи вантажів через придністровську ділянку. У перші місяці 2014 р. спостерігався незначний спад пасажирських перевезень і кількість відмов у в'їзді не зросла. Причинами відмови були не національність особи, а відсутність відповідних документів або неспроможність підтвердити наявність коштів на перебування в країні.

- Як може EUBAM сприяти Україні відповідати стандартам ЄС?

- У рамках процесу, що веде до Угоди про асоціацію, є низка вимог у галузі управління кордонами, таких як створення спільних пунктів пропуску через кордон уздовж кордону з Молдовою, спрощення та прискорення перевірок на кордоні, а також підвищення рівня обміну інформацією між різними правоохоронними органами. Саме в цьому Місія Європейського Союзу з прикордонної допомоги Молдові й Україні підтримує своїх партнерів. Ми сприяємо розробленню нових законів і постанов, зокрема законів про прикордонний контроль та про іноземців, допомагаємо в реорганізації наших партнерських організацій, шукаємо шляхи покращення показників їхньої роботи на місцях.

- Наскільки важливим є дипломатичне рішення в деескалації ситуації на східному кордоні України?

- Це питання виходить за рамки нашого мандату. Тим не менш, очевидно, що довгострокове рішення може бути досягнуте лише через переговори та дипломатію. Звичайно, найскладнішим є створення такого середовища, у якому можна було б використовувати такі інструменти якнайкраще в інтересах усіх зацікавлених сторін.

- У чому, на Вашу думку, полягають проблеми на кордоні з Придністровською Молдавською Республікою?

- Проблеми Придністров'я за своїм характером є політичними і можуть бути вирішені лише в політичному контексті. Тим часом, щоб підтримати процес становлення миру, EUBAM пропонує практичні рішення практичних проблем управління кордоном — рішення, що були б доцільними для всіх, незалежно від їхніх політичних очікувань.

23 травня 2014 р.

Справа державної безпеки

(нотатки з парламентських слухань «Законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні»)

**Ольга ЗЕРНЕЦЬКА,
доктор політичних наук,
професор, головний науковий
співробітник відділу
глобальних та цивілізаційних
досліджень ДУ «Інститут
всесвітньої історії»
НАН України**

У Верховній Раді України 18 червня 2014 р. відбулися парламентські слухання на тему: «Законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні». Організатором слухань виступив парламентський Комітет з питань інформатизації та інформаційних технологій, який створено тільки 2012 року. Одразу постає запитання: «Чому інформаційних, а не інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), як прийнято в усьому світі позначати цю галузь індустрії?»

Голова цього комітету В. Омельченко, як і левова частка депутатів, представники органів державної влади, місцевого самоврядування, науки та освіти, компаній з індустрії програмного забезпечення, українські та іноземні експерти, розглянули проблеми у сфері законодавчого забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні. Так, В. Омельченко в доповіді виразно окреслив стан проблеми: «Профільний комітет працює всього більше року і через те, що в нас не було нічого отримано у спадок (підкреслення О.З.), ми сьогодні і весь рік займалися вивченням усієї законодавчої бази і безпосередньо мали продовжувати основні засади побудови інформаційного суспільства в Україні. Сьогодні процеси розвитку не узгоджені між собою, розпорошені за гілками влади, коштами, методами та засобами, мають недостатнє фінансування. В Україні на державному рівні було здійснено декілька спроб оптимізувати державне управління інформаційною сферою, проте до суттєвих зрушень це не привело... В Україні фактично з однаковими повноваженнями у сфері інформатизації діє два державних органи: Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України та Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації» (цитується за стенограмою в редакції оригіналу [1]).

До подолання такого становища закликав заступник Міністра юстиції України І. Бондарчук: «Є потреба першочергового формування шляхом адаптації законодавства України до законодавства ЄС з питань уникнення дублювання інформації в інформаційних системах усіх рівнів, захисту персональних даних, використання електронного цифрового підпису як надійного інструменту ідентифікації та уніфікації користувачів об'єднаної системи інформаційних ресурсів держави та її окремих складових об'єктів автоматизації, телекомунікаційної інфраструктури тощо. Це ключові питання, які потребують першочергового вирішення».

Системно проаналізував законодавчі проблеми голова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформації, А. Семенченко. По-перше, він єдиний серед виступаючих згадав про дочерговий всесвітній саміт з розвитку інформаційного суспільства, підкресливши, що «Україна, на жаль, за останній час втратила свої позиції по міжнародних рейтингах майже на 10 і більше позицій». По-друге, виступаючий вказав на відсутність нині системності законодавчої бази, неузгодженість, а іноді суперечність різних документів, декларативність більшості з них, неузгодженість із базовими документами ЄС. Серед основних проблем – «так і не прийнятий інформаційний кодекс, хоча його було передбачено створити ще в рамках Закону України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства України на 2007-2015 роки», відсутність закону про електронну комерцію, недосконалість закону «Про електронний цифровий підпис», відсутність переліку на законодавчому рівні, визначеного переліку адміністративних послуг, відсутність програми розвитку інформаційного суспільства, стратегії та програми розвитку електронного урядування».

Наголосив на цій проблемі й заступник директора Інституту кібернетики імені В.М. Глушкова НАН України О. Палагін: «Критичним пріоритетом для України сьогодні є створення нормативно-правової бази, національних стандартів, що могли б визначити прозорі правила гри і критерії оцінки, без них виконання програми має стихійний характер».

Є прогалини і в практичній сфері. Так, керівник координаційної ради Національного проекту «Технополіс» В. Кривенко, зокрема, зазначив, що необхідно «Легалізувати програмне забезпечення в органах державної влади... Але красти не можна. Треба проводити з компаніями-постачальниками дискусії, досягати дисконту 80-90%, але, все ж таки, ми повинні платити. Іншого шляху немає в розвинений світ».

Ось чому, на нашу думку, дуже слушними були виступи зарубіжних учасників слухань – депутата парламенту Грузії Г. Вашадзе та Генерального директора Центру «Європейської інтеграції та розвитку України» Я. Мерило з Естонії.

Г. Вашадзе чітко окрес-

Ольга Зернецька. **Справа державної безпеки** (нотатки з парламентських слухань «Законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні»)

лив головні проблеми в Україні, які стоять на заваді побудови інформаційного суспільства: «Сьогодні в Україні висока бюрократія, корупція в системах, низька довіра до державних структур, відсутність відчутних символів змін, громадянська нестабільність, відсутність ясної та загальної стратегії змін, інтервенція ззовні». Виступаючий також зазначив, як саме потрібно зняти ці «фактори демотивації». Перше – це дерегуляція й оптимізація самої бюрократії. Друге – громадськоорієнтовані електронні послуги. Третє – розвиток людських ресурсів. Четверте – розвиток інфраструктури. П'яте – розвиток механізмів самого співробітництва. Особливо хотілося б наголосити на досвіді Грузії в розвиткові людських ресурсів, який починається з інвестицій у саму систему освіти. Приклад комп'ютеризації в Грузії, наведений Г. Вашадзе, справді вражає: усім першокласникам видають комп'ютери безкоштовно, «тому що в когось є комп'ютер, але в інших – немає можливості купити його, вони реально відстають і не використовують можливості, які є сьогодні в глобальному світі». Грузія дбає про подолання цифрової нерівності.

А Україна? Голова Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами України С. Євтушенко, зокрема, зазначив: «Кожен учень отримає свій власний комп'ютер за соціальною ціною (підкреслення О.З.). Це той випадок, коли політики кажуть „No comments".

Своїми думками про досвід Естонії, яка є однією з найбільш розвинених пострадянських країн у цій галузі, поділилася Я. Мерило. Вона відзначила, що «основним є вибудовування стратегії інформаційного суспільства. Насамперед – державні стандарти, законодавство, яке підтримує цю стратегію, і відповідальний орган, який контролює виконання державних програм. Після того, як визначається стратегія і послуги, які пропонує громадянам держава, приватний сектор може теж підключитися до цієї роботи. Без загальних стандартів дуже важко і приватному сектору співпрацювати з державою. Необхідно створити держстратегію і стандарти цифрового суспільства, визначити один орган, вищий за окреме міністерство. Здійснювати контроль за втіленням стратегій інформаційного суспільства у життя. Підтримуюче законодавство, закони про захист даних, цифровий підпис. За основу можна взяти європейські стандарти як частину інтеграції».

Більше половини виступів було присвячено проблемі інформаційної безпеки. Голова Комітету Верховної Ради України з питань свободи слова та інформації М. Томенко пов'язав проблеми інформаційної війни з проблемою монополізації телерадіопростору України: «Сьогодні ми в медіапросторі маємо кілька фінансово-політичних угрупувань, які фактично тотально монополізували телерадіопростір. Більше того, через видачу ліцензій цифрового мовлення, якщо ми нічого не зробимо, (під «ми» я розумію нового Президента, Уряд, Верховну Раду), то у 2015 році, коли відповідно до Женевської угоди ми перейдемо на цифрове мовлення, у нас буде група людей, яка через кіпрську компанію «Зеонбуд» та через офшорних засновників багатьох наших телекомпаній фактично буде контролювати повністю телепростір України».

Томенко надав пропозиції щодо демонополізації, зокрема підкресливши: «Я прихильник того, щоб ми повністю анулювали всі рішення про видачу цифрових ліцензій і по-новому під стратегію розвитку в Україні цифрового мовлення ухвалили всі рішення».

Народний депутат України О. Мочков висловив занепокоєння станом інформаційної безпеки, вказавши, що цим питанням «опікується понад 10 державних органів і центральних органів виконавчої влади... Досі не налагоджено ефективну міжвідомчу взаємодію та не визначено єдиний спеціальний уповноважений орган, який займався б комплексним вирішенням всього спектра проблем у зазначеній сфері».

Народний депутат України О. Тягнибок увів цю проблематику в міжнародне русло, відзначивши, що «всі сучасні геополітичні процеси супроводжуються масивними інформаційними та медійними кампанія-

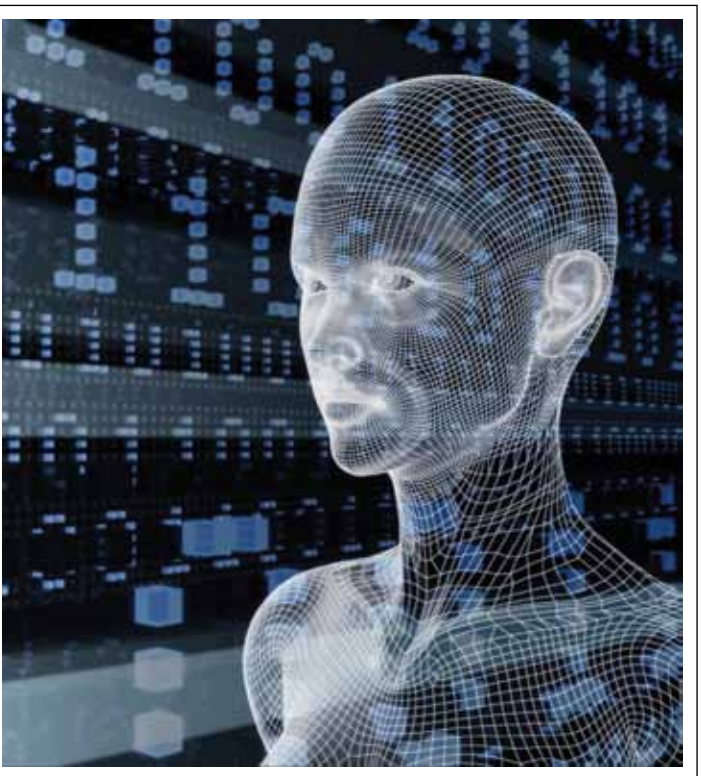
ми». Він проаналізував стан проблеми в Україні: «Наразі ми значною мірою пожинаємо плоди зрадницької державної інформаційної політики, саме тому вважаємо, що треба розглядати інформаційну безпеку України в рамках таких аспектів: якісний український продукт став заміщенням російської пропаганди».

Голова Держслужби спеціального зв'язку та захисту інформації В. Звєрєв відзначив, що в Держспецзв'язку створено інформаційно-телекомунікаційну систему, яка дає змогу органам державної влади здійснювати відповідний рівень і ступінь захисту та обмеження несанкціонованого доступу. Існує більше 140 нормативних документів, які розроблені Держспецзв'язком для забезпечення цього процесу. Однак саме недотримання законодавства в цьому питанні залишається головними чинниками витоку інформації. В. Звєрєв зазначив, що, на жаль, «відсутній загальносистемний базовий законодавчий акт у системі захисту інформації. Актуальність його розроблення обумовлена необхідністю визначення на законодавчому рівні єдиної концепції захисту інформації на об'єктах інформаційної діяльності, в інформаційно-телекомунікаційних системах та на об'єктах протидії технічним розвідкам».

Перший заступник голови Комітету з питань інформатизації та інформаційних технологій Р. Лук'янчук, підкреслив важливість захисту від кіберзагроз стратегічних об'єктів національної структури: атомних електростанцій, гідроелектростанцій, трубопроводів, електронних фінансових систем: «У наш час лише фізичний захист даних об'єктів не закриває і повністю не вирішує питання з їх безпеки».

Начальник управління боротьби з кіберзлочинністю МВС України С. Ремедюк поінформував, що збитки від онлайн-злочинів та інших цифрових махінацій на сьогодні вже перевищили збитки від традиційних форм злочинності в Україні. Він вказав на чинники, які перешкоджають проведенню якісної боротьби з кіберзлочинністю: відсутність правових визначень таких понять, як «кібернетична безпека», «кібернетичний простір», «кіберзлочинність», «шкідливе програмне забезпечення» тощо; відсутність механізмів щодо фіксування та використання в цивільному та кримінальному процесі цифрових доказів тощо.

Про необхідність перегляду існуючого порядку впровадження та використання комплексної системи захисту інформації говорив перший заступник Голови Вінницької облдержадміністрації О. В'юник. Член наглядової ради ІТ-консорціуму Intecracy Group Ю. Сивицький висловив впевненість у необхідності взаємодії електронно-цифрових підписів, які зараз не взаємодіють. Свою стурбованість щодо ситуації з інформаційної безпеки в Україні висловили також голова Національної комісії з питань суспільної моралі В. Костицький і голова Комісії з питань науки та ІТ-технологій УСПП І. Пєтухов. Останній

закликав переглянути умови приватизації «Укртелекому», дати належні оцінки та... передати інфраструктуру державі. На базі переданої інфраструктури забезпечити надійність і безперебійність роботи телекомунікаційної мережі спеціального призначення.

Про внесок у розвиток інформаційного суспільства ІТ-індустрії говорила й директор Департаменту координації нормотворчої та методологічної роботи з питань оподаткування Міністерства доходів і зборів України Н. Привалова, відзначивши, що «одним із економічних стимулів розвитку інноваційних галузей є надання податкових пільг, зокрема суб'єктам індустрії програмної продукції з податку на прибуток підприємств та з податку на додану вартість, які вже з початку минулого року втілені у Податковий кодекс і є діючими».

Представники бізнес-сектору – засновник корпорації SoftServe Т. Кіцмей, директор Асоціації «Інформаційні технології України» В. Валєєв, керуючий партнер ІТ-холдингових МММ-груп К. Чала, керівник координаційної ради Національного проекту «Технополіс» В. Кривенко, директор «Майкрософт Україна» Д. Шимків не тільки порушували питання, пов'язані з економічною діяльністю, – це корупція, відсутність прозорості в правилах гри, економічної моделі, відсутність відкритої технологічної платформи для комунікацій будь-яких комп'ютерних систем між собою (Т. Кіцмей), погана кадрова забезпеченість державних посад у сфері інформатизації (К. Чала), – а й наголошували на проблемах освіти. Зокрема, В. Валєєв говорив про необхідність забезпечення розвитку фізико-математичної освіти: «ІТ – це є похідна (теж маємо зважати), але база – то фізика і математика». Він

порушив також важливе питання щодо «врегулювання тристоронніх договорів, що дали б змогу захистити інвестиції компаній у навчання фахівців, наразі цього немає, компанії не мають законодавчого механізму та стимулу інвестувати в навчання достатньою мірою».

Поряд із цим стоїть питання про систему захисту інтелектуальної власності (В. Кривенко). Д. Шимків, зокрема, підкреслив: «Якщо ми сьогодні хочемо говорити про майбутнє, то у світі говорять про чотири основні навички сьогодні – це вміння читати, вміння писати, вміння розмовляти і вміння програмувати. То чому б не почати Україні викладати програмування з 1-го класу?»

Питання освіти та науки як основи інформаційного суспільства та суспільства знань було висвітлено в доповідях голови Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти Л. Гриневич та заступника Міністра освіти України П. Полянського, а також у виступах члена президії Національної академії наук України В. Семиноженка, ректора Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» Л. Товажнянського та заступника директора Інституту кібернетики імені В.М. Глушкова НАН України О. Палагіна. Зокрема, Л. Гриневич виділила «чотири виміри політики щодо розвитку інформаційного суспільства»: соціальна нерівність, моральний вимір, інноваційний, глобальний. Вона зазначила, що «перед нами стоїть справді складне завдання – подолати цифровий розрив між Україною і розвиненими країнами світу».

Основні тези доповіді Л. Гриневич підтримав П. Полянський, звернувши увагу на те, що у світі «освіта переживає певну кризу. Ця криза... подвійна – втрата значною частиною молодих людей мотивації до пізнавальної діяльності та до навчання». Він також доповів, що «останнім часом міністерство відповідно до державного замовлення збільшує частку тих фахівців з інформаційної безпеки, які захищають наукові ступені в аспірантурах і докторантурах. Звісно, це не є масове явище, це в межах 30-50 осіб. Але йдеться про тих фахівців, котрі працюють на безпеку вищих посадових осіб держави, котрі захищають інформаційну державну таємницю. Але це також має стосунок і до освіти».

В. Семиноженко розповів, що впродовж 4-х років Держінформнауки реалізувало низку проектів, які на сьогодні вважаються суттєвими кроками й успішними в напрямі розвитку інформаційного суспільства та розбудови електронного врядування. Зокрема, «ключові елементи електронного врядування, зроблені в цей час, – це системи електронної взаємодії органів виконавчої влади на базі хмарних технологій».

Л.Товажнянський наголосив на якості освіти, пояснивши, що «політехнічний інститут вирішує цю проблему за рахунок фундаменталізації та інтернаціоналізації освіти». Він окреслив привабливість України для аутсорсингових фірм, які створюють програмний продукт, що дуже цінується на світовому ринку: «Сьогодні дві тисячі таких фірм працює в Україні, завдяки цьому йдуть інвестиції в нашу країну. І продукт, який іде з України, теж сягає близько 2 млрд. доларів. Усі працюючі там – це випускники вищих навчальних закладів». Ректор запропонував започаткувати діяльність юридичних осіб між університетом і бізнесом, щоб мати юридичну основу для такої співпраці.

На слуханнях О. Палагін згадав важливу світову тенденцію «переходу від інформаційного суспільства до суспільства знань, де знання набувають конструктивних якостей і стають об'єктом інтелектуальної власності». Разом із тим, він констатував «значне зниження інтересу на державному рівні до науки в цілому сьогодні». Тому й запропонував «з метою входження України в топ-50 (за результатом індексу мережної готовності, наприклад, ми зараз на 90 місці), значно збільшити фінансування національної програми, зокрема, за напрямами: нормативно-правова база, стандарти, інформаційна безпека, інформаційні ресурси тощо.

Замість післямови:

За «Індексом електронної готовності 2013 р.» [2] Україна посідає 73-є місце у світі з 144 країн. Цей індекс складається з чотирьох підіндексів, кожний із яких базується на декількох показниках. Розглянувши їх, можна визначити сильні та слабкі позиції нашої країни.

Перший – «Підіндекс середовища» (Україна – 105-е місце) складається із двох показників: 1) «Політичне і регуляторне середовище», яке ставить нашу країну на 124-е місце; 2) «Бізнесове та інноваційне середовище» (78-е місце).

Другий – «Підіндекс готовності», за яким Україна має доволі високе 29-е місце, складається із трьох показників: 1) «Інфраструктура та цифровий контент» (74-е місце); 2) «Доступність» (2-е місце у світі (!)); 3) «Навички» (35-е місце).

Третій – «Підіндекс використання» (95-е місце), складається із трьох показників: 1) «Індивідуальне використання», де Україна займає 74-е місце; 2) «Бізнесове використання» (84-е місце); 3) «Урядове використання» (121-е місце).

Четвертий – «Підіндекс впливу» (81-е місце), складається із двох показників: 1) «Економічні впливи» (74-е місце); 2) «Соціальні впливи» (87-е місце).

Проаналізувавши показники, можна зрозуміти, що підвищують місце України показники «доступність» і «навички», а знижують всі показники, що пов'язані з регуляторною системою, політичним, бізнесовим і соціальним середовищем.

Відповідно до цих даних, мабуть, і слід розвивати стратегію розбудови інформаційного суспільства в Україні та переходу до суспільства знань.

Список використаних джерел:

1. Стенограма парламентських слухань «Законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні» від 18 червня 2014 р. // Режим доступу: http://static.rada.gov.ua/zakon/new/par_sl/SL180614.htm

2. The Network Readiness Index 2013 // The Mode of Access: http://www3.weforum.org/docs/GITR/2013/GITR_OverallRankings_2013.pdf

Фактори європейської ідентичності у світлі ситуації в Україні

УДК 327.7 (477)+351.88

Людмила ЧЕКАЛЕНКО,
доктор політичних наук,
професор, Дипломатична академія України при МЗС

Summary
The article describes the mechanism of collective management of EU, the use of the uniting factor of the European identity and supranational integration.
Key words: **European Union, collective management, integration, Framework programme of the EU.**

У чому полягає феномен ЄС? Вірогідно в життєдайності європейської ідеї, талановитості та винахідливості народів, що його населяють; утворенні продержавного формування, в інтеграції. Країни різних частин земної кулі намагалися відтворити процес і реалізувати проекти, подібні європейській інтеграції. Однак цей експеримент поза Європою за подібними критеріями та масштабами не вдався. Інтеграція по-європейськи дійсно являє собою вінець попереднього політичного, економічного та соціального розвитку Західної Європи. Саме західної частини європейського континенту, а не східної. І саме з Заходу Європи інтеграційний рух поширився на весь континент. Можна шукати пояснення цьому явищу в економічних витоках – інтернаціоналізації виробництва. Можна погодитися і з тим, що матеріальна складова інтеграційного процесу є необхідною, але не є достатньою.

Основні витоки інтеграції по-європейськи полягають у впорядкованому індивідуалізмі, сформованому римським правом і протестантською етикою; особистій свободі – свободі індивідуума; специфічному характері господарювання (індивідуалізм в умовах високої щільності населення), сформованому інтенсивним характером виробництва; протиріччями між приватною власністю і партикуляризмом, що призвели до двох світових катастроф і зрештою змусили західних європейців віднайти ліки для видужання. І цими ліками виявилася інтеграція.

Питання європейської єдності хвилювали політиків саме в часи протистояння держав, посилення загрози знищення паростків демократії. У період Другої світової війни під час панування нацизму серед населення європейських країн неухильно зростала кількість прихильників ідеї пожертвувати державним суверенітетом заради європейської федерації, як гаранта миру та безпеки. Після Другої світової війни країни Європи впритул наблизилися до реалізації інтеграційних концепцій, вважаючи інтеграцію найефективнішим шляхом створення федералістського об'єднання.

Прихильники іншого варіанта розвитку Європи – конфедерації – віддавали перевагу нижчому рівню локалізації міжнародної правосуб'єктності. Основним гарантом цілісності державного суверенітету в такому разі мало б стати право вето, що давало можливість заблокувати рішення центральних органів, якщо таке рішення не відповідало національним інтересам суб'єктів конфедерації. Повертаючись до федералістського устрою, зазначимо, що суверенітет у такій державі не ділиться між федерацією та її суб'єктами. Федерація – це одна держава, а не союз держав, які «віддають» частину свого суверенітету на користь федеративної влади. У федеративній державі ділиться не суверенітет, а компетенція, причому ділиться таким чином, що суверенітет має федерація, а не її суб'єкти.

Не слід забувати, що практично всі учасники політичного процесу ЄС мають кілька різних ідентичностей і можуть відігравати різні ролі. Дослідники довели, що у сферах сільського господарства, рибальства й особливо торгівлі, ані комісари, ані працівники Європейської Комісії не відмовляються повною мірою від своїх національних зв'язків і прихильностей при виробленні політики. Так, у свій час британським лідерам вдалося після кількох років складних переговорів стосовно бюджету і з питань рибальства, соціальної політики, навіть безпекової політики нав'язати свої пріоритети. Поступово система ЄС за допомогою інтенсивної взаємодії міжнаціональних і міжурядових мереж перетворилася на колективний уряд, що спирається на еліти, які взаємно перекривають або заміщують одна одну.

У рамках Євросоюзу влада, політична відповідальність, бюджетні та адміністративні можливості залишаються переважно в руках держав-членів. Проте для широкого спектра політичних сфер ці держави-члени спільно застосовують наявні у них владу та адміністративні можливості. Постійні протиріччя між національними і наднаціональними інтересами значно гальмують процес інтеграції: державні системи управління діють повільно внаслідок значного розмаїття інтересів і негнучкості адміністративних структур.

Уряд ЄС стикається з широкою гамою інтересів, представників яких доводиться переконувати, долаючи їхній опір. Разом з тим, уряд Євросоюзу змушений враховувати в процесі впровадження політики особливості та усталені традиції різних національних адміністрацій. Попри складнощі, досвід ЄС довів, що система працює, хоча й не так швидко і безболісно, як декому хотілося б. У більшості політиків і громадськості держав-членів не виникає бажання з неї вийти. При цьому невеликі, слабкі держави від створення сильних

інституцій отримали непропорційно більшу вигоду порівняно зі своїми міцними сусідами завдяки тому, що їхній голос став помітнішим, а міжнародний авторитет зміцнився.

ЄС залишається системою колективного управління, яка твердо підтримується його учасниками, оскільки він захищає інтереси всіх своїх членів – як великих, так і малих держав. Багаторівневе та багатогранне творення політики – це, безумовно, складний вид діяльності. Держави та федерації, як і недержавні системи управління, не завжди здатні забезпечити досягнення стратегічних цілей, оскільки їм доводиться балансувати в умовах суперечливих впливів і пріоритетів.

Отже, спосіб формування політики ЄС можна охарактеризувати як постсуверенний. Він перетинає державні кордони, проникає вглиб, у ті аспекти національної політики та адміністрації, які раніше вважалися внутрішніми. Цей спосіб уособлює принцип взаємного втручання у внутрішні справи різних країн, який нині поширюється навіть на взаємні перевірки судових процедур у різних країнах. Застосування цього принципу ґрунтується на взаємній довірі, колективній згоді з метою впровадження європейських законів і регламентів за допомогою національних адміністрацій.

Водночас, держави, представлені національними урядами, і надалі займають центральне місце в політичному процесі Євросоюзу. Проте вони вже не єдині важливі учасники і не завжди основні. Їхні дії обмежені інституційними структурами і стримуються втручаннями інституційно-автономних учасників (рада, комісія, парламент, суд тощо). Хоча дехто вважає, що щільність мереж та інтенсивність діяльності в їхніх межах зумовлює ефективне злиття національних адміністрацій в єдину колективну систему ЄС. Практика свідчить, що сьогодні жоден уряд Європейського Союзу та навіть поза інтеграційним об'єднанням (ураховуючи право гуманітарного втручання), не можна вважати суверенним у тому розумінні, у якому це поняття використовувалося 60 років тому.

Отже, поняття «колективне управління» означає певний ступінь спільної відповідальності за спільну справу, поточного співробітництва в межах системи спільного досвіду.

Разом з тим зазначимо, що ЄС залишається неповним державним утворенням: йому бракує багатьох рис, які можна зустріти у розвинутій демократичній політичній системі. Ф. Шарпф характеризує Євросоюз як утворення, що спирається на «орієнтовану на результати законність». Він стверджує, що ЄС є урядом для людей, але не є урядом, сформованим людьми [1, с. 7].

Одним із джерел моці ЄС є об'єднуючий фактор європейської ідентичності. Національні уряди Європи після Другої світової війни відродили і підтримують відчуття колективної ідентичності за допомогою низки широкомасштабних програм у сфері економічного розвитку та зростання добробуту. Однак зазначений фактор ще не відіграє тієї консолідуючої ролі, яку міг би відігравати, оскільки застосувати цей підхід у масштабах всього Євросоюзу не дає змоги надто малий обсяг його бюджету. До того ж, формування європейської політики контролюється елітою, фактично без залучення широкої громадськості до розгляду більшості політичних питань. Р. Дорендорф характеризує політичну систему ЄС як «картель еліт», за допомогою якої думка народу представлена непрямим шляхом (через втручання парламентарів, недержавних організацій тощо), тобто колективне управління спирається на такий слабкий фундамент легітимності, як постсуверенна політична система [2, с. 619].

Перед державами європейської спільноти на початку XXI ст. постала низка проблем глобального характеру. Викликом національній ідентичності суверенних держав став наднаціональний характер інтеграції, що спричинило формування біполярної структури влади на європейському рівні, де інститути ЄС і держави-члени ділять повноваження. Найскладнішим питанням у євроінтеграційному ланцюгу здобутків і перемог, на наш погляд, виявилося віднайдення рівноваги співвідношення державного суверенітету та елементів наднаціональності європейських структур. Елементи наднаціональності можна помітити не тільки в механізмі діяльності деяких євроустанов (розгляд питання, процедура прийняття рішення, голосування в організації, розподілення коштів, зрештою лобіювання проходження питань тощо). Постає запитання: наскільки ці елементи сумісні з такою ознакою держави, як суверенітет? Суверенітет у цьому контексті набуває специфічної форми співвідношення компетенції держави та євроструктур шляхом делегування частини компетенції держави міжнародній організації або спільного здійснення означених функцій. Варто зазначити, що з правового погляду суверенітет виявляється в комплексі компетенції держави, яка трактується як єдність території, населення, влади, незалежності, етносу, монетарної системи тощо. Нині суверенітет держави в усіх його проявах існує лише як відносний, обмежений і внутрішнім, і міжнародним правом. Тому на запитання, де та межа, за якою обмеження суверенітету призведе до припинення існування держави як

суб'єкта міжнародного права, сучасний розвиток правової думки і досвід міжнародних організацій відповіді поки що не дають.

Іншою, не менш складною для розв'язання проблемою, яку розглядаємо викликом безпеці ЄС, виявилася імміграція в країни Європи з інших регіонів світу. Цей процес супроводжується посиленням транспортування дешевої робочої сили, наркотиків, розповсюдження тероризму, врешті транспортування інших цивілізаційних цінностей, що вимагає забезпечення безпеки громадян єдиної європейської спільноти при дотриманні прав вихідців із третіх країн – легальних мешканців держав Євросоюзу. Таким чином, політичні процеси у країнах-приймачах охоплюють усе ширше коло імміграційних питань, а іммігранти самі стають активними учасниками політичних процесів. Це розмиває європейську ідентичність, що може призвести до непоправних наслідків євроінтеграційного процесу.

Сучасний ЄС не є класичною міжнародною організацію з огляду на його наднаціональний характер. Установчі органи Євросоюзу уповноважені створювати правила, регламенти, директиви, які стають обов'язковими до виконання всіма державами-членами. Водночас ЄС створив спеціальну структуру, що контролює дотримання цих правил — Європейський суд, і має повноваження на примус до їх виконання. З формально-правових позицій серед ознак наднаціональності, властивих ЄС, можна виокремити: право на втручання у питання, належні внутрішній компетенції держав, відповідно до конституції; покладання широких повноважень у створенні правил і контролю за їх виконанням на міжнародних службовців; право своїми рішеннями зобов'язувати та надавати право фізичних і юридичних осіб державам-учасницям тощо.

Питання щодо несумісності наднаціональності міжнародних організацій з принципами поваги державного суверенітету та невтручання у внутрішні справи держав-членів дебатується й досі. Науковці дійшли консенсусу, що суперечностей між основними принципами міжнародного права і членством держави в наднаціональних організаціях не буде тоді, коли статути організацій передбачатимуть добровільний вихід з організації. Зауважимо, що ЄС тільки нещодавно прийняв рішення про можливість виходу зі спільноти. Особливу увагу співтовариство приділяє здійсненню політичних та економічних реформ і наближенню законодавства країн-кандидатів до європейських норм. З огляду на зазначене, демократизація українського суспільства (і держави) передбачає глибоку реструктуризацію всієї законодавчої та судової системи, соціальної сфери, а також проведення економічних реформ.

Інституційна складова процесу європейської інтеграції підтверджує, що розвиток політичної системи ЄС відбувається шляхом накопичення нею консенсусних рис на противагу мажоритарним. З ознак мажоритарної системи залишилися відносно слабкий щодо вагомості рішень парламент, недостатньо підзвітна йому адміністрація (Комісія), відсутність євроконституції, що замінна поки що квазіконституційними договорами, Європейська Рада, як колективний глава держави, що активно втручається в політичний процес і таким чином компенсує слабкість наднаціональної адміністрації. До узгоджувальних (наближених до унітарних) рис можна зарахувати конституційний контроль за діяльністю органів ЄС, який провадить Суд, пропорційну систему виборів до Європарламенту, багатопартійний склад парламенту, зародки двопалатності тощо. За деякими припущеннями, Європейська Рада, яка є законодавчим органом, поступово може перетворитися на верхню палату парламенту. Можна також припустити, що Комітет регіонів поступово оформиться в одну з палат Європарламенту – третю, а можливо, за значимістю й на другу палату паралельно з самим парламентом і нинішньою Радою ЄС, якщо міжнаціональна Рада втратить у майбутньому те особливе значення, яке на сьогодні має в системі ЄС.

Задля поглибленого розуміння специфіки європейської інтеграції необхідно проаналізувати сучасні тенденції розвитку світу, визначити місце Євросоюзу в порядку денному міжнародних відносин, порівняти з іншими інтеграційними угрупованнями та провідними країнами, потужності яких можуть конкурувати з ЄС, а також порівняти параметри розвитку Євросоюзу – США – Японії – Китаю, як найбільших світових потуг XXI століття.

Для пошуку відповіді звернімося до зовнішніх творців ЄС, зокрема до Сполучених Штатів, які доклали значних зусиль для створення європейського союзника. Друга світова війна знесилила Європу, спричинила глибоку економічну кризу. Саме США надали їй відповідні кошти: утворили Європейський платіжний союз, Європейську організацію економічного співробітництва, перетворену пізніше на Організацію економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР). Зрештою, за ініціативи Сполучених Штатів розпочалася реалізація плану Дж. Маршалла, левову частку допомоги якого отримали провідні європейські держави – Велика Британія, Німеччина і Франція. Паралельно з утворенням Європою безпекової структури – Західноєвропейського союзу, США створюють разом із європейськими партнерами НАТО, що було концептуально новою формулою розв'язання проблеми безпеки Західної Європи. Таким чином, європейські структури одночасно охопили економічні, безпекові та політичні схеми взаємодії. Це надало можливість європейцям замислитися про окреме політичне інтеграційне утворення в межах Спільнот (ідея і план Л. Тіндеманса, що не було реалізовано) і оборонний союз (задумка і план П. Спаака, що також не вдалося реалізувати). США перебрали на себе роль спостерігача, скоріше патрона Західної Європи, поступово підтягуючи її до американських стандартів, водночас стримуючи чиїсь європейські амбіції, що могли зашкодити амери-

канському пануванню на Європейському континенті. Сполучені Штати й сьогодні здійснюють свою політичну концепцію гри на протистоянні основних європейських лідерів. Серед американських прогнозних сценаріїв майбутнього розвитку світу – жоден не відводить Євросоюзу місця лідера міжнародної спільноти.

Наступний аспект феноменальності, як можна припустити, полягає в системі уніфікації країн ЄС: 1) тільки в умовах поглибленої інтеграції спостерігається блискавично швидкий розвиток провідних держав і підтягування слабких до середнього рівня; 2) особливих успіхів досягнуто в найскладніших завданнях: різноманітних варіантах альтернативних енергоносіїв, боротьбі за здоров'я людини, боротьбі з природними катаклізмами (у т.ч. проблемами клімату), технічних і наукових знахідках тощо.

Ставку в ЄС було зроблено на науку і технології, також вдалося об'єднати розробників і виробників інформаційних технологій. Перша програма науково-технічного розвитку 1982 р. – Рамкова програма – була спрямована на дослідження, що не ведуть до виготовлення кінцевого продукту. Їхня мета – вирішувати науково-технічні проблеми загального плану, щоб виробник, використовуючи ці технології, розробляв власні модифікації. Тим самим, було заповнено простір між фундаментальною і прикладною наукою. Водночас поважається авторське право: кожен автор може розробляти, модифікувати готовий продукт. До фінансування виконуваних робіт залучається приватний капітал (50%), що значно підвищило зацікавленість виконавців у результатах роботи. Програма була спрямована на подолання індивідуалізму й ізоляціонізму національних науково-дослідних центрів. Заявка приймалася тільки від виконавців із двох і більше країн. До списку мали бути включені як компанії, так і наукові центри. Відбір і проходження заявок здійснювала незалежна конкурсна комісія. Отримані результати ставали власністю всіх країн ЄС, у тому числі й тих, хто не брав участі в розробці. На початку 1980-х років відбулася реорганізація національних науково-технічних програм країн ЄС, серед яких вибрано такі, що відповідають стратегічним інтересам Спільноти (ідея Етьєна Давіньона і Паоло Фаселла). Саме так було досягнуто взаємодії національних науково-технічних центрів, що сприяло підвищенню ефективності винаходів і розробок. Пріоритетом користувалися такі дослідження, що вимагають більших витрат, оскільки одна країна не спроможна їх провести; можуть принести економічну вигоду тільки в результаті багатосторонньої взаємодії; здатні принести ефективніший результат; такі, що сприяють створенню єдиного ринку ЄС; соціальному та економічному єднанню; стимулюють мобільність науково-технічних кадрів і координацію відповідної політики. У результаті розширено тематику досліджень: до науково-технічних розробок у галузі ядерних досліджень, що впроваджувалися з часів створення Євратому, додалися програми з екології, охорони здоров'я, рибальства, сировинних матеріалів, текстильної промисловості тощо.

Перелічені вище ідеї було втілено в подальші чотирирічні Рамкові програми. Не будемо перераховувати всі з них. Нагадаємо, що шоста Рамкова програма ЄС, розрахована на 2002 – 2006 рр., стала основним механізмом і першим практичним етапом створення єдиного європейського наукового простору. Бюджет програми на 2003 – 2006 рр. становив 17,5 млрд. євро, що перевищує бюджет попередньої програми на 17%. Основні цілі програми полягали у створенні єдиного європейського наукового простору, досягненні європейських наукових переваг, підвищенні конкурентоздатності та інноваційної активності, інтеграції європейської науки на всіх рівнях – локальному, регіональному, національному та міжнародному. Сьома Рамкова програма ЄС була розпочата 2007 р. (2007 – 2013 рр.). Обсяг фінансування становить 54,582 млрд. євро. Програма об'єднує всі дослідницькі ініціативи Євросоюзу і спрямована на підвищення конкурентоздатності європейських досліджень, освітянських та інноваційних сфер. Основна мета програми – підвищення конкурентоздатності європейської промисловості шляхом підтримки передових наукових і конструкторських розробок, технологічного розвитку та швидкого впровадження цих розробок у промисловість. Як і попередня, сьома Рамкова програма складається з чотирьох компонентів: Співробітництво, Ідеї, Люди, Можливості. У центрі наукових досліджень – тематика охорони здоров'я, продукти харчування, сільське господарство і рибальство, біотехнології; інформаційні технології; нанотехнології, матеріали та нові виробничі технології; енергетика; виклики, зміни клімату; транспорт з аеронавтикою включно; соціально-економічні та гуманітарні науки; космос; безпека тощо.

Не випадково приділено увагу розвиткові науково-технічних досліджень ЄС. Спільнота веде перед у світових дослідженнях космосу, пошуках альтернативних джерел енергії (сонячної в пустелях), авіабудуванні, у створенні нових потужних енергетичних систем. У Європейському центрі ядерних

досліджень у м. Женеві, відомому за французькою абревіатурою як ЦЕРН, 10 вересня 2008 р. був запущений найбільший у світі прискорювач заряджених частинок (Large Hadron Collider, LHC). І сам прискорювач, і детектори, що оточують місця зіткнень, розміром з великий багатоповерховий будинок, є чудом інженерної думки, передовим краєм сучасної техніки. Іншим феноменальним науковим досягненням, у першу чергу вчених і інженерів Євросоюзу, вважається розробка проекту міжнародного експериментального термоядерного реактора – ITER (ITEP, шлях), місце для побудови якого – дослідницький центр Кадараш (фр. – Cadarache) на півдні Франції за 60 км від Марселя. Завдання ITEP полягають у комерційному використанні термоядерного реактора, розв'язанні фізичних і технологічних проблем, що трапляються на цьому шляху. У разі успішного запуску ITEP людство забезпечить себе дешевою енергією.

Водночас, попри, здавалося б, феноменальні досягнення Європейської спільноти, це об'єднання потерпає від безлічі проблем, поглиблення яких спричиняє перманентну кризу всієї інтеграційної системи. Назвемо ті проблемні питання ЄС, які рідко згадують європейські та вітчизняні ЗМІ.

Перш за все – це відсутність спроможної системи безпеки ЄС. Результатом європейської безпекової неспроможності була югославська криза. Загроза безпеці європейським народам у першу чергу полягає в тому, що створено прецедент – косовську проблему. Досвід Косово добре вивчили турецькі силові структури, російські генерали, зацікавилися ним і китайські стратеги. Югославська криза підштовхнула іншу – кримську, яка також стала «живим» театром подій та увійшла до підручників стратегії й тактики ведення війни в умовах XXI століття. Розігруються інваріанти насаджування вже російського сценарію володарювання, відбувається розчленування суверенних держав. Росією проведено військову операцію в Грузії. На запитання, чому мовчала Європа, ЄС, Єврокомісія відповіла так: «Грузія не входила у сферу відповідальності ЄС». До перманентної кризи доросла й проблема Кіпру. Ще одним проявом неспроможності Євросоюзу протистояти викликам безпеці Європейського континенту є російська військова кампанія в Україні. Чи відповідають засоби протистояння їй з боку ЄС? Чи вони є адекватними рівню ескалації російської агресії? На жаль, відповідь буде негативною. Наша країна в боротьбі за суверенність намагається зібрати власні сили, шукати підтримки у перевірених стратегічних партнерів у євроінтеграційному процесі. До захисту України покликана й реалізація підписаної Угоди про асоціацію, яка містить доволі обнадійливі положення щодо політичної та безпекової сфер. Зокрема, поширення міжнародної стабільності та безпеки, зміцнення поваги до демократичних принципів, верховенства права та належного урядування, прав людини та фундаментальних свобод, поширення принципів незалежності, суверенітету, територіальної цілісності та непорушності кордонів, співробітництво у сфері безпеки та оборони. Передбачається розвиток і зміцнення політичного діалогу, у тому числі поступової конвергенції позицій України з ЄС у сфері зовнішньої та безпекової політики. Економічне підґрунтя угоди – розбудова поглибленої ЗВТ – також містить відповідні гарантії безпеки нашої країні.

Водночас, на жаль, ЄС не спромігся виробити унітарну, принципову, жорстку позицію в обстоюванні суверенних прав на територіальну цілісність і невтручання у внутрішні справи країн Європи, що поза спільнотою. Ситуацію, яка блокує створення системи безпеки ЄС, можна пояснити лише тим, що спільнота не має необхідності змінювати існуючу схему, оскільки цю сферу відповідальності та відповідні завдання блискуче реалізує НАТО.

Європейська інтеграція України, що визначена стрижневим напрямом існування нашої держави з перших днів набуття міжнародної суб'єктності, залишилася важливим шляхом поступу, якщо не сказати порятунком у ситуації, що склалася як навколо України, так і в самій Українській державі. Певних надій додає те, що наша країна залишає за собою право претендувати на членство в Євросоюзі як за географічними визначеннями, політичними переконаннями, так і за власним світоглядом. Україна нині не в змозі запропонувати ЄС іншу безпекову модель і змушена пристосовуватися до існуючих варіантів. Найприйнятнішою й апробованою практикою є європейська система безпеки, що уявляється доволі чіткою та прозорою. Вона спирається на тріумвірат провідних європейських і транс'європейських структур: ОБСЄ, ЄС (+НАТО) та РЄ. Саме ці організації покликані нести відповідальність за неподільність Європи. Однак, у разі провалу однієї з зазначених ланок безпеки – хитатиметься й уся схема. Ситуація, що склалася навколо зазначеного питання, є не такою простою, як здається на перший погляд. Складність у першу чергу полягає в амбітних геополітичних інтересах гарантів безпеки позосталих поза військовими альянсами країн.

Список використаних джерел:

1. F.W. Scharpf. Governing in Europe: Effective and Democratic? – Oxford: Oxford University Press. – 1999.

2. Вільям Волес, Гелен Волес. Творення політики в Європейському Союзі / Пер. з англ. – К.: Вид-во С. Павличко «Основи». – 2004.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается механизм коллективного управления ЕС, использование объединяющего фактора европейской идентичности и наднациональный характер интеграции.

Ключевые слова: Евросоюз, коллективное управление, интеграция, Рамковая программа ЕС.

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто механізм колективного управління ЄС, використання об'єднуючого фактора європейської ідентичності та наднаціональний характер інтеграції.

Ключові слова: Євросоюз, колективне управління, інтеграція, Рамкова програма ЄС.

Десять міфів
про Угоду про асоціацію Україна - ЄС

Міф перший: «Угода може одразу призвести до економічних ускладнень»

Спростування міфу: Насправді, Україна скористається новими торговими можливостями та простішим доступом до найбільшого ринку у світі. Вона цілком може скористатися перевагами вибору, який твердо виводитиме її на шлях дуже потрібних інституційних та економічних реформ. Звісно, якщо Росія вдасться до кроків у відповідь – подібних до здійснених улітку 2013 р., — це може призвести до негативних короткострокових наслідків для експорту України. Однак це буде вибір, зроблений Росією. Відповідальність за подібні наслідки не можна покладати на Угоду.

Підписання Угоди про асоціацію саме по собі нічого не змінить. Підписання набуде чинності після її ратифікації Верховною Радою України та згодою ЄС розпочати попереднє застосування Угоди. На це може знадобитися кілька місяців. Однак очікується, що підписання Угоди матиме позитивний вплив на ставлення інвесторів і міжнародних ринків до України, адже воно прокладатиме чіткий шлях для майбутніх економічних реформ.

Від першого дня, коли Угода набуде чинності (після ратифікації), українські експортери матимуть ширший доступ до ринків ЄС – завдяки падінню ввізного мита. Деякі українські ввізні мита

також зменшаться, але українська переговорна група наполягла на перехідному періоді для найчутливіших товарів, який дасть час українським виробникам на адаптацію. Тож чимало українських митних тарифів знизяться тільки через два, три чи п'ять років.

Угода не містить нічого, що матиме вплив на торгівлю з будь-яким іншим торговельним партером України, зокрема з РФ. Тому від самої Угоди не слід чекати жодних негативних економічних наслідків для торгівлі з іншими торговельними партнерами України. Погрози Росії про підняття тарифів — у відповідь на підписання Україною Угоди з ЄС — не спираються на жодні економічні причини.

Завдяки Угоді ввізні тарифи зменшаться приблизно на 0,8-1 млрд євро (від моменту, коли Угода набуде чинності), що в чотири рази більше, ніж обсяг фінансової допомоги, яку ЄС надає своїми програмами співпраці (близько 200 млн євро на рік).

Ці кошти є тим фінансовим вливанням у торгівлю між ЄС та Україною, яке матиме позитивний вплив передусім на український бізнес. Адже зняття тарифів буде асиметричним, і ця асиметрія буде на користь українських експортерів (дивіться роз'яснювальну довідку нижче). Більше того, оскільки тарифи ЄС, зокрема на сільськогосподарську продукцію, вищі, ніж українські, від їх знять тя більше виграє Україна, ніж ЄС.

Окрім цього, наявні дані свідчать про те, що всі торговельні партнери, які отримали преференційні угоди з ЄС (Південно-Африканська Республіка, Мексика, Чилі, Марокко тощо) отримали вигоди від доступу до широкого ринку ЄС. Окрім цього, темпи зростання їхньої торгівлі становили десятки відсотків (у середньо- та довгостроковій перспективі), що перевищує темпи зростання торгівлі самого ЄС.

Оцінки економічного зростання у довгостроковій перспективі, яке зумовить виконання Угоди, є здебільшого позитивними. І оцінка впливу Угоди, яку було проведено у 2007 р., і нещодавній незалежний аналіз прогнозують щорічне зростання ВВП України в понад 5%. Це додаткове зростання економіки України також даватиме ресурси для державного сектору, сприяючи збільшенню податкових і митних доходів.

Що ж до торгівлі товарами між Україною та іншими партнерами, зокрема РФ, то в Угоді немає нічого, що матиме прямий вплив на відповідні торговельні потоки.

Асиметрія в лібералізації та більш сприятливий режим для України є очевидним з огляду на такі факти:

a) перехідний період, що веде до повної лібералізації, поширюється лише на 7 років для ЄС та на період до 10 років для України (перехідний період для імпорту автомобілів з ЄС до України становить де факто 15 років);

b) скасування тарифів ЄС для України буде швидким (більша частина лібералізації відбудеться протягом перших років від набуття Угодою чинності), натомість Україна лібералізуватиме більшість своїх тарифів пізніше, протягом перехідного періоду;

c) ЄС і Україна обмежують лібералізацію в декількох ключових галузях, запроваджуючи тарифні квоти та беручи на себе зобов'язання щодо часткової тарифної лібералізації

протягом п'яти, семи чи десяти років. У цій площині українська пропозиція для ЄС також консервативніша, ніж пропозиція ЄС для України.

Оцінки щодо конкретних галузей

• Україна надасть негайні преференції лише 52,6% усього обсягу експорту сільськогосподарської продукції з ЄС, натомість ЄС надасть негайні преференції 82,2% українського експорту сільськогосподарських товарів. Товари, яких стосуються тарифні квоти (TRQs), становили 17,8% вартості українського експорту до ЄС (протягом референтного періоду), і лише 4% експорту ЄС до України. Окрім цього, для 10,6% експорту ЄС Україна запропонувала лише часткову лібералізацію.

• Україна надасть негайні преференції лише 49,2% експорту обробленої харчової продукції, натомість ЄС надасть негайні преференції 83,4% українського експорту цих товарів. Більше того, ЄС запропонував тарифні квоти Україні на товари, що становлять 15,9% вартості українського експорту до ЄС (за референтний період). На 6,1% експорту ЄС Україна запропонувала лише часткову лібералізацію.

• У момент, коли Угода набуде чинності, Україна надасть негайної преференції тільки 49,2% обсягу експорту промислових товарів з боку ЄС. Після семирічного перехідного періоду частка експорту ЄС, що матиме преференції для доступу до ринку України, зросте до 96%. Автомобільний сектор (автомашини), на який припадає 4% експорту ЄС до України, матиме особливо тривалий десятиріч-

27 червня 2014 р. Колектив Департаменту інформаційної політики МЗС України вітає підписання економічної частини Угоди про асоціацію між Україною та ЄС

ний перехідний період; після цього існуватиме можливість застосовування додаткових запобіжних заходів протягом додаткових 5 років. Тому порівняно з календарем скасування мит Євросоюзу, за яким 94,7% тарифів будуть лібералізовані одразу, Україна отримує значні переваги.

Міф другий: «Угода з Європейським Союзом перешкоджає вступу України до Митного союзу Російської Федерації, Білорусі та Казахстану».

Спростування міфу: Насправді, все навпаки: якщо Україна вступатиме до Митного союзу, вона змушена буде припинити всі Угоди про вільну торгівлю з іншими країнами, зокрема положення про зону вільної торгівлі в рамках Угоди про асоціацію з ЄС. Якщо, з другого боку, Україна хотітиме підтримувати незалежні преференційні торговельні відносини з ЄС та Митним союзом, це цілком можливо: вона може створити зони вільної торгівлі і з Європейським Союзом, і з Митним союзом. Угода про асоціацію з ЄС була націлена саме на це: дати Україні свободу самостійно визначати свою торговельну політику.

І з економічної, і з правової точок зору в Угоді про асоціацію немає нічого, що зачіпатиме інших торговельних партнерів України, зокрема Росію.

Усі країни, що підписали угоди про зони вільної торгівлі з Європейським Союзом, мають повну свободу підписувати подальші угоди про зони вільної торгівлі з будь-якими іншими торговельними партнерами, яких вони обирають. Угоди про зони вільної торгівлі можуть легко співіснувати одна з одною, адже кожна країна-учасниця має свободу й надалі здійснювати свою незалежну торговельну політику. Сам ЄС, як і більшість інших країн у світі, має широку мережу угод про вільну торгівлю зі своїми партнерами.

Окрім цього, ЄС зараз веде переговори зі Сполученими Штатами, Японією, Індією та іншими країнами. Насправді, ЄС тільки заохочує Україну підтримувати та розвивати торговельні партнерські відносини з Росією та Митним союзом, адже ці економічні зв'язки важливі для України та не шкодять відносинам із ЄС.

З іншого боку, всі члени будь-якого митного союзу погоджуються застосовувати одне й те саме зовнішнє ввізне мито на продукцію, яка надходить з-за меж такого митного союзу. Наприклад, такою є ситуація з державами-членами ЄС, які не можуть змінювати своїх зовнішніх тарифів, адже ними управляють на рівні всього Євросоюзу.

Якщо Україна входитиме в Митний союз із Росією, Білоруссю та Казахстаном, вона буде змушена переглянути всю структуру своїх зовнішніх тарифів, які зараз набагато відкритіші, ніж тарифи Митного союзу. Наявні зони вільної торгівлі, що їх Україна має з іншими країнами, необхідно буде скасувати, як і умови, на яких Україна вступала до СОТ. Більше того, Україна муситиме надати компенсації іншим

членам СОТ, на яких ці зміни впливатимуть негативно, адже вони, експортуючи в Україну, повинні будуть сплачувати вищі мита.

Міф третій: «Українські компанії не зможуть впоратися з упровадженням стандартів і норм ЄС та програють конкуренцію компаніям ЄС».

Спростування міфу: Хоча Угода вимагатиме від виробників, які працюють в Україні, переходити на стандарти ЄС, заміщуючи чинні українські стандарти, ці зміни будуть поступовими та їх цілком можна здійснити ефективно. Хоча це зумовить потужні зміни практик багатьох компаній, довгострокові результати будуть позитивними, адже українські компанії матимуть значно простіший доступ до ринку ЄС і стануть більш конкурентоздатними на світових ринках. У будь-якому разі зараз потрібна негайна модернізація української промисловості: вимога запровадити міжнародні стандарти виробництва є істотним елементом цього модернізаційного процесу. Поєднання цільової допомоги, інвестицій і порад з боку ЄС допомагатиме процесові адаптації.

У процесі виконання Угоди Україна запровадить у себе стандарти ЄС у ключових промислових галузях. Компанії повинні будуть здійснити необхідні зміни та інвестиції, результатом чого стане виробництво товарів кращої якості. Угода визначає кілька промислових галузей, де вже передбачено наближення до норм і стандартів ЄС і у яких цей процес займе кілька років. Угода також передбачає, що в інших галузях ЄС та Україна погодять графік руху до стандартів Євросоюзу.

Аби запровадження нових стандартів стало результатом керованого та контрольованого процесу, Угода дає Україні певний обсяг повноважень, щоб вирішити, які галузі варто визначити пріоритетними, а також період, протягом якого слід здійснити зміни.

Цей процес, без сумніву, неможливо здійснити без певних витрат. Модернізацію української промисловості неможливо провести без інвестицій, яких, на жаль, протягом останніх двадцяти років бракувало. Існуватиме потреба в інвестиціях від самих компаній і від закордонних інвесторів, а також потреба в допомозі від уряду та міжнародних фінансових інституцій. Однак такі інвестиції, зрештою, матимуть позитивний вплив на внутрішню та міжнародну конкурентоздатність галузей, що базуються в Україні, а також на споживачів, надаючи їм товари кращої якості. ЄС надасть таку допомогу, свої поради та поділиться досвідом у цій важливій сфері.

Міф четвертий: «Якщо Угоду буде підписано, традиційний експорт України до РФ, а також співпраця з російськими компаніями зазнають втрат через запровадження Україною європейських стандартів».

Спростування міфу: Стандарти Євросоюзу не є бар'єром для компаній ЄС, що експортують свою продукцію до РФ чи співпрацюють з російськими компаніями. Чому ж вони мають становити проблему для українських компаній? Українські компанії, які вже експортують свою продукцію на російський ринок чи ринок Митного союзу, чи співпрацюють з тамтешніми компаніями, можуть продовжувати це робити – навіть після виконання Угоди про асоціацію (якщо цьому не перешкоджатимуть штучні бар'єри, пов'язані з застосуванням політично вмотивованих заборон чи обмежень).

Для української економіки стандарти ЄС спростять завдання досягнення відповідності зі стандартами Митного союзу. Інвестиції, потрібні для поліпшення процесу виробництва в тих галузях української економіки, які нині є застарілими, не буде втрачено.

• У 2012 р. ЄС у цілому експортував до Росії приблизно вдев'ятеро більше, ніж Україна (експорт ЄС до РФ становив 152,4 млрд дол., натомість експорт України до Росії – 17,6 млрд).

• Якщо взяти до уваги, що населення України приблизно в одинадцять разів менше, ніж населення ЄС, це означає, що експорт на душу населення з ЄС до Росії та з України до Росії мають приблизно однаковий масштаб – попри те, що, по-перше, Україна та РФ мають привілейовані торговельні відносини (безмитну торгівлю) та, по-друге, що стандарти України та РФ близькі одні до одних, що мало б спростити для України експорт до Росії.

• Це свідчить про те, що впровадження стандартів ЄС (яким повинні відповідати всі галузі Євросоюзу) не є великим тягарем для експорту продукції до Російської Федерації.

• У кожному разі, українські компанії, що виробляють продукцію для ринку РФ та Митного союзу, зможуть і далі експортувати свої товари, навіть після того, як Угоду про асоціацію почнуть виконувати. Головна зміна стосуватиметься внутрішнього виробництва, де українським компаніям необхідно буде залучати інвестиції для модернізації своєї продукції там, де це необхідно, аби привести свої товари у відповідність до стандартів ЄС. Ці інвестиції будуть виправданими через поліпшення доступу до значно більшого ринку ЄС. Однак це не стосуватиметься товарів, які виробляються суто для експорту в РФ та інших країни Митного союзу.

• Запровадження стандартів ЄС не лише поліпшить якість внутрішніх товарів і відкриє доступ до ринку ЄС, але також стимулює конкурентоздатність українських товарів на інших міжнародних ринках (наприклад, на ринку США, Китаю, Близького Сходу, Далекого Сходу тощо).

Окрім цього, можна звернути увагу на те, що великі обсяги промислової співпраці між ЄС і Росією, навіть у сфері технічної продукції, яка вимагає високого рівня взаємної узгодженості (наприклад, мотори для лайнерів Sukhoi Superjet 100 розробляють та виробляють на спільному французько-російському підприємстві PowerJet). Тому немає жодних причин вважати, що запровадження європейських стандартів унеможливить співпрацю українських компаній з російськими.

Міф п'ятий: «Не можна сподіватися на те, що Угода принесе якусь користь громадянам України».

Спростування міфу: Незалежні дослідження свідчать, що виконання Угоди зумовить 6-відсоткове збільшення зростання ВВП (у середньостроковій перспективі) та 12-відсоткове збільшення добробуту людей, що проживають в Україні.

Окрім прямих економічних вигід, що пов'язані зі зменшенням тарифів і створенням зони вільної торгівлі між ЄС та Україною (зокрема, вигід від зниження цін на товари), Угода стане основою для поліпшення бізнесового клімату, утвердження верховенства права, захисту прав власності тощо.

Поліпшивши бізнесовий клімат, Україна отримає змогу залучати значні приватні інвестиції з ЄС і країн з-поза його меж. Це допоможе модернізувати економіку країни та активізувати зростання ВВП.

Такий прогрес, своєю чергою, створить умови для наближення до європейських стандартів життя – подібно до того, як до цих стандартів наближалися східноєвропейські країни (що приєдналися до ЄС 2004 р.) протягом останніх двох десятиріч.

Міф шостий: «Угода приведе до напливу товарів ЄС на ринки України. Українські виробники не зможуть із ними конкурувати та будуть змушені піти з бізнесу».

Спростування міфу: Українська сторона, що вела переговори про зміст Угоди, унеможливила подібний розвиток подій, включивши до угоди положення про захист найчутливіших галузей. Угода є «асиметричною» на користь України: українські експортери матимуть доступ до європейських ринків з 23 травня 2014 р., натомість Україна відкриватиме свої кордони значно повільніше.

Перехідний період до повної лібералізації ввізних мит ЄС становить 7 років; для України він сягає 10 років (в автомобільній галузі – навіть 15 років). ЄС ліквідує свої тарифи раніше, ніж Україна. На практиці, починаючи з 23 травня 2014 р., українські компанії зможуть експортувати більшість своєї продукції на безмитних умовах. Водночас європейські компанії не матимуть таких переваг.

Зобов'язання ЄС щодо зменшення тарифів втілюватимуться в життя вже на початковому етапі (торгівлю щодо більшості товарів буде лібералізовано в перші роки після набуття Угодою чинності). Натомість Україні не потрібно проводити лібералізацію більшості своїх тарифів аж до завершення перехідних періодів. Такий підхід дає українським виробникам час для того, аби пристосуватися до нового середовища.

У найбільш чутливих секторах економіки, де відбуватиметься лише часткова лібералізація, зменшення тарифів з боку України будуть більш консервативними, ніж з боку ЄС.

Зверніть увагу, що обидві сторони – Україна та ЄС – обмежать тарифну лібералізацію у деяких своїх найбільш чутливих сферах. Це відбуватиметься за допомогою запровадження так званих тарифних квот і зобов'язань щодо проведення часткової лібералізації тарифів протягом 5, 7 або 10 років. І навіть у цьому разі зобов'язання України менші, ніж ЄС.

Міф сьомий: «Продукція українських компаній не відповідає стандартам ЄС, тому вони не зможуть її експортувати. Тому Угода про асоціацію принесе більше вигід Європейському Союзові, ніж Україні».

Спростування міфу: Близько 25% українського експорту вже прямує до ЄС. Це свідчить про те, що українські компанії вже готові адаптуватися до стандартів ЄС та експортувати свою продукцію.

По-перше, таке припущення неправильне, адже приблизно чверть українського експорту припадає на ринок ЄС. Достатньо багато компаній України відповідають європейським стандартам, і вони одразу ж отримають вигоду від імплементації Угоди про асоціацію.

По-друге, ринок ЄС у майже сто разів більший за ринок України. Тобто Україна має можливість отримати від цієї Угоди набагато більше, ніж ЄС.

І наостанок: якщо Угода надає Україні негайний доступ до ринку ЄС, то відкриття українського ринку для європейського експорту відбуватиметься з певною затримкою, аби дати можливість українським компаніям поступово адаптуватися до нових умов.

Міф восьмий: «Країни колишнього радянського блоку, які за останні десятиріччя розвивали ближчі економічні зв'язки з ЄС, не мали з цього жодної користі».

Спростування міфу: Усі країни, які розвинули ближчі економічні зв'язки з ЄС на початку 1990-х років (завдяки Угодам про асоціацію), мали від цього вигоду, скориставшись перевагами потужного економічного розвитку. Такий розвиток дав результати за багато років до їхнього вступу до Європейського Союзу.

Країни Центральної та Східної Європи (включаючи колишні республіки СРСР), які увійшли до ЄС, є хорошим орієнтиром для України. Особливо йдеться про період, коли ці держави вже підписали угоди про створення зони вільної торгівлі з ЄС, проте ще не були кандидатами на членство у Євросоюзі. Зокрема, Польща підписала угоду про зону вільної торгівлі з ЄС у 1992 році, застосувала її у 1994 році, а вже за 10 років стала членом Євросоюзу.

Економічні вигоди, що їх отримали ці країни перед тим, як стали кандидатами на вступ до ЄС, не пов'язані з цим статусом кандидата на вступ; однак такі вигоди є наслідком міцних торговельних і економічних

зв'язків, вибудуваних між цими країнами та ЄС. Усунення торговельних бар'єрів і проведення реформ цими державами є дуже подібним до того, що пропонується Україні в Угоді про асоціацію, яка включає в себе створення глибокої та всеохопної зони вільної торгівлі (ГВЗВТ). У цьому контексті було б доцільно порівняти відповідну еволюцію деяких із цих країн та України (навіть попри те, що Угода про асоціацію, включно із ГВЗВТ, є більш амбітною в питаннях лібералізації та реформ, ніж угоди про зону вільну торгівлі, підписані з країнами Центральної та Східної Європи в 1990 роках – тому вплив цієї Угоди на Україну повинен бути значно більшим).

Ці країни отримали чимало користі, зокрема:

- збільшення ВВП на душу населення. Перед розпадом Ради економічної взаємодопомоги в 1990 р. ВВП на душу населення Польщі був на 8% вищим, ніж в Україні. За 5 років після цього польський ВВП збільшився учетверо;

- збільшення експорту. У 1990 р. експорт на душу населення України майже дорівнював експорту Польщі та переважав румунський на 50%. У 1995 р. він став удвічі менший за експорт Польщі та зрівнявся з експортом Румунії;

- збільшення інвестицій. Протягом 5 років (з 1990 по 1995 р.) загальні інвестиції в Україну зменшилися на 42%. Водночас у Польщу вони зросли на 64%.

Найбільш красномовними виглядають цифри, які ілюструють еволюцію ВВП. У 1990 році лише дві країни серед усіх держав Східної Європи або СНД мали рівний з Україною ВВП на душу населення – Румунія та Польща (тільки Молдова мала менший рівень ВВП на душу населення; усі інші країни могли похвалитися більшим або навіть значно більшим рівнем). З того часу ситуація змінилася докорінно: наразі Польща та Румунія відповідно утричі та удвічі багатші за Україну.

Якщо порівнювати Україну з державами, які приєдналися до ЄС у 2004 р. (Болгарією, Румунією, Литвою, Латвією, Естонією, Польщею, Чехією, Словаччиною, Угорщиною та Словенією), то за останні два десятиріччя в ній відбулося падіння реального ВВП. Водночас у цих країнах було зафіксовано динамічне зростання валового внутрішнього продукту: від у середньому 1,6% у Литві до 4,9% в Естонії. Слід також зазначити, що, попри стрімке зростання цін на енергоносії, Російська Федерація показала обмежене зростання ВВП (на 1,2% у зазначений період).

Звісно, кореляція не означає причинового зв'язку: немає безперечних доказів того, що прямим каталізатором такого зростання стали торговельні угоди з ЄС. Однак стрімке зростання експорту в цих країнах дає привід говорити, що зовнішня торгівля була ключовим фактором у такій еволюції, натомість в Україні реальний експорт залишився на попередньому рівні.

Таких високих показників зростання вдалося досягти завдяки закордонним і внутрішнім інвестиціям. У такий спосіб країни, які увійшли в ЄС у 2004 та 2007 рр., залучили значно більше інвестицій, ніж Україна – можливо, завдяки збільшенню очікуваного коефіцієнта окупності та поліпшенню бізнесового клімату.

Міф дев'ятий: «Угода є першим кроком до членства України в ЄС».

Спростування міфу: В Угоді не йдеться про членство України в ЄС.

Згідно зі ст. 49 Договору про Європейський Союз, будь-яка європейська держава, у якій поважають засадничі принципи ЄС, може подавати заявку на вступ. Вимогою членства є наявність в країні-кандидаті інституцій, що гарантують демократію, верховенство права, права людини, повагу до меншин та їхній захист, функціонуючу ринкову економіку, а також здатність витримувати тиск конкуренції та ринку всередині ЄС.

Подавати заявку на вступ до ЄС чи ні – це рішення, що його кожна країна повинна приймати самостійно. Асоціація є одним із кроків на цьому шляху, що дає змогу кожній країні зважити, чи варто рухатися далі в цьому напрямі. Водночас ми беремо до відома той факт, що, за останніми опитуваннями, більшість українців висловлюють свою підтримку майбутньому членству України в ЄС.

Міф десятий: «Угода про асоціацію змушує Україну дозволити одностатеві шлюби».

Спростування міфу: В Угоді про асоціацію немає нічого, що змушує Україну ухвалити норми, пов'язані з одностатевими шлюбами.

Цей міф видається ще більш беззмістовним, якщо ознайомитися із ситуацією в ЄС: одностатеві шлюби не входять до вимог членства в ЄС чи його законодавства, адже ця сфера є питанням національного законодавства. Фактично, лише меншість країн Євросоюзу дозволяють одностатеві шлюби.

Країни-члени ЄС дуже різняться за своїми поглядами на одностатеві шлюби: хоча вони дозволені в деяких країнах, однак залишаються невизнаними в багатьох інших (на Кіпрі, в Естонії, Греції, на Мальті, в Румунії, Словаччині) та навіть, як і в Україні, заборонені конституцією (у Болгарії, Хорватії, Угорщині, Латвії, Польщі).

Матеріал надано Представництвом ЄС в Україні

Шана корифею

(нотатки з Вченої ради, присвяченої пам'яті Г.Й. Удовенка)

У Дипломатичній академії України при МЗС 25 червня відбулося засідання Вченої ради, перше питання якого було присвячене вшануванню пам'яті визначного державного та громадського діяча, Міністра закордонних справ України (1994 — 1998 рр.), голови 52-ої сесії Генеральної Асамблеї ООН (1997 – 1998 рр.) Геннадія Йосиповича Удовенка з нагоди 83-річчя з дня народження. Засідання відкрив голова Вченої ради ДАУ, ректор академії М.А. Кулініч, який нагадав, що Г.Й. Удовенко є одним із фундаторів Дипломатичної академії. Він власноруч підписав наказ про її створення, став почесним доктором Дипломатичної академії, отримавши у 2006 р. в її стінах диплом №1, що стало історичною подією в житті навчального закладу. У 2008 р. Геннадій Удовенко передав до Наукової бібліотеки ДАУ архів своєї діяльності за 1994 — 2007 роки, до якого увійшли виступи на міжнародних і національних зібраннях, особиста переписка, публікації, офіційні документи. Цей архів став важливим джерелом інформації для майбутніх дипломатів і магістрів зовнішньої політики. Тому Вченою радою було одностайно вирішено вшанувати пам'ять учителя, соратника, видатного дипломата, великого українця й патріота Геннадія Йосиповича Удовенка.

Заступник Міністра закордонних справ України Данило Лубківський, віддавши належне високоповажним учасникам засідання, відзначив важливість постійного зв'язку дипломатів різних поколінь, які створювали те, що сьогодні називаємо українською зовнішньополітичною службою, важливою рисою якої є вшанування Геннадія Йосиповича як одного з найвидатніших сучасних українських дипломатів.

— Хотів би сказати, що сьогодні нам дуже був би потрібен досвід Геннадія Йосиповича, його характер, його енергія, його тверде бачення українських національних інтересів. – відзначив Д.Р. Лубківський. – Упевнений, що нині, коли Україна зазнає агресії з боку Росії, нам потрібно триматися того характеру, який завжди демонстрував Геннадій Йосипович. І тому добре, що є традиція, яка зберігається в українському МЗС, – з'являється нове покоління, це покоління щойно розпочинає роботу, і ми дуже цінуємо підтримку та доброзичливе ставлення з боку ветеранів української дипломатії, з боку українського суспільства, з боку всього нашого народу.

Міністр закордонних справ України (2007 — 2009 рр.) Володимир Огризко відверто сказав, що про Геннадія Йосиповича говорити насправді дуже легко й просто, тому що він прожив унікальне життя, прославив себе, свою сім'ю, прославив наше міністерство, нашу Україну.

— Усі ми, кожен на своєму етапі, знали, що є такий дипломат, потім усе ближче і ближче долучалися до роботи з ним, навчалися тому, як він вів дипломатичну роботу. У якісь моменти, переймаючи його знання, досвід, утілювали їх уже своїми кроками. Це вкладається в якусь таку цілісність, якийсь зрозумілий і правильний портрет людини, що жодного разу не поступилася, не зробила якогось неправильного кроку, а смислом життя бачила служіння своїй державі, досягнення тих цілей, які ставила перед собою українська держава.

Як підкреслив В.С. Огризко, обов'язком тих, хто працював із Геннадієм Йосиповичем протягом багатьох років, є описати у своїх майбутніх спогадах, книжках максимально детальніше співпрацю з цією непересічною людиною.

— Я надзвичайно вірю в те, що й Українська держава врешті згадає про свого великого сина, і зараз, із приходом до влади справді проукраїнських сил, і на рівні Міністерства закордонних справ, і на рівні міста, держави, все-таки буде прийнято адекватні рішення для того, щоб пам'ять про нашого Геннадія Йосиповича, про справді видатну людину була збережена належним чином. Дуже сподіваюся, що своє слово скаже в цьому плані громадськість, у тому числі – наукова, – висловив надію В.С. Огризко.

— Хотів би нагадати всім два моменти, які мені здаються найбільш важливими. У нинішні часи, на жаль, на просте запитання: що треба робити власне для країни, які пропонувати ідеї, які пропонувати дії, багато людей починають позиціонуватися як з одно-

го, так і з іншого боку. От цього не було зовсім у Геннадія Йосиповича, – підкреслив **Надзвичайний і Повноважний Посол України, ветеран української дипломатії Олександр Сліпченко.** — Не хочу сказати, що його дії були спонтанними, автоматичними, – просто вони були осмисленими давно, із самого початку, на все життя. Насамперед, це стосується того, що треба робити для країни, України, коли її ще навіть не було, і, власне, завдяки його зусиллям, вона постала. Це – перше.

І друге, більш технічне. Я з ним працював у різних іпостасях. Наша зустріч відбулася 50 років тому у Сквирському районі. Ми пройшли паралельними курсами, але 50 років я живу поруч із цим іменем, із цією людиною і пам'ятаю, коли в старому ще нашому маленькому МЗС він очолював відділ міжнародних економічних організацій, а я працював у цьому відділі, як Геннадій Йосипович нам втовкмачував безперервно кожному щодня і вимагав стабільні досьє. Це був його коньок. Спочатку для нас було дивно – що це він про ці стабільні досьє? Але поступово зрозуміли: тут ключове слово не «досьє», а «стабільні». Мається на увазі – спадкоємність. Ти пішов – за тобою інший, за тобою – інший. І таким чином лінія української політики, української зовнішньої поведінки мала простежуватися, бути зрозумілою, постійною. Її треба тримати, як вічний вогонь, так би мовити.

Нарешті, третє, бо без цього не можна обійтися, – відкритість до людей. Пам'ятаю, знов-таки в далекі часи, ми працювали в Женеві. Я свідчу – хто б не приїжджав із Києва, яка українська делегація не завітала б, усі побували у нас там, для кожного були відчинені двері. Але це не просто так гостинність виявлялася – прийняти. Я потім зрозумів – на кожного дивився, про кожну нову людину він робив висновки, формував власні враження і потім перетворював їх у відносини з цією людиною – професійні або ще якісь – на все життя. І це завжди відбувалося в теплій довірчій обстановці.

А одного разу, це вже було в мої посольські часи, коли він був міністром, так по телефону «врізав», що запам'яталося на все життя. Я сказав: «Це ж телефон, Геннадію Йосиповичу, нас слухають». «Нехай слухають!» Утім, це не зіпсувало наших дружніх відносин, адже все було заради діла. І це найпрекрасніше, що я пам'ятаю: головною була справа, професіоналізм. І справді, йому належить ця тріада: професіоналізм, порядність і патріотизм. Будь-який з термінів можна ставити на перше місце, особливо сьогодні. Суть від цього не зміниться.

— Хотів би відзначити три якості й три види діяльності цієї людини, — узяв слово **народний депутат України, Міністр закордонних справ України (1998 - 2000 рр., 2005 - 2006 рр.) Борис Тарасюк.** - Це – дипломатія, це – політика і це – Народний Рух України. До цих видів діяльності Геннадія Йосиповича я мав безпосереднє відношення і був його соратником. Мушу сказати, що в дипломатії навряд чи в найближчі 10 років, а можливо, й більше, хтось із нинішніх дипломатів наблизиться до того, що зробив Геннадій Йосипович Удовенко своєю діяльністю, будучи на сьогодні дипломатом №1 в українській дипломатичній службі.

Як і багатьом, мені довелося працювати під його безпосереднім керівництвом, і коли він був постійним представником при ООН, і коли очолював Міністерство закордонних справ. У ці періоди його діяльності було здійснено дуже важливі кроки із забезпечення інтересів нашої держави. Геннадій Йосипович ставив, перш за все, це питання. У цьому й проявляється ідея його трьох «П», яка була, є і буде завжди дороговказом для будь-якого українського дипломата, будь-якого державного службовця: професіоналізм, патріотизм, порядність.

Що стосується діяльності Геннадія Йосиповича як політика, повинен сказати, що як і в дипломатії, він допомагав у перших кроках нової для мене якості народного депутата. Багато чого розповідав про роботу Верховної Ради. Саме завдяки йому я швидко опанував те, що стосується діяльності народного депутата.

У важкий час після вбивства лідера Народного Руху України Вячеслава Чорновола, саме Геннадій Йосипович підхопив прапор цієї легендарної політичної сили. Для Народного Руху України це був дуже важкий період після розколу організації. І тут доля звела нас. Геннадій Йосипович запропонував мені висунути кандидатуру з тим, щоб очолити НРУ, сказавши, що прийшов час змінюватися. Скажу вам, що багато дізнався, багато навчився у Геннадія Йосиповича і відносно такої нової сфери для мене, як політична партія та керівництво політичною партією.

Геннадій Йосипович залишив свій слід в українській дипломатії, українській політиці та політичній діяльності, зокрема, Народному Русі України. Мені здається, що найкращою шаною йому буде продовження тих справ, тих зусиль, які він докладав для захисту національних інтересів нашої держави.

— Людська пам'ять – недосконала й інколи вихоплює з життя незначні, маленькі епізоди. А великі події залишаються за бортом цієї пам'яті. І вже потім, озираючись назад, думаючи про людину, про життя, про професійну діяльність, щось спливає у спогадах, пригадуєш якісь епізоди. Від того стає і легше, і важче, — поділився своїми думками з аудиторією **Надзвичайний і Повноважний Посол України, ветеран української дипломатії Ігор Турянський.** — Легше – тому що Геннадій Йосипович був разом із нами, ми були разом із ним. А важче – тому що його сьогодні, на превеликий жаль, із нами немає.

Мені здається, що його життя складається з декількох категорій – професійних і чисто людських. Професійне життя поділяється на дві частини – дипломатичне за часів колишнього Радянського Союзу та періоду незалежності. А от його людські риси, як на мене, поділу не підлягають. Мені здається,

він завжди, чи у радянські часи, чи в новітні, чи на посаді начальника відділу міжнародних економічних організацій, чи Міністра закордонних справ – залишався Людиною з великої літери, яка надзвичайно тепло ставилася до своїх підлеглих, до колег. Попри те, що були в них і якісь прорахунки, іноді неправильні рішення приймалися, неправильні слова звучали.

Мені особливо запам'яталося те, що Геннадій Йосипович завжди мав свою професійну і життєву позицію. Так, ще за часів колишнього Радянського Союзу, тогочасний міністр Георгій Георгійович Шевель зібрав якусь нараду. І Геннадій Йосипович висловив свою думку, яка не співпадала з точкою зору керівника чи навіть спільною позицією. Не те, щоб Шевель зробив йому зауваження, але якось так висловив своє незадоволення. На це Геннадій Йосипович відповів: «А навіщо тоді ви збираєте нараду, якщо не хочете вислухати діаметрально протилежні точки зору?» Міністру було незвично чути таке, але згодом він повернувся до цієї ситуації і дав їй високу оцінку.

Пригадується ще випадок, коли Геннадій Йосипович працював в ООН у Нью-Йорку. Сьогодні українські державні службовці більш розкуті, а на той час були дещо зашорені. Міжнародні ж чиновники тоді почувалися більш вільно. І от застрайкували усні перекладачі ООН – еліта перекладацька. Ніхто не міг з ними впоратися. А йшлося, як завжди, про підвищення зарплат. І два чи три дні безперервних перемовин саме Геннадія

Йосиповича зі страйкарями переконали їх у тому, що сьогодні не на часі вимагати підвищення заробітної плати, а треба думати про свою роботу.

Узагалі мене тісне співробітництво з Геннадієм Йосиповичем пов'язує з 1969 року. І про рівень наших відносин можу сказати лише те, що, коли був молодим та нежонатим, жив у його квартирі. На той час він перебував на роботі в європейському відділенні ООН у Женеві. Нам же з колегою залишив свою оселю. Ми сплачували тільки за те, що вона коштувала. А для нас це був дах над головою! І запам'яталося дуже приємне таке ставлення Людини. Коли я вже виїжджав із тієї квартири, подякувавши Геннадію Йосиповичу, пообіцяв, що, коли одержу власну оселю і поїду на роботу за кордон, обов'язково також надам її за ті гроші, які вона коштує, тому з колег, хто потребуватиме. І дотримав свого слова в 1979 р., коли відправився на роботу до Нью-Йорка.

Тож Геннадій Йосипович залишив по собі надзвичайно добру пам'ять, теплі спогади. Насамкінець закликаю всіх прислухатися до слів самого Геннадія Йосиповича про те, що зброя дипломата – це слово, виголошене і написане. І до цього слова треба ставитися з дуже великою акуратністю і, якщо хочете, чесністю. Щоб у майбутніх поколінь склалося правильне враження про людину чи про подію, про яку ви говорите чи в ООН, чи на шпальтах у пресі, чи деінде.

— Дивлюся на фотографію і розумію, що таким у нашій пам'яті, нашій свідомості Геннадій Йосипович й залишиться – усміхненим, щирим, доброю людиною. Він мене приймав на роботу до Міністерства закордонних справ. Це був 1973 рік. Здається, що найкращою пам'яттю про цю людину, була б книга спогадів ветеранів дипломатичної служби. Це значно ширше коло людей, аніж ті, хто надрукований у попередніх виданнях. Вважаю, над цим варто подумати, — висловив пропозицію **Надзвичайний і Повноважний Посол України, ветеран української дипломатії Юрій Богаєвський.** — У мене у руках журнал «Зовнішні справи» за травень цього року з моєю статтею про українсько-бразильські відносини, коли я був там послом. І тут, заглядаючи в сьогоднішній день, події в країні та навколо Міністерства закордонних справ, я цитую Геннадія Йосиповича, сказане ним ще в 1995 р. про те, що «престиж МЗС неможливо підняти законами та директивами. Воно повинно так виявити себе, щоб кожний, хто займається зовнішньополітичною діяльністю, вважав за необхідне погоджувати свої дії з ним». Це його висловлювання я навів у зв'язку із тим, що тут посилаюся на деякий досвід Бразилії – як там високо шанується зовнішньополітичне відомство. Навіть віце-президент країни, із яким ми декілька разів зустрічалися, на мою пропозицію відвідати Україну сказав: «Я з радістю, але треба порадитися з міністерством закордонних справ». Ось цього ми, ветерани, хотіли б побажати нашому міністерству, керівництву іністерства.

І ще одна важлива річ, про яку хотів сказати, сподіваюся, ветерани МЗС підтримають: ні за яку ціну не варто і не слід втрачати зв'язок поколінь української дипломатії. Інакше буде розрив і траплятимуться прикрі речі, які ми іноді зустрічаємо. І ці думки варто було озвучити саме на цій нараді. Адже це дійсно була велика людина. Він представляв Україну, коли вона головувала в ООН. Я тоді саме працював у Нью-Йорку, і,

бачили б ви, як він вів засідання Генеральної Асамблеї ООН! От якби у нас так велися засідання у відповідних державних установах, як це робив Геннадій Йосипович! Це був просто приклад для всіх нас.

— Мені здається, що такого роду зустрічі варто проводити в більш широкому колі. Було б цікаво, мабуть, і молодим дипломатам почути деякі речі, пов'язані з життєвим подвигом Геннадія Йосиповича Удовенка, — впевнений **Надзвичайний і Повноважний Посол України, ветеран української дипломатії Микола Іванович Маймескул.** — Ми з колегами доповнюємо один одного спогадами життєвими та професійними. Вважаю за щастя, коли у 1982 р. мені, відносно молодому дипломатові, уперше довелося разом із Геннадієм Йосиповичем поїхати в робоче відрядження до Женеви на засідання Міжнародної організації праці, членами ради якої були на той час. Так трапилося, що тоді гарячою темою постало перебування радянських підводних човнів у шведських водах. І чомусь так трапилося, що саме представникові України треба було виступати з цього питання. Геннадій Йосипович сказав мені: «Москва вимагає, і треба щось сказати без фанатизму». За ніч підготували виступ. Геннадій Йосипович подивився – начебто все правильно, однак чогось не вистачає. Каже: «Скоротити треба. Але ж у нас немає ані скріпок, ані скотчу, ані ножиць» (це щодо ролі деталей у його професійному житті). А мені хлопці підказали напередодні поїздки: візьми все, що можеш. І я кажу: «Геннадію Йосиповичу, є ножиці, є скотч». «А хто тобі підказав, Миколо Івановичу?» На цьому ми й порозумілися.

М.І. Маймескул зазначив також, що у книзі спогадів про Удовенка його назвали «Людиною планети» і додав, що людина планети в розумінні самого Геннадія Йосиповича складається з деталей. Він був надзвичайно уважним до кожної з них, як у математичній роботі – протокольної, оперативної, людської, життєвої... Я особливо на цьому наголошую.

— А мені після того виступу в Женеві сказав: «Май на увазі, треба завжди намагатися бути самодостатнім дипломатом», — сказав М.І. Маймескул.

Доктор історичних наук, професор кафедри зовнішньої політики та дипломатії ДАУ Степан Віднянський, поділився враженням від дарчого напису, зробленого йому Г.Й. Удовенком, і зачитав уривок із власної статті про Геннадія Йосиповича, яка увійшла до 10-го тому «Енциклопедії з історії України». С.В. Віднянський зазначив також, що у своїх лекціях перед слухачами про становлення зовнішньої політики незалежної України, у різних публікаціях часто наводить приклади плідної діяльності видатного дипломата. За його словами, саме згадуваним уже критеріям: високому професіоналізмові, щирому патріотизмові та глибокій порядності повністю відповідав сам Геннадій Йосипович, тому й заслужено зайняв достойне місце в історії української дипломатії та історії незалежної України.

Людиною справді планетарного масштабу, людиною XX і XXI століть вважає Г.Й. Удовенка **академік Національної академії наук України, доктор економічних наук, професор Олег Білорус**, зазначивши, що впродовж довгої професійної, політичної, державної, людської біографії йому випала доля перейти рубіж другого й третього тисячоліть. Не зв'язаний якимись догмами, він був дипломатом великого світового калібру, є фактично одним із фундаторів українського радянського та суверенного дипломатичного корпусу та дипломатичної школи в Україні, людиною великої перспективи України.

У своєму слові **директор Інституту всесвітньої історії НАН України Андрій Кудряченко** відзначив навдивовижу доброзичливе ставлення Г.Й. Удовенка до молоді, уміння слухати та сказати власне мудре слово. Він висловився за доцільність проводити щорічну наукову конференцію на честь пам'яті Удовенка, названу реплікою з аудиторії як Удовенківські читання, і запропонував спільно її організовувати, запевнивши в найщирішій допомозі.

До присутніх звернулася дружина Г.Й. Удовенка Д.Г. Бутенко, висловивши вдячність за влаштований пам'ятний день.

***

Підбиваючи підсумки урочистого засідання, заступник Міністра закордонних справ України Данило Лубківський подякував дружині Г.Й.Удовенка Діні Григорівні за зворушливі слова та передані до МЗС безцінні матеріали.

Він поділився надією на те, що з часом буде створено бібліотеку української дипломатії, дипломатичної мемуаристики. Тоді зв'язок поколінь, про який у своєму виступі сказав Юрій Вадимович Богаєвський, міг би матеріалізуватися у слові. Звертаючись до ветеранів дипломатичної служби, Д.Р. Лубківський висловив упевненість, що у кожного є свій живий спогад про історію української дипломатії, власний досвід, який виходить за рамки заручництва, характерного для радянських часів.

— У радянський час ми були заручниками тієї муштри, яка сьогодні дихає на нас із півночі. Однак у цій муштрі вироблявся український характер, вироблявся дуже виразний почерк, який сьогодні у той чи інший спосіб має своє продовження, – сказав Д.Р. Лубківський, за переконанням якого українська дипломатія народилася з першого тому Олександра Шульгіна, який міг би стати першим томом історії української дипломатії. — Ви нас навчили. Ми вам вдячні за це. Але ми продовжуємо свою роботу і розраховуємо на вашу підтримку в той смертельний час, якого ніколи не було в цій державі. І сьогодні ми цю державу захищаємо – так, як ви навчили. Ми вже пройшли дуже нелегкий шлях – і до незалежності, і під час незалежності. І ми хочемо з честю та гідністю йти далі. Так, як серед іншого казав видатний український дипломат Геннадій Йосипович Удовенко.

Матеріал підготував Володимир СЕМЕНОВ

Публічна дипломатія: традиції, тренди та виклики (досвід і пріоритети для України)

УДК 94:327

Вячеслав ЦІВАТИЙ,
перший проректор Дипломатичної академії України при МЗС, кандидат історичних наук, доцент кафедри дипломатичної та консульської служби, заслужений працівник освіти України

Summary
At the article is analysed the historical traditions, modern role and importance of public diplomacy in a globalized world. Particular attention is paid to national and regional particularities of public diplomacy in the context of Ukraine's new strategy of it development.
Keywords: **foreign policy, diplomacy, public diplomacy, cultural diplomacy, model of diplomacy, institutionalization, Ukraine.**

На початку XXI ст. значно зросла роль і значення дипломатії в глобалізованому світі. У дипломатичних відомствах усе більше говорять про необхідність активізації публічної дипломатії. Одним із пріоритетних завдань повинно стати ефективне використання ресурсів публічної дипломатії з метою підвищення результативності зовнішньополітичної діяльності держави. Ці завдання постали й перед публічною дипломатією України.

Предметом цього дослідження є розвиток і застосування механізмів публічної дипломатії та її «м'якої сили» в добу постбіполярності, зростання впливу нових інформаційно-комунікаційних технологій, особливості зарубіжного досвіду інформаційного впливу.

У сучасному світі багаторазово зросла кількість акторів, які беруть участь у міжнародному спілкуванні. У цих умовах публічна дипломатія набуває свого нового сенсу і стає зовнішньополітичним ресурсом, однією із найбільш динамічних сфер світової політики.

Інструментарій публічної дипломатії має свої історичні традиції, він існував і розвивався протягом багатьох століть, але лише у XX – на початку XXI ст. інституціоналізувався як результат формування усвідомленої державної політики у цій сфері, що було закріплено на законодавчому рівні.

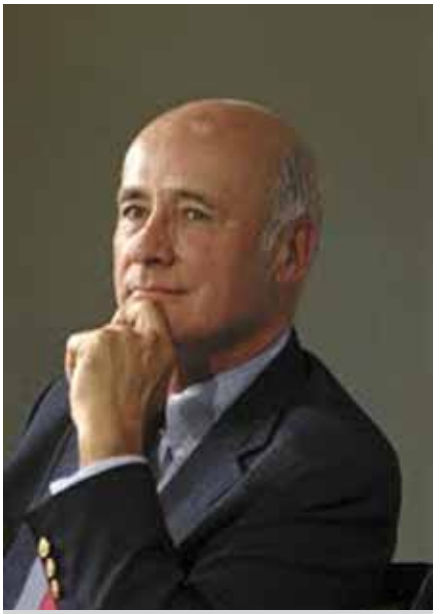
Публічна дипломатія – це інструмент довгострокової дії, який створює сприятливий клімат для зовнішньої політики та дипломатії в цілому. Вона націлена на масову аудиторію і виходить з того, що громадська думка має можливість справляти вплив на зовнішню політику національних держав. Публічна дипломатія не замінює собою класичної дипломатії, а допомагає підготувати підґрунтя для проведення офіційних заходів на зовнішньополітичній арені. Цей напрям дипломатії відомий американський дослідник, професор Гарвардського університету Джозеф Най відносить до «м'якої сили» – до здатності переконувати, спираючись на бездоганну репутацію, а також на ідеологічну, культурну та інституційну привабливість.

Публічна дипломатія на сьогодні є новою формою міждержавного спілкування і зовнішньої політики, дієвим способом формування позитивного іміджу держави за кордоном. Терміни «публічна» і «громадська» дипломатія на сьогодні вже, як правило, не ототожнюються як взаємозамінні. Поняття «публічна дипломатія» у новій якості розглядається як система взаємодії інституцій із зарубіжними партнерами в політико-дипломатичному контексті. Термін «громадська дипломатія» і сама інституція розуміється як один із її піднапрямів.

Класичним визначенням і концепцією «публічної дипломатії», характеристикою цього тренда, прийнято вважати презентовану свого часу деканом Школи права і дипломатії імені А.Б. Флетчера Університету Тафтса Е. Гуллліоном (Джуіліонном) при формуванні Центру публічної дипломатії імені Е.Р. Мерроу в 1965 році. Сутнісний зміст її було викладено в засновницьких документах інституції. Сам Е. Гулліон (Джуіліонн) відзначав, що «...під публічною дипломатією ми розуміємо засоби, за допомогою яких уряди, приватні групи й окремі особи змінюють установки і погляди інших народів і урядів таким чином, щоб здійснити вплив на їх зовнішньополітичні рішення». Уперше в історії конгресу США термін

«публічна дипломатія» було застосовано в 1977 р. в доповіді Комісії Мерфі з організації зовнішньополітичного апарату, а попередньо це поняття визначалося як «культурна дипломатія», «нова дипломатія» або «четвертий вимір зовнішньої політики». Як зазначив на слуханнях в американському Конгресі в 1986 р. голова комітету в закордонних справах Д. Фоссел, «публічна дипломатія» була фактично присутньою в міжнародних відносинах в усі часи, «ми лише надали цьому явищу нове ім'я через відсутність кращого опису та милозвучності».

Джозеф С. Най

Приводом для продовження дискусії слугувала зростаюча увага до сформульованої Джозефом С. Наєм концепції «м'якої сили» («soft power») як здатності домагатися від інших бажаного за допомогою привабливості, а не насилля чи підкупу. Дж. Най виокремлює три виміри публічної дипломатії, від яких залежить ефективність і дієвість інкорпорованої інформації в довгострокові культурні взаємовідносини.

Перший і найбільш дієвий вимір публічної дипломатії – це щоденне спілкування, до якого варто віднести роз'яснення суті рішень у внутрішній і зовнішній політиці держави. До цього виміру також відноситься підготовка до боротьби з кризами. За наявності вакууму інформації після тієї чи іншої події його швидко спроможуться заповнити інші тією інформацією, яка буде їм корисна.

Другий вимір – це стратегічне спілкування, під яким мається на увазі сфокусоване обговорення найбільш важливих для США політичних тем, багато в чому тотожне політичній чи рекламній кампанії.

Третій вимір публічної дипломатії являє собою розвиток взаємовідносин із ключовими àкторами (особистостями) протягом довгих років і навіть десятиріч за допомогою програм обміну, навчання, семінарів, конференцій і доступу до каналів інформації. Ці програми розвивають те, що американський журналіст Едвард Марроу свого часу назвав вирішальним «останнім кроком», тобто особисте спілкування з підвищеною довірою, яка створюється завдяки тісному й постійному взаємоспілкуванню.

У подальшому Дж. Най до цієї концепції додав також ідею «розумної сили» («smart power»), визначивши її як здатність об'єднання ресурсів жорсткої та м'якої сили в ефективні владні стратегії публічної дипломатії.

У контексті збільшення потенціалу «soft power» як фактору світополітичного впливу держави, зокрема й України як держави, у публічної дипломатії повинні бути головні три завдання:

1) інформування зарубіжної громадськості про позицію держави та суспільства;

2) здобуття зворотного зв'язку від зарубіжної громадськості;

3) участь у виробленні зовнішньополітичної позиції держави з урахуванням думки зарубіжної громадськості.

Публічна дипломатія має своїх суб'єктів відносин: уряди й органи (інститути) державної влади; приватні групи інтересів і окремі особи; ті, що висвітлюють міжнародні події, тобто ЗМІ і працюючі в них журналісти; учасники міжкультурних комунікацій (як організації (інституції), так і окремі громадяни).

Публічна дипломатія здійснюється за кількома напрямами: уряд однієї держави) – суспільство (іншої країни); суспільство (однієї країни) – суспільство (іншої країни); суспільство (однієї країни) – уряд (іншої держави).

На думку окремих дослідників, в якості першочергових об'єктів публічної дипломатії виступають – культура, цінності, зовнішня та внутрішня політика держави. Лише за умови наявності достатнього рівня її привабливості (прийнятності) для зарубіжної аудиторії, методи і форми публічної дипломатії дають змогу сформувати благодатні умови для їх просування на зовнішній периметр. В іншому разі спроба краще розкритися світові може призвести до прямо протилежного результату.

Багато вчених, теоретики і практики сучасної дипломатії та політології намагалися сформулювати головні принципи публічної дипломатії. На загальну думку, одним із найбільш вдалих концептуально-стратегічних підходів належить Крістоферу Россу (Christopher W.S. Ross). Узагальнюючи історичний досвід і власні напрацювання та досягнення, він сформулював сім принципів публічної дипломатії, на основі яких можна створити цілісну стратегію публічної дипломатії для просування національного бренду будь-якої держави, зокрема – й України:

1. Забезпечення розуміння іноземною аудиторією політики в тому вигляді, у якому вона є, а не так, як про неї говорять (інтерпретують) чи думають інші.

2. Роз'яснення політики, привертаючи увагу до її раціональності й обґрунтовуючи її фундаментальними цінностями.

3. Звернення до міжнародної спільноти з послідовними, правдивими та переконливими месиджами.

4. Адаптація звернень до конкретних цільових аудиторій, задля чого цільові сегменти, з яких вона складається, піддаються постійному вивченню.

5. Контакти не лише з вузькими цільовими сегментами, а й через друковані та електронні ЗМІ з широкими масами.

6. Взаємодія з різними партнерами з метою охоплення нових представників цільової аудиторії: при-

ватним сектором, корпораціями, некомерційними організаціями, громадами.

7. Активна участь у міжнародному спілкуванні та програмах обміну.

Вказані принципи взяті на озброєння багатьма країнами сучасного світу, зокрема й Україною. Лише варто зауважити, що нові умови потребують їх нового інноваційного наповнення та нових форм і методів реалізації.

Інноваційність розвитку сучасних інформаційно-комунікаційних технологій визначається зростаючою швидкістю зв'язку і технологічними можливостями розширення кола учасників. Завдячуючи радіо, телебаченню, Інтернету обмін інформацією значно спростився, що надає значні переваги, але водночас підвищує вимогливість до виваженості та ретельності міждержавних відносин. На сьогодні не достатньо лише спрямувати методи та визначити інструментарій реалізації дипломатії по відношенню до викликів і нових загроз XXI століття. Ефективна комунікація зі співтовариств інших держав потребує також прийняття нової парадигми публічної дипломатії для більшості держав світу, у тому числі – й для України[1].

У новому глобалізованому суспільстві однією з пріоритетних цілей публічної дипломатії є зміна установок як суспільства, так і уряду іншої країни з метою впливу на зовнішньополітичні рішення в сприятливий бік.

Наприкінці XX – початку XXI ст. уряди багатьох країн ввели державні посади або повноправні інституції (відомства), що відповідають за публічну дипломатію. У США з 1999 р. за цю сферу відповідає заступник державного секретаря з публічної дипломатії та роботи з громадськістю. У МЗС Індії 2006 р. було створено відділ публічної дипломатії, головне завдання якого полягає в «стимулюванні більшого розуміння і сприйняття Індії та проблем її зовнішньої політики»; відділ також організує та підтримує широкий спектр програм як усередині країни, так і за кордоном[2]. Спеціальний Департамент публічної та культурної дипломатії було створено у 2009 р. в зовнішньополітичному відомстві Республіки Польща[3]. В Україні створено систему культурно-інформаційних центрів (КІЦ)[4]. У РФ ефективно реалізує на практиці підтримку публічної дипломатії Фонд підтримки публічної дипломатії імені О.М. Горчакова, засновником якого від імені Російської Федерації є МЗС РФ[5] тощо.

У закордонних дипломатичних установах багатьох держав створено посади координаторів публічної дипломатії, як правило на рівні заступника посла. Крім того, у багатьох державах було створено спеціальні державні інституції – органи й організації, діяльність яких спрямована на поширення культури, мови і знань про країну серед іноземців (Британська рада, Інститут Гете, Альянс Франсез, Інститут Сервантеса, Державна канцелярія з поширення китайської мови за кордоном, Японський фонд, Корейський фонд і тощо).

З 2004 р. з'являється концепція «нової публічної дипломатії». Під «новою публічною дипломатією» розуміється не лише позиціювання держави за кордоном, а й двосторонній процес комунікації, що враховує аргументи країни-партнера та базується на гуманітарному й інформаційному обміні та співробітництві.

Ця концепція була покликана переосмислити все, що змінилося та модифікувалося в сучасному світі в період з кінця XX ст. по 2004 рік. А змін відбулося досить багато:

1) зміна глобального комунікаційного контексту. З'явилися – супутникове телебачення, канал «Аль-Джазіра», Інтернет. Комунікація стала доступною всім. Розрив між професійними журналістами та блогерами скорочується. Це слугувало фактором зміни глобальної міжнародної комунікації. Що це означає для публічної дипломатії? У 1990-х роках необхідно було бути великою державою, щоб поширювати інформацію – збільшувати наклади друкованої продукції, підтримувати радіомовлення по всьому світові. Сьогодні для цього достатньо мати домашню кіностудію та викладати ролики на YouTube. У цьому хорі голосів державі важко бути почутою на повний голос;

2) зміна світополітичного контексту. НКО, ТНК, терористичні групи існували й раніше, але останніми роками їх кількість зростає по експоненті. Сукупний вплив недержавних акторів став настільки вагомим, що його вже неможливо ігнорувати. В умовах, які кардинально змінилися, концепція «нової публічної дипломатії» передбачає необхідність не лише тран-

1 Public Diplomacy: A New Strategic Imperative, 2009.

2 Indian Public Diplomacy // http://indiandiplomacy.in/AboutUs.aspx

3 В.Г. Публічна та культурна дипломатія Республіки Польща XXI століття: інституційний аспект / В.Г. Циватий // Зовнішні справи. – К., 2012. – № 11. – С. 50-55.

4 Циватый В.Г. Внешняя культурная политика Украины: модель и институциональное развитие в XXI веке / В.Г. Циватый // Актуальные проблемы международных отношений и дипломатии (вторая половина XX – начало XXI в.) – Витебск, 2013. – С. 243-245.

5 Фонд поддержки публичной дипломатии им. А.М. Горчакова: http://gorchakovfund.ru

слювати те, що ти думаєш, а й чути, що тобі говорять у відповідь, і враховувати це не лише в тому, що ти говориш, а й у тому, що ти робиш і здійснюєш. Інакше ми повертаємося в стан «битви за серця», яка наразі вже не дає очікуваного результату;

3) залучення недержавних àкторів і орієнтація на soft power. Цілі публічної дипломатії стали менш конкретизованими і більш прикладними, отримали інший вимір, окрім ідеологічного, з'явилися й інші параметри. За Дж. Наєм, у soft power є три джерела: поличні дії, культура і цінності. Створюваний ними ефект розрізняється за часом. Зовнішня політика може змінитися протягом кількох років, культура – за десятиріччя. Цінності змінюються протягом життя, як правило, одного покоління. Інструментарій публічної дипломатії повинен бути підібраний під конкретні завдання. Для зовнішньої політики та дипломатії найбільш придатним є закордонне теле- і радіомовлення. Щоб донести інформацію про культуру, доцільно влаштовувати виставки та гастролі. Щоб вникнути в культуру іншої країни, необхідно спілкуватися з її жителями, наприклад, за допомогою освіти, освітніх та інших обмінів;

4) брендинг держави. Цю концепцію було запозичено з маркетингу. Вона стверджує, що держава – це бренд, який накладає певний відбиток на все, що вона пропонує (показники: популярність туризму, інвестиційна привабливість тощо). Значну роль тут відіграє бізнес і ділові контакти. Зазначимо, що це ще одна лінія вододілу з традиційною дипломатією, яка вважає, що публічна дипломатія доступна лише дипломатам, інші до неї залучені лише дотично.

Основною цільовою аудиторією, на яку орієнтується публічна дипломатія, є зарубіжна громадськість. Тобто публічна дипломатія в основному розрахована на масового споживача, робота з яким дає змогу здійснювати непрямий вплив на зовнішню політику іншої держави шляхом опосередкованих дій на суспільні погляди.

Другою важливою групою адресатів публічної дипломатії є журналісти і представники засобів масової інформації, оскільки вони мають можливість впливати на думки різних соціальних груп шляхом формування інформаційного поля, яке містить релевантний контент із позитивною для держави-àктора конотацією.

Вельми значущим адресатом публічної дипломатії є «зацікавлена громадськість» – представники наукової, творчої та політичної еліт – групи, які мають визнаний авторитет у суспільстві. Вони також мають аудиторію і можливість доводити до неї свою точку зору.

Публічна дипломатія має ряд переваг перед класичною (традиційною). Вона більш вільна у своїх діях, менш залежна від офіційних рішень, більш раціональна з точки зору життєвого підходу до складних проблем міждержавних відносин. На своєму рівні вона здатна виявити ранні, приховані, латентні стадії назріваючого конфлікту та здійснювати малопомітні превентивні заходи з його локалізації й усунення. Публічна дипломатія більш конкретна, більш різноманітна в тих прийомах, формах і змісті, який вона використовує на практиці. До того ж – менш стереотипна. Вона діє з урахуванням відмінностей у соціокультурних умовах і традиціях. Публічна дипломатія XXI ст. – форма відповіді на виклики та нові загрози, на становлення нового світового порядку, на хід внутрішньополітичного розвитку. Вона трансформувалася й отримала визнання в добу глобалізації, цивілізаційних зрушень, глибоких змін, які за такий короткий час відбулися у світі, зокрема психологічних, ментальних установках людей.

Процеси глобалізації та інтенсивне зростання ролі інформаційного фактору у світовій політиці свідчать про неможливість ігнорування потенціалу «м'якої сили» жодною державою, яка претендує на світове чи регіональне лідерство, яка уособлює національні риси та свою національну ідентичність. Поняття «м'яка сила» означає здатність проекціювати за межі національних кордонів досягнення в економіці, політиці, науці, технологічному розвиткові, культурно-гуманітарній сфері, підвищуючи тим самим привабливість своєї країни. Збалансоване і взаємодоповнюване використання двох типів зовнішньополітичного впливу – «жорсткої сили» та «м'якої сили» в умовах глобалізованого світу дає змогу досягнути позитивного ефекту. Ключовим елементом «м'якої сили» є послідовне формування позитивного іміджу держави, так звана – іміджева дипломатія. Імідж і репутація держави повинні розглядатися як інструмент вирішення конкурентних завдань держави на міжнародній арені.

Державам світу, у тому числі й Україні, у контексті зазначеного вище необхідно зосередити свої зусилля на основних факторах успішного впливу «м'якої сили» та реалізації першочергових завдань «нової публічної дипломатії», зокрема:

1) оперативність у проведенні інформаційно-пропагандистських акцій (пресконференції, брифінги, пресрелізи, відеоконференції, інтернет-простір, публікація інформаційних статей);

2) системність у просуванні позитивного іміджу держави в суспільну свідомість як своєї країни, так і зарубіжних;

3) достовірність урядових PR-кампаній, що мають під собою реальну матеріальну і документальну базу, всебічність висвітлення подій;

4) скоординованість дій усіх державних PR-відомств (інституцій) і чітка регламентація висвітлення найбільш важливих для національних інтересів держави та її іміджу проблем;

5) проведення постійного моніторингу світових інформаційних потоків, що відображають і торкаються іміджу держави, і у свою чергу – нейтралізація діяльності інформаційних суб'єктів, які підривають позитивний образ держави;

6) нарощування присутності ЗМІ в інформаційному просторі та дипломатичному середовищі зарубіжних країн;

7) вивчення зарубіжного досвіду використання «м'якої сили» для просування національних інтересів;

8) установлення інформаційної взаємодії із зарубіжними структурами з метою інформаційної інтеграції держави в основні світові процеси та підвищення її впливу в глобальному інформаційному просторі;

9) використання новітніх інформаційно-комунікаційних засобів та інтернет-ресурсів для використання «м'якої сили» з метою просування національних інтересів держави у світовому інформаційному просторі;

10) проведення постійного наукового та освітнього обміну між державами.

Отже, «м'яка сила» публічної дипломатії в глобалізованому світі є комплексом інструментів, інститутів, форм і методів досягнення зовнішньополітичних цілей без застосування зброї, за рахунок інформаційного та інших важелів впливу. Вона формується за рахунок привабливості культури, політичних ідеалів і політичного курсу країни. Політика і дипломатія з більшою ймовірністю будуть привабливими, якщо вони базуються на цінностях, які поділяються іншими. Ключовим елементом «м'якої сили» є комплексне формування позитивного іміджу держави. Активна участь держави у вирішенні глобальних проблем сучасності значно посилює його «м'яку» могутність у глобалізованому світі.

З метою створення дієздатних механізмів інституту публічної дипломатії та вирішення вказаних вище завдань для України необхідним є:

1) використання стратегії «відкритості» в публічній дипломатії задля більш активної реалізації стратегічних національних інтересів держави;

2) виявлення, аналіз діяльності та залучення найбільш ефективних із наявних структур (інституцій) до розроблення програм культурної, патріотичної, інформаційної політики та забезпечення ефективних механізмів контролю їх виконання;

3) створення сприятливих умов для розвитку інформаційного бізнесу, вироблення єдиної інформаційної стратегії, ініціювання відкритого діалогу та кооперації з державою;

4) використання потенціалу Дипломатичної академії України при МЗС України для тренінгових програм з публічної дипломатії та освітньо-наукового супроводу діяльності МЗС України в питаннях публічної та культурної дипломатії.

Перед політичною елітою та експертною спільнотою держав світу на сьогодні стоїть завдання віднайти єдине розуміння змісту, цілей і можливостей «м'якої сили» публічної дипломатії. На наступному етапі необхідно буде виробити на основі цього загального розуміння комплексну стратегію нової публічної дипломатії. Надалі – адаптувати існуючі та створити нові інститути публічної дипломатії, а також системи оцінки ефективності нового тренду XXI століття.

Сучасні глобальні тенденції свідчать про підвищення актуальності гуманітарного виміру зовнішньої політики, а публічна дипломатія та її «м'яка сила» стають усе вагомішим фактором міжнародного життя більшості держав сучасного світу.

У нових умовах нова публічна дипломатія повинна формуватися і в Україні. Її традиції та новації повинні стати однією з головних складових дипломатичного інструментарію дипломатичної служби країни. При цьому слід констатувати – на сьогодні в Україні є проблема нестачі висококваліфікованих кадрів у сфері публічної та культурної дипломатії. У цьому напрямі – цілеспрямованій цільовій підготовці магістрів з публічної та культурної дипломатії – могла б працювати Дипакадемія. Один із підходів – це відкриття спеціалізації «Публічна і культурна дипломатія» в рамках магістерської підготовки фахівців у сфері зовнішніх зносин. А також важливу роль у навчально-освітній діяльності академії повинні відіграти короткотермінові курси підвищення кваліфікації працівників дипломатичної служби.

Публічна та культурна дипломатія на сьогодні – це вже не випадковість, а закономірні реалії, на які необхідно швидко й ефективно переорієнтуватися, щоб рухатися вперед, нога в ногу з новою європейською дипломатією XXI ст. та новою європейською дипломатичною службою XXI століття.

За що воює Росія?

Сергій ДАЦЮК,
філософ

У 2014 р. Росія повстала проти цілого світу. Це мужнє, відчайдушне та ризиковане діяння. І коли кажуть «Росія повстала», то мається на увазі та підтримка російської влади з боку російського народу, яка супроводжує це повстання.

Ця війна Росії проти цілого світу має вельми примарні шанси на успіх.

Щоб зрозуміти війну Росії та решти світу на території України у 2014 р., нам потрібно зрозуміти її мету. Не розуміючи цілей, захоплюючись лише тактичними битвами й операціями, можна програти війну, навіть виграв-ши всі битви.

Ведучи цю війну, російська влада не оголошує своїх довгострокових планів, вважаючи за краще мовчати щодо їх інтерпретацій зарубіжними політиками та експертами.

З точки зору типології Переслегіна, буває три типи воєн — війна Ареса, війна Афіни та війна Христа.

Війна Ареса відбувається шляхом безпосереднього збройного зіткнення з використанням військової (у тому числі геополітичної) стратегії, тактики та оперативного мистецтва. Це війна, що добре знайома Європі за останні сотні років.

Війна Афіни відбувається шляхом геоекономічного зіткнення політико-економічних стратегій, створення та керованої зміни закріплених на міжнародному рівні нормативних правил діяльності. Ця війна виникла в процесі британського домінування у світі та була творчо підхоплена й розвинена США у XX ст., забезпечивши їх гегемонію до кінця цього століття.

Війна Христа відбувається шляхом зіткнення картин світу, які облачили в ідеї, моральні норми та позитивні мотивації. Ця війна велася західним християнським світом з моменту зміцнення християнства. Вона мала дві форми — внутрішній розвиток (поява католицтва та протестантизму) і зовнішнє протистояння (протистояння християнської цивілізації з цивілізаціями інших релігій). Можна також стверджувати, що СРСР був у довгостроковому плані маловдалою спробою вийти на цивілізаційні позиції за рахунок війни Христа шляхом використання марксизму.

У війні Ареса можна виграти лише тоді, коли суперник згоден вступати в один і той же тип війни. Однак якщо стикаються різні типи воєн, між ними виникає ієрархія переваг. Війна Афіни перемагає війну Ареса, а війна Христа перемагає війну Афіни та війну Ареса. Однак ці війни ведуться в різних часових проміжках. Війна Ареса триває роки і десятиріччя, війна Афіни триває десятиріччя та століття, війна Христа триває століття та тисячоліття.

Вигравши війну Ареса (1939-1945, СРСР — Німеччина), СРСР програв війну Афіни (1945-1991, США — СРСР).

Коли нинішня російська влада говорить про реванш, то вона взагалі не розуміє, про що говорить. Не можна виграти війну Афіни, ведучи війну Ареса, це принципово різні війни. Взяти реванш у війні Афіни, можна лише ведучи війну Афіни. Усе вигране Росією у війні Ареса в проміжку місяців і років втрачається у війні Афіни в проміжку років і десятиріч.

Росія сьогодні не може заглядати в майбутнє ні на тисячоліття, ні на століття, ні на десятиріччя. Навіть кілька років для неї — дуже великий термін. У цьому розумінні Росії залишається лише один тип війни — війна Ареса в плині від кількох років до навіть кількох місяців. Однак навіть виграна війна Ареса неминуче призведе до поразки Росії у війні Афіни.

Отже, Росія веде війну Ареса проти Заходу, а проти Росії Захід веде війну Афіни. При цьому на рівень війни Христа не претендує поки що ніхто у світі — ні Європа, ні США, ні Китай, ні Індія, ні Росія. Дуже обережно можна припустити, що типи цих воєн мають циклічність, принаймні протягом останніх 100 років. Перша світова війна (1914-1918 рр.), що розпочалася як війна Ареса, переросла у війну Христа та зумовила створення першої держави з принципово новою системою мотивацій (марксизм у Росії, СРСР). Друга світова війна (1939-1945 рр.) була виключно війною Ареса. Третя світова (холодна) війна (1945-1991 рр.) була війною Афіни. Тепер же в ситуації світової кризи найбільш нагальною є війна Христа. Про це свідчить не тільки економічна криза, а й світоглядна, що включає кризу науки, а також кризу державної форми організації товариств. У такій ситуації лише нова картина світу може дати світові новий поштовх розвитку.

Саме війна Христа могла б стати найбільш виграшною для України. Однак незавершена когнітивна революція в Україні не дає їй змоги вести таку війну. Україні залишається лише здавати в оренду свою територію та життя своїх громадян для ведення цивілізаційної війни Росії та Заходу, вважаючи себе призом переможцеві.

Чи може Росія в принципі вести війну Афіни? За часів СРСР у 60-70-ті рр. XX ст. їй навіть дуже добре це вдавалося. Однак блокований розвиток інтелектуалізму і ставка на промивання мізків широких мас, що переважала з початку 70-х рр. XX ст., визначила поразку СРСР у цій війні. Нині Росія вже вдруге повторює незасвоєний урок — знову зупинення розвитку інтелектуалізму та промивання мізків закладають умови поразки в цивілізаційній війні.

Якою ж є мета війни Росії? У чому вона вбачає свої цілі — у способі організації життєвого простору, в духовному житті, світі, просторі та часі? Якщо коротко відповідати на це запитання, то це — імперія, православ'я, «Російський світ», євразійство й архаїзація (консервативна революція). Стара ідея російської імперії нині виглядає так — фундаменталістське православ'я, прикрите декоративною демократією самодержавство і народність, яка отримує крихти від продажу самодержавними торговцями викопних ресурсів. Постає проблема — як відродити експансіоністську єдність Росії, якщо стара державницька ідея не працює. І нинішня держава звернулася до старого імперського досвіду.

Начальник політичної поліції Росії за Миколи I граф Олександр Бенкендорф говорив: «Минуле Росії було чудовим, її сьогодення більш ніж прекрасне, що ж стосується майбутнього, то воно вище за все, що можна намалювати». Це є демонстрацією гіперідентичності, тобто самовихваляння та комплексу вищості, що постійно породжують великодержавний шовінізм. Нинішнє самовихваляння та комплекс вищості Росії породжує жахливий світовий конфлікт.

Суспільство, частина енергії якого витрачається на протистояння та руйнацію, не має цивілізаційного майбутнього.

Найважливіший висновок із досвіду радянської імперії — ідеологія не змінює політичної культури та ментальності народу. Що б не робила Росія, які б ідеали не приймала («православ'я», «марксизм-ленінізм»), у неї виходить лише імперія.

Однак настає момент у людській історії, коли імперія в принципі не може бути створена — витрати створення імперії стають несумісними з її існуванням. Історія відмітає імперії за рахунок ускладнення способів єдності народів — єдність стає нетериторіальною (топологічно — мережною). Ціна відродження Російської імперії на сьогодні — архаїзація масової свідомості в Росії, знищення інтелектуалів-гуманітаріїв у Росії, війна Росії проти решти світу. У принципі, це вибір Росії, але вона ж буде постійно створювати проблеми не тільки країнам-сусідам, а й усьому світові. А вони відповідно створюватимуть проблеми їй. Якщо для імперії немає сильних ідей, здатних забезпечити її довгострокове існування та розвиток, то залишається єдина причина, мета та основа імперії — «імперія це імператор». Нинішня Росія у своїх імперських домаганнях повинна собі зізнатися, що Путін і є ідеєю російської імперії. Гранично безсоромно та цинічно це висловив Олександр Дугін: «Противників путінського курсу більше немає, а якщо і є, то це психічно хворі і їх потрібно відправити на диспансеризацію. Путін — скрізь, Путін — усе, Путін абсолютний, Путін незамінний» (17 вересня 2008 р., прийом газети «Известия»).

Нинішня російська влада не просто імперська, вона самодержавна. Самодержавство — це найбільш небезпечне, нице та безпросвітне в російській імперії. Самодержавство отруює душу, робить жорстоким серце і затуманює розум. Навіть ті, хто любили імперію, часто ненавиділи самодержавство. Сьогодні у Росії взяв гору царсько-радянський реваншизм, який явно й очевидно став основою єдності Росії 18 березня 2014 р., коли у своїй Кримській промові Путін сказав: «Те, що здавалося неймовірним, на жаль, стало реальністю. СРСР розпався. Події розвивалися настільки стрімко, що мало хто з громадян розумів увесь драматизм подій, що відбувалися тоді, та їх наслідків. Багато людей і в Росії, і на Україні, та й в інших республіках сподівалися, що Співдружність Незалежних Держав, яка виникла тоді, стане новою формою загальної державності. Адже їм обіцяли і спільну валюту, і єдиний економічний простір, і спільні збройні сили, але все це залишилося лише обіцянками, а великої країни не стало. І коли Крим раптом опинився вже в іншій державі, ось тоді вже Росія відчула, що її навіть не просто обікрали, а погра-

бували». Символом реваншизму в Росії тепер став симулякр «Крим наш!»

Щоб зрозуміти нинішні ідеї зв'язності Росії, потрібно оцінити ті ідеї, які російські інтелектуали намагаються просувати в ній. Це ідея релігії, ідея простору, ідея мовно-культурної єдності та ідея часу, тобто православ'я, євразійство, «Російський світ» і архаїзація. Саме за ці ідеї веде війну Росія, саме вони заслуговують на обговорення.

Фундаменталістське православ'я підживлює антисемітські та ширше — ксенофобські настрої в російському суспільстві, переступаючи канон «немає ні елліна, ні іудея...» Фундаменталістське православ'я — це православ'я, що підозрює, засуджує, звинувачує, ненавидить та карає інших віруючих і невіруючих. Фундаменталістське православ'я Росії — це Нова Інквізиція, яка звинувачує інші країни та їх народи в пособництві Дияволу.

Вбачання «Антихриста» в неросійських людях і країнах є найбільш ницим сповідуванням християнства, оскільки християнська любов тут замінюється підозрою та ненавистю до неросійських християн, обвинуваченням їх у смертних гріхах, що створює безліч ворогів серед цих людей, провокуючи російських православних християн на війну з ними.

Симптоматично, що не тільки політики, а й православні фундаменталісти привнесли в масову свідомість тезу про «ворогів» Росії («Америка» і «Захід»), з якими необхідно воювати. Саме фундаменталістське православ'я виявилося псевдодуховним джерелом ненависті й агресії Росії відносно решти ворожого світу. Війна радянського комуно-соціалізму з німецьким націонал-соціалізмом була ідеологічно зрозумілою — ідеї були принципово різними. Однак війна одних християн з іншими християнами не має підстав: оголошення кого-небудь пособниками «Антихриста» є політичним свавіллям християнства, а зовсім не ідейними розбіжностями всередині християнства.

Фундаменталістське православ'я в справі боротьби з ворогами «Комп'ютер» і «Інтелект» перетворюється на мракобісся чистої води, тобто найгірший варіант обскурантизму, який тільки відомий в історії. Мракобісне, або обскурантне православ'я є православ'ям лицемірним і брехливим, оскільки технічними винаходами й інтелектуальними досягненнями ганьбителі оного користуються навіть у момент виголошення подібних гасел. Фундаменталістське православ'я неминуче породжує православних терористів — уражених у своєму православно-патріотичному самолюбстві фанатиків, які готові сіяти смерть і розруху, але не мир і творення.

Фундаменталістське православ'я спрощує світ до простих схем нелюбові і насильства. Відсутність позитивної програми християнства — християнського порятунку й оновлення світу, створення нової людини на основі християнської віри — ось те, що несе із собою фундаменталістське православ'я.

Фундаменталістське православ'я перекручує християнство, випинаючи імперсько-російський контекст: не убий росіянина-православного, не вкради у росіянина-православного, не свідчи неправдиво проти росіянина-православного. І ось уже панахиди православні проводяться виключно за убієнними росіянами-православними, а ворогам, теж православним, — по заслузі за гріхи їхні.

Ведучи війни Марса, Росія виявляється не готовою до війни Христа. Війна Христа — це війна за ідейне та духовне оновлення світу. Однак це можливо лише на основі власного ідейного та духовного оновлення.

Тому сьогодні Росія воює за фундаменталістське православ'я — проти неправославного Заходу, що нібито погрузнув у гріхові, та його православних агентів, що нібито продалися Заходу. Якщо ми хочемо збереження православ'я, то необхідно знищити фундаменталізм у православ'ї, повернути православ'я на дорогу ідейної та духовної еволюції, яку здійснюють духовні лідери та старці не тільки в Росії, а й інших православних країнах.

Православ'ю необхідна серйозна з моменту його виникнення реформа. У цьому розумінні всі непідвладні фундаменталізмові православні громади зобов'язані боротися за деполітизацію та повернення духовної сутності християнства. Ініціатором такої боротьби могло б стати українське православ'я.

Війна за євразійство

Є два способи опису євразійства — концептуальний і власне політичний. Концептуальний відповідає на запитання – якою є виняткова роль Євразії у світі та світових політико-економічних процесах. Політичний відповідає на запитання — хто, як і чому повинен головувати на Євразійському континенті. Усередині Росії Євразія постає містичним геополітичним простором з особливою позицією та роллю у світі. Зрозуміло, що політичне питання євразійства є неминуче суб єктивним і малоцікавим для концептуального євразійства. Наприклад, формулювання «Вікіпедії.ру» — це якесь обивательське розуміння євразійства: «філософсько-політичний рух, що виступає за відмову від європейської інтеграції Росії на користь інтеграції з центральноазійськими країнами». Справжній політичний сенс євразійства можна визначити так: євразійство — це доктрина Великої Росії, яка об'єднує Європу та Азію, що одержує від цього об'єднання основні політичні, економічні, соціальні та культурні переваги і є при цьому головною на Євразійському континенті.

Що ж є концептуальним євразійством? У цьому питанні не можна довіряти жодному геополітикові з тієї простої причини, що геополітик передусім «політик», а потім уже «гео-», причому для Росії така політика завжди має містичні месіанські властивості.

У другому томі своєї праці «Географічна вісь історії» (1919 р.) Маккіндер формулює базовий концепт євразійства: «Хто контролює Східну Європу, той командує Хартлендом; Хто контролює Хартленд,

той командує Світовим островом (тобто Євразією і Африкою); Хто контролює Світовий острів, той командує світом». У такому вигляді концепт завжди подобався російським геополітикам.

Однак у 1943 р. виходить третій том «Географічної вісі історії», який змінює розуміння геополітики Євразії. Маккіндер стверджує, що сформувалася друга геополітична вісь — США, відносно якої Атлантичний океан як частина периферійної дуги Євразії (Америка – Африка — Океанія) зіштовхується з внутрішньою дугою Євразії (Європа – Аравія — Індокитай).

Бжезінський розвиває ідеї Маккіндера у своїй книзі «Велика шахівниця» (1997 р.) у тому розумінні, що євразійство тепер ґрунтується на іншому процесі — не так на контролі Хартленда і навіть не на зіткненні двох дуг, а на грі на просторі всього континенту Євразії, яку він називає «шахівницею». Головним на цій шахівниці Бжезінський бачить США. Як на здоровий глузд, то ця книга була написана не стільки для обґрунтування геополітики США, скільки для того, щоб морочити голову російським інтелектуалам — змусити їх грати на «шахівниці», у той час як США будуть створювати інші «шахівниці». Жаль, що Росія в особі Дугіна та нинішньої російської влади, яка повірила йому, піддалася на провокацію Бжезінського.

З політичної точки зору можна стверджувати, що з часу перемоги у Другій світовій війні та до кінця 80-х років XX ст. СРСР повністю контролював Євразію. Однак із початку 90-х років XX ст. Євразія стає «шахівницею» для Росії, США, Європи та Китаю за явної переваги Атлантичного блоку (Європа — США). Спроби Росії повернути собі контроль над Євразією навряд чи будуть успішними, ураховуючи неспівмірність її ресурсів як із США — Європою, так і з Китаєм. Найімовірніше, уже найближче майбутнє залишить на цій «шахівниці» лише США — Європу та Китай. І відбудеться це з тієї простої причини, що Росія продовжує демонструвати бажання вести лише війни Марса, натомість війна за Євразію стає виключно війною Афіни. При цьому цілий світ можна підкорити лише за допомогою війни Христа (див. першу главу «Типологія війни, яку веде Росія»).

Євразійство для Росії є не що інше, як жорстка дія телурократичного імперіалізму (обмеженого континентом Євразії). Основний суб'єкт геополітики — держава, а в Росії це ще й усе суспільство, що діє під керівництвом цієї держави. Це великодержавне євразійство — тобто євразійство суспільно-політичне, яке вважає, що лише Росія повинна контролювати континент Євразія.

Найбільш потужна критика євразійства полягає в протиставленні його атлантизмові. Хоча атлантизм народився як геополітична доктрина, його дії ще в другій половині XX ст. перестали бути геополітичними — вони стали геоекономічними та геокультурними. До кінця XX ст. атлантизм узагалі перестав бути геополітичною стратегією, натомість став мережевою. Атлантизм уже не є політикою — це тополітика (топологічна політика). Явні успіхи Заходу в геополітичній грі на континенті Євразія пояснюються не геополітичними зусиллями, а зусиллями такого рівня стратегії, що парадигмально слідує. Тобто, хто грає в більш складну гру, без напруження перемагає в більш простих іграх.

Контраргумент Кіплінга — «Захід це Захід, Схід це Схід, І разом їм не зійтись». Енергетична суть євразійства полягає в тому, що Росія здатна використати синергію Європи й Азії. Однак синергія повинна розумітися не тільки так, що єдність частин є більшою, ніж їх сума (позитивна синергія), але й так, що єдність частин може бути меншою, ніж їх сума (негативна синергія). Щоб позитивна синергія Європи й Азії була можливою, потрібно довести, що вони не суперечать один одному за типом соціального мислення, культури та способів організації. Історичний досвід міжцивілізаційних відносин на континенті Євразія саме й свідчить про протилежне. Позитивна синергія єдності є там, де всі його частини не тільки мають енергію, а й здатні поєднувати ці енергії. Якщо якась частина не має енергії або пригнічує енергію іншої частини — жодної позитивної синергії не буде. Тобто, Євразія, яка має негативну внутрішню зв'язність, не в змозі нав'язати решті світу позитивну зв'язність силою своєї геополітичної дії.

Контраргумент Гумільова — усякому етносові відпущено певний період пасіонарності. Можна лише в ретроспективі визначити цей період приблизно. Однак нині є тільки один спосіб перевірки пасіонарності — готовність жертвувати життям за ілюзорні цілі. У Гумільова є два найвищих рівні жертвування життями — жертва в ім'я ілюзорних ідеалів і жертва в ім'я ідеалу перемоги. Жертва за перемогу (наприклад, євразійства) — це жертва егоїстична, яка шукає державну вигоду. Просто жертва відбувається завжди в ім'я найвищих трансцендентних (ілюзорних) ідеалів, що тільки й може створювати або відроджувати нову цивілізацію. З цієї точки зору росіяни сьогодні мають не найвищу пасіонарність. Росіяни не готові просто жертвувати життями в ім'я ілюзорних ідеалів, але лише жертвувати життями за нові території для держави в ім'я практичного євразійства. Навіть зомбування через ЗМІ як мотиваційний компресор не долає цієї пасіонарної обмеженості. «Російський світ» — концепція міжнародної трансдержавної та трансконтинентальної спільноти, об'єднаної причетністю до Росії та лояльністю до російської мови й культури. «Російський світ» виникає спочатку як літературна метафора у драматурга О.М. Островського. Потім у науковій концепції у етнолога, історика та соціального антрополога В.А.Тишкова «Російський світ» розглядається як феномен глобального масштабу, який, поряд із Росією, мають тільки Іспанія, Португалія, Франція, Китай, а також Велика Британія. Геополітичну концепцію «Російського світу» пропонує філософ, лінгвіст і політолог

В.Л. Цимбурський: «острів Росія» — це острів у «серцевині суші», цілісна геополітична ніша російського етносу; обширність важких для освоєння просторів на сході Росії; відокремленість країни на заході Росії від романо-германської Європи. Нині концепцію «Російського світу» в Росії дуже часто розглядають саме як цивілізаційну. У цьому розумінні в уявлення про «Російський світ» входить: 1) православ'я; 2) російська культура і російська мова; 3) спільна історична пам'ять і спільні погляди на суспільний розвиток.

З точки зору цивілізаційної антропології, цивілізацію визначає не культура і мова, а також не спільність історичної пам'яті та поглядів на суспільний розвиток, а саме — спільність системи мотивацій. Православ'я цілком могло б бути такою мотиваційною базою, якби в Росії було православ'я з позитивною орієнтацією на майбутнє, а не фундаменталістський його варіант з уявленням про «ворогів, служителів Антихриста», із агресією проти неправославного Заходу, з підтримуваним церквою цезаропапізмом. Найважливіший момент виникнення «Російського світу» — створення російської держави, історію якого Росія змушена була редагувати багато разів. Спочатку імперському редагуванню було піддано безпосереднє народження Росії з монголо-татарської Орди, що сталося ще під час формування єдиної держави Російської з початку XIV століття. Тут виникає просте та неприємне для Росії розрізнення: Київська Русь як така, що не підкорилася монголо-татарам, була знищена в XIII ст., а Московська Русь як така, що підкорилась їм, отримує шанс на створення своєї держави в XIV столітті.

У об'єктивної дійсності «орда» як спосіб організації управління тюркських і монголо-татарських народів у Росії не просто вплинула на її подальшу історію, а по суті створила вперше зв'язність Росії та примусила її до створення своєї держави. Орда є зовнішньою ідентифікацією для Росії, нею оспорювана, однак загалом досить коректною й об'єктивною. Російська імперія народилася з Орди, де чуже рабство було замінено своїм. Удруге російська історія піддалася марксистсько-ленінському, а по суті сталінському редагуванню, де було визнання права російських народів на самовизначення, і їх історія була включена в контекст історії Росії. Це було зроблено формально, однак ця редакція розширює історію «Російського світу» до історії народів Росії. Утретє історію свого виникнення Росія змушена була редагувати після розпаду СРСР, коли багато народів, зокрема Україна, вийшли зі складу Радянського Союзу і перестали бути територією історичної єдності з Росією. У цей час історія інших її народів знову затінюється історією «Російського світу». З часу краху СРСР історія втретє переписується — зникає термін «Київська Русь», з'являється термін «давньоруська держава», де затемнюється момент принципової відмінності між волелюбною Київською Руссю та рабськи покірною Московською Руссю. Тобто історія Росії знову стає імперською.

Саме ці дві неприємні історичні обставини — походження Росії від Орди та неможливість визнати Київську Русь своїм прабатьком (Київ — матір міст російських) — лежать в основі історичної травми російської самосвідомості, донині створюючи у росіян, навіть знайомих із перебреханою версією історії, комплекс історичної неповноцінності.

«Російський світ» в історичному плані — це постійно генеруюча комплекс історичної неповноцінності й агресії (особливо щодо України) концепція брехні, яка вивищується на більш ранній брехні. Росія ніби мститься сьогодні Україні за те, що не вона, а саме Київська Русь обрала смерть замість рабства; за те, що сама змушена була створювати свою державу, не долаючи рабську покірність, а вигадуючи сумнівні героїчні битви.

Допоки є незалежна Україна й окрема від російської історична пам'ять українців, «Російський світ», побудований на історичній брехні, завжди буде «недосвітом» і «недоросійським».

Історія Росії — це історія російської держави. Російське суспільство фактично позбавлене своєї історії в Росії. Виняток становить історія ліберального дисидентства Росії, заснована на цінностях свободи, правди і терпимості. Уся культура Росії перебуває в полоні міфу «поэтом можешь ты не быть, но гражданином быть обязан». Навіть концепція інтелектуалізму в Росії має свою, відмінну від решти світу, специфіку: російська інтелігенція — це інтелектуали на службі у держави.

Сьогодні Росія веде нігілістичну війну — війну не за мрії, а за традиції. Воювати потрібно за інше, в іншому, з іншими розумовими установками та іншими засобами.

Скорочений виклад. Друкується з дозволу автора. Повна версія: http://hvylya.org/analytics/geopolitics/za-chto-voyuet-rossiya.html

Світовий досвід розв'язання «водних конфліктів»:

з історії відносин Сінгапуру та Малайзії

(у контексті проблеми водопостачання Криму)

УДК 327 (5)

Ігор ЛОССОВСЬКИЙ,
Надзвичайний і Повноважний Посланник України, кандидат фізико-математичних наук

Summary

In the context of water supply problem for the Crimea Peninsula from continental part of Ukraine through the North-Crimea channel the history of relations between Singapore and Malaysia as an example of international experience of "water conflicts" resolution was analyzed.

Keywords: **"water conflict", Singapore, Malaysia, source diversification, North-Crimea channel.**

Забезпечення водою є ключовим питанням національної безпеки кожної країни. При цьому йдеться не лише про гарантування життєво необхідної кількості питної води, а також технічної для функціонування промисловості, сільського господарства, іншої економічної діяльності.

Останнім часом в українських ЗМІ з'являлася інформація про призупинення подачі води до Криму через Північно-Кримський канал з материкової частини України, що забезпечує близько 85% усього водопостачання півострова. За інформацією Державного агентства водних ресурсів України, це пов'язано з фінансовою заборгованістю АРК. З огляду на складну політико-безпекову ситуацію в Україні, пов'язану з агресією Росії проти нашої держави та протиправною і не визнаною у світі анексією Криму, перебої водопостачання свідчать про розгортання «водного конфлікту». Цей конфлікт, попри нелегітимність згаданих «змін» територіального устрою України, фактично набуває міжнародного характеру.

У міжнародних відносинах відома низка конфліктів навколо використання обмежених водних ресурсів. Існують подібні проблеми між країнами Центральної Азії (Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Узбекистан) щодо водних ресурсів Амудар'ї та Сирдар'ї; у Південній Азії між Індією й Бангладеш стосовно користування водою річки Ганг, а також між Індією й Пакистаном; на Близькому Сході — між Ізраїлем, Йорданією, Ліваном, Палестиною та Сирією; в Африці — між Ефіопією, Суданом і Єгиптом та іншими країнами. Поступово вирішується проблема водопостачання з Китаю до острова Гонконг.

За інформацією Тихоокеанського інституту (м. Окленд, Каліфорнія, США) [1], із 2010 по 2013 рр. у світі мало місце понад 40 конфліктів, зумовлених водними ресурсами. Один із них розгорнувся в Океанії, 6 — в Азії, 8 – у Латинській Америці, 11 – в Африці, 15 – на Близькому Сході. Безпосередньо вони були обумовлені політичними, релігійними та економічними причинами, однак зрештою вилились у боротьбу за володіння водними ресурсами.

Разом з тим, є чимало прикладів успішного вирішення «водних конфліктів» мирними засобами, шляхом укладення довгострокових міжнародних домовленостей. Зокрема — «водні відносини» між Малайзією та Сінгапуром. Із часу набуття Сінгапуром незалежності в 1965 р. водопостачання залишалося чи не головною конфліктогенеруючою темою у відносинах між обома країнами.

Сінгапур – острівна держава-місто з населенням близько 5 млн. осіб практично не має власних ресурсів води і половину щоденної потреби задовольняє, купуючи природну воду в Малайзії (штат Джохор). Інші 50% забезпечуються збиранням дощової та опрісненням морської води, хімічним очищенням водних відходів та незначною частиною внутрішніх природних ресурсів.

У 1942 р., відступаючи під натиском японських загарбників, британські війська зруйнували міст між Сінгапуром і Малаккським півостровом, по якому проходив водогін, що на тривалий час позбавило населення острова можливості нормального користування водою.

У 1963 р. Сінгапур здобув незалежність від Великої Британії і став частиною новоствореної Федерації Малайзія, а вже у 1965 р., після внутрішніх політичних баталій, набув державної незалежності.

Про вибухонебезпечність можливого загострення відносин між Малайзією та Сінгапуром свідчать загрози з боку першої припинити постачання води, а також не менш войовнича реакція керівництва Сінгапуру. Свого часу перший

Прем'єр-міністр Малайзії Абдул Рахман (1957-1969 рр.) заявляв [2]: «Якщо зовнішня політика Сінгапуру завдаватиме шкоди національним інтересам Малайзії, остання завжди може натиснути на Сінгапур, погрожуючи припинити постачання води». У відповідь на відверте запитання четвертого Прем'єр-міністра Малайзії Мохатхіра Мохаммада (1981-2003 рр.), навіщо Сінгапур активно розбудовує збройні сили Лі Куан Ю не менш відверто відповів: «Через страх, що одного дня хтось у шалі політичних пристрастей прийме необережне рішення відрізати Сінгапур від водопостачання, як Малайзія неодноразово погрожувала це зробити, щойно між нами виникали непорозуміння. Якби угоду було порушено, ми мали б звернутися до Ради Безпеки ООН. Якщо нестача води загрожувала б нам великою шкодою, то в надзвичайній ситуації ми могли би ввести до Малайзії свої війська, навіть удавшись до військових дій, щоб відремонтувати пошкоджені труби й обладнання та відновити водопостачання» [3].

Зазначена проблема стимулює «гонку озброєнь» у ПСА. За даними Стокгольмського міжнародного інституту досліджень проблем миру (SIPRI) [4], за останнє десятиріччя субрегіон став світовим лідером з темпів зростання військових витрат. Так Малайзія почала витрачати на 722% більше, а Сінгапур – на 146%. За іншими даними, в Малайзії та Сінгапурі імпорт озброєння в період 2000-2004 рр. збільшився майже на 150%, а у 2005-2009 рр. – на понад 720%. Сінгапур став першою країною ASEAN, яка увійшла до списку 10 найбільших імпортерів озброєння з часів в'єтнамської війни. На «гонку озброєнь» впливає не лише проблема водопостачання, задіяно й інші безпекові фактори, але вода, як важливий стратегічний чинник, посідає провідне місце у відносинах між зазначеними країнами.

Проблема пошуку балансу між забезпеченням водної незалежності та потребою купівлі води за кордоном стає серйозним зовнішньополітичним та економічним викликом державі. Найбільш дешевим шляхом задоволення водних потреб Сінгапуру є її купівля в Малайзії. Однак держава, намагаючись у перспективі забезпечити свою повну водну незалежність від сусіда, проводить політику диверсифікації джерел надходження води. Фінансові умови купівлі води в Малайзії зафіксовано в низці двосторонніх угод, однак ці умови можуть змінюватися залежно від світової кон'юнктури і стану відносин між країнами. Сьогодні не рентабельно забезпечити повну незалежність Сінгапуру від іноземних джерел води. Водночас і Малайзії не вигідно припиняти торгівлю водними ресурсами, тому вірогідність розірвання нею угод і припинення постачання води є низькою. Сінгапур має подвійну перевагу, будучи покупцем природної води і продавцем частини дешевої питної води, що дає йому часткові переваги при формуванні торгових домовленостей із Малайзією. Крім того, Сінгапур є стабільним і вигідним покупцем і потужним інвестором малайзійської економіки – Джохор отримує 60% усіх сінгапурських інвестицій до цієї країни.

Купівля дешевої питної води суттєво зменшує внутрішні тарифи на воду в Джохорі, тому для керівництва останнього є невигідним припинення водного бізнесу з Сінгапуром. Крім того, Малайзія зацікавлена в отриманні регулярної плати за свою природну воду, а також у суттєвих інвестиціях з боку більш розвинутого сусіда.

На території острова випадає 603 млн. куб. м/рік дощової води. Після випарювання залишається близько 271 млн. куб. м, понад половину з яких вдається зібрати за допомогою відповідних технологій. Підземні водні ресурси в Сінгапурі дуже обмежені – близько 5 млн. куб. м/рік. Отже, острів може розраховувати на власні ресурси свіжої води близько 250 млн. куб. м/рік., натомість щорічна потреба становить приблизно 700 млн. куб. м.

Комплекс заходів, спрямованих на вирішення проблеми водопостачання, є таким:

- розширення потужностей старих і будівництво нових резервуарів для збору дощової води (близька половини земельної території Сінгапуру використовується для збирання 181 млн. куб. м/рік дощової води, ураховуючи плани розширення площі збору до двох третин території острова, очікується збирання до 238 млн. куб. м/рік);
- повторне використання води в промисловості після додаткового очищення;
- використання нових технологій суперочищення (мембранні технології) та виробництво води високої питної якості (NEWwater);
- будівництво нових заводів з опріснення морської води (у Сінгапурі працює три заводи сумарної потужності понад 400 млн. куб. м/день);
- транспортування води з Індонезії трубопроводом по дну Малаккської протоки. У 1991 р. укладено угоду з Індонезією про постачання протягом століття, починаючи з 2005 р., до 4,5 млн. куб. м/день. Аналогічні угоди планується укласти з іншими багатими на воду сусідами – Папуа Новою Гвінеєю, Лаосом і Західною Суматрою (Індонезія) на доставку води великими танкерами;
- запровадження передових методів водного контролю, зберігання та розподілу.

Історія «водних відносин» Сінгапуру та Малайзії сягає 1927 р., коли було під-

писано першу угоду (чинну до 1961 р.) між Міською радою Сінгапуру та Султаном Джохора на безкоштовне отримання води. У 1961 р. укладено угоду (чинну до 2011 р.), що давала можливість отримувати 0,4 млн. куб. м/день, а в 1962 р. — угоду на 99 років, за якою надається 1,15 млн. куб. м/день. Останні дві угоди забезпечують разом постачання 1,55 млн. куб. м/день, при цьому передбачалося, що з 1963 р. Сінгапур стане частиною Федерації Малайзія. Угоди включали оплату Сінгапуром тарифів за воду, оренди за частину території Джохора, де ця вода збирається, а також будівництво за рахунок Сінгапуру необхідної інфраструктури. У 1990 р. укладено угоду (чинну до 2061 р.), яка дозволила Сінгапуру збудувати дамбу в Джохорі й отримувати додаткову кількість води. У 2001 р. було досягнуто попередню домовленість, відповідно до якої Малайзія підтвердила свої зобов'язання продовжувати забезпечення водних потреб Сінгапуру принаймні на ближчу та середню перспективи, а останній виявив готовність сплачувати в майбутньому за воду в 15 разів більше (!). Під час напружених переговорів, що відбувалися у 1998-2003 рр. остаточної домовленості не було досягнуто. На початку переговорів Малайзія запропонувала ціну 0,04 USD/куб. м, однак пізніше наполягла на значно вищій – 0,45 USD/куб. м, аргументуючи це тим, що Гонконг платить Китаю 0,56 USD/куб. м. Запропонована ціна була близькою до ціни на воду, отримувану шляхом опріснення та не була об'єктивно обґрунтованою, оскільки у випадку торгової угоди «Китай — Гонконг» сам Китай забезпечував необхідну інфраструктуру та сервіс [5], натомість Малайзія надавала Сінгапуру лише воду. За підсумками переговорів останній почав більш активно проводити лінію на розвиток технологій самозабезпечення водою. Острівна держава поступово стає провідним світовим центром науково-технічних досліджень і нових технологій у галузі водозабезпечення.

За прогнозами, внутрішні потреби води в Сінгапурі з 2010 до 2060 рр. збільшаться удвічі (з 380 до 760 млн. гал. /день). У разі досягнення самозабезпечення, 50% води вироблятиметься шляхом глибокого хімічного очищення рідких відходів, 30% — опрісненням і 20% — збиранням дощової води.

Місто залежить від 4-х основних джерел надходження води:

- збирання дощової води — 200-300 млн. гал. /день залежно від кількості опадів (тут щорічно випадає 2400 мм опадів, що значно більше, ніж у середньому по планеті – 1050 мм);
- імпорт води з Малайзії (1,1 млн. куб. м/день за угодою 1962 р., а також додаткова кількість за угодою 1990 р.);
- повторне використання води після глибокої очистки (0,52 млн. куб. м/день), цим способом покривається 30% потреб;
- опріснення морської води (0,23 млн. куб. м/день), що покриває 10% потреб.

Стратегія «чотирьох кранів» полягає в поступовому зменшенні залежності від імпорту води з Малайзії за рахунок збільшення надходження з інших «кранів», насамперед «третього» та «четвертого» [2].

Останнім часом Малайзія є стриманою щодо можливості продовження довгострокових контрактів із Сінгапуром на водопостачання. Це спричинено тим, що деякі штати Малайзії потерпають від нестачі води і населення країни вимагає від уряду зробити пріоритетним забезпечення власних потреб. Крім того, на сьогодні майбутні водні потреби Малайзії не достатньо точно визначено і керівництво країни обережно підходить до укладення домовленостей на довготермінове постачання великих обсягів води. Розбіжності в поглядах сторін на тарифи за водопостачання, а також певні політичні проблеми негативно впливають на хід «водних переговорів». Міжетнічна напруженість між китайською та малайською громадами, як у Сінгапурі, так і в Малайзії, спричиняє тиск на уряди країн при вирішенні питань водопостачання. Лунають навіть пропозиції про повне його припинення після завершення дії угоди у 2061 році.

Сьогодні сторони продовжують обговорення умов нової 100-річної угоди на постачання води після 2061 року. Для забезпечення прогнозованих майбутніх потреб 950 млн. гал./день для населення в 7 млн., яке очікується в Сінгапурі до того часу, останній просить Малайзію гарантувати поставки 350 млн. гал./день природної води та 400 млн. гал./день питної води. Разом з тим, у зв'язку зі зростаючою потребою у воді в самій Малайзії, остання готова запропонувати лише той обсяг, який постачається сьогодні – 250 млн. гал./день і просить Сінгапур розраховувати на інші джерела.

Водні домовленості сторін є настільки важливими, що їх суворе дотримання гарантовано двома урядами в Угоді про незалежність Сінгапуру, зареєстрованій в ООН.

Головними проблемами залишаються ціна та кількість води, яку Малайзія буде спроможна постачати в майбутньому. У будь-якому разі, Сінгапур повинен розвивати інші альтернативні можливості власного забезпечення водою. Технології опріснення є дорогими й потребують, окрім будівництва спеціальних заводів, значних обсягів електроенергії. Сінгапурські технології опріснення — найдешевші у світі (собівартість води на виході – 0,45 USD/куб. м). Місцеві науковці працюють над подальшим їх здешевленням, прагнучи зробити конкурентоздатними із транспортуванням води контейнерами та трубопроводами.

Найрентабельнішим способом забезпечення водою Сінгапуру залишається постачання з Джохора (собівартість 0,19 USD/куб. м). Очищення джохорської води до рівня питної додає до ціни ще 0,15 USD/куб. м.

Таким чином, собівартість питної води походженням із Малайзії — 0,34 USD/куб. м. Найбільшу ціну – 0,45 USD/куб. м. доводиться платити за питну воду, отриману опрісненням. Таким чином, у разі, якщо Малайзія продовжуватиме наполягати на збільшенні ціни під час переговорів із Сінгапуром, для останнього максимально можливою ціною, при якій зазначений бізнес усе ще залишатиметься рентабельним, буде 0,30 USD/куб. м. за сиру природну воду. Собівартість води нижчої якості, що отримується в результаті хімічного очищення промислових стоків, — 0,26 USD/куб. м., а дощової води – 0,31 USD/куб. м.

Внутрішні тарифи на воду в Сінгапурі є ще вищими. У разі використання менше 40 куб. м/місяць тариф становить 1,10 USD/куб. м, при вживанні понад 40 куб. м/місяць тариф — 1,40 USD/куб. м. Сінгапурське домогосподарство, яке споживає 20 куб. м/місяць, сплачує місячний рахунок (разом із податками) 37,7 USD, що відповідає тарифу — 1,88 USD/куб. м. Попри складні умови водопостачання Сінгапуру зазначені тарифи поступаються тарифам у західноєвропейських країнах, де є чимало природних водних артерій і відсутні проблеми пошуку альтернативних джерел води. Приміром, у Німеччині тариф для домогосподарств становить 3,95 євро/куб. м.

Попри те, що ціна води для промисловості Сінгапуру є найвищою серед країн регіону (0,82 USD/куб. м.), це не впливає негативно на його конкурентоспроможність, країна посідає передові позиції за показниками економічного розвитку.

Економіка держави стала високоприбутковою та розвивається швидкими темпами завдяки висококваліфікованій робочій силі. За багатьма показниками економічного розвитку країна посідає перші місця у світі. Провідними галузями економіки Сінгапуру є торгівля і фінанси, а також машинобудування, суднобудування, нафтопереробка, виробництво електроніки, наукового обладнання, текстилю. Основними експортними товарами є нафтопродукти і продукція переробної промисловості. Сінгапур є представником «нових азійських тигрів» і, за словами засновника держави, колишнього багаторічного прем'єр-міністра, «батька економічного чуда» Лі Куан Ю — за життя одного покоління країна здійснила перехід із «третього світу» до «першого».

Цей досвід є корисним для розв'язання проблеми водопостачання Криму, де існують такі варіанти забезпечення водою:

- дніпровська вода з Північно-Кримського каналу;
- вода з водосховищ природного збору;
- артезіанська вода;
- опріснення морської води (собівартість оцінюється на рівні 0,9 USD/куб. м і є найвищою серед інших альтернатив).

З огляду на те, що Північно-Кримський канал постачає до 85% усієї води на півострів, нині цей варіант фактично є безальтернативним, оскільки всі інші разом узяті, принаймні зараз і в середньостроковій перспективі, не здатні забезпечити водні потреби АРК.

Україні необхідно продовжити жорстко наполягати на скорішому переході до ринкових механізмів взаєморозрахунків за водопостачання через Північно-Кримський канал, використовуючи при цьому світовий досвід «водних відносин». Адекватне фінансування з боку Криму дало б змогу провести необхідні та давно назрілі роботи з модернізації інфраструктури й технічного оснащення господарства каналу, зміцнити його русло для упередження значної втрати води через просочення в землю.

Кримська сторона, як суб'єкт господарської діяльності, може скористатися передовим досвідом Сінгапуру щодо забезпечення максимально можливої незалежності від зовнішніх джерел водопостачання, зокрема, у дальній перспективі, розвиваючи власні потужності опріснення морської води та глибокого очищення рідких відходів. Альтернативним засобом водопостачання Криму теоретично можна також вважати доставку води підводним або мостовим (у разі його будівництва) трубопроводом через Керченську протоку з Краснодарського краю, однак складні геологічні умови у протоці, а також обмеженість водних ресурсів Північно-Кавказького регіону не дадуть змоги повною мірою оцінити його реалістичність і рентабельність.

Список використаних джерел:

1. Pacific Institute, Oakland, California – www2.worldwater.org/conflict/list/.

2. Segal D. Singapore's Water Trade with Malaysia and Alternatives. — J.F.Kennedy School of Government. — Harward University. – 2004. – 54 p. — http://www.transboundarywaters.orst.edu/publications/abst_docs/related_research/Segal-Singapore-Malaysia%2004.pdf.

3. Лі Куан Ю. Сінгапурська історія: із третього світу в перший. – Мемуари у 2-х томах. – К.., 2011. – Т.2. – С.250-251.

4. Stockholm International Peace Research Institute. – SIPRI-2012. – www.sipri.org/yearbook.

5.Water supply and sanitation in Hong Kong. — http://en.wikipedia.org/wiki/Water supply and sanitation in Hong Kong

АННОТАЦИЯ

В контексте решения проблемы водоснабжения Крымского полуострова с материковой части Украины через Северо-Крымский канал проанализован мировой опыт разрешения «водных конфликтов» на примере истории отношений между Сингапуром и Малайзией.

Ключевые слова: «водный конфликт», Сингапур, Малайзия, диверсификация источников, Северо-Крымский канал.

АНОТАЦІЯ

У контексті вирішення проблеми водопостачання Кримського півострова з материкової частини України через Північно-Кримський канал проаналізовано світовий досвід розв'язання «водних конфліктів» на прикладі історії відносин між Сінгапуром і Малайзією.

Ключові слова: «водний конфлікт», Сінгапур, Малайзія, диверсифікація джерел, Північно-Кримський канал

Міжнародні чинники конструювання національної пам'яті

УДК 94(477) «312/313»

Summary
National memory is a phenomenon of social consciousness and provides a stable development of the nation. At the national memory is affected by many different factors, including international. They are caused by nature and feature of international relations and their impact on in almost all aspects of society. International factor – a factor that crosses borders and affects the formation of national memory in communities on both sides of the border.
Keywords: international relations, national memory, the international factor.

Сергій ТРОЯН,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри зовнішньої політики дипломатії Дипломатичної академії України при МЗС

Алла КИРИДОН,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу досліджень теоретичних і прикладних проблем національної пам'яті Українського інституту національної пам'яті

Нова епоха світової історії, що розпочалася останніми десятиріччями, характеризується станом системних зрушень та істотних перетворень у соціальній, політичній, економічній, культурній та інших сферах буття світової спільноти. Актуальні проблеми життя кожного суспільства – не виняток і українське – завжди тісно пов'язані з його минулим, пам'яттю та забуттям. Те, «як суспільства пам'ятають», безпосередньо впливає на умови, характер і способи їх функціонування, еволюції і трансформації. Загалом «пам'ять – це психічний процес запам'ятовування, збереження й подальшого відтворення інформації, що надходить» [1]. Як складний психічний процес вона дає змогу накопичувати, зберігати й постійно використовувати особистий досвід, закріплювати теоретичні знання, практичні навички й уміння. Водночас пам'яті притаманна різнорідність, пов'язана зокрема як із наявністю в суспільстві різних груп і спільнот, так і з його цілісністю, а також впливом на окремі сегменти та суспільство в цілому численних чинників, у тому числі й міжнародного характеру.

Отже, якою є роль міжнародного чинника в конструюванні національної пам'яті?

Національна пам'ять

Національна пам'ять – феномен суспільної свідомості, селективно збережена нацією сукупність знань, уявлень і ціннісних оцінок тих подій минулого, які справили вирішальний вплив на її становлення, самоідентифікацію, державотворчі й цивілізаційні досягнення та консенсусно сприймаються в суспільстві як найбільш значущі для його самозбереження, консолідованого існування та конструктивного перспективного розвитку. Національна пам'ять відповідно до національного наративу є ієрархічною, органічно включає в себе знання основних подій національної історії. Вона забезпечує функціонування нації як найрепрезентативнішої спільноти, її стабільність, а також здатність і можливість комунікації в її межах.

Важливе значення національної пам'яті полягає в консолідуючій або інтегративній функції єднання нації, ідентифікації та легітимізації влади. Предметом гострих дискусій у науковому середовищі стали проблеми впровадження державної політики пам'яті, яку науковці визначають як сукупність офіційних репрезентацій історичного минулого, комеморативних стратегій і практик, орієнтованих на формування історичної пам'яті національної спільноти. Державна політика пам'яті є впливовим чинником процесів становлення міжнародної суб'єктності України, її цивілізаційної та зовнішньополітичної ідентичності.

Процес конструювання національної пам'яті, як правило, характеризується складністю перебігу та внутрішньою суперечливістю. Це зумовлено впливом на неї різнорідних чинників, з-поміж яких вагоме місце займають міжнародні, пов'язані в найзагальнішому вигляді з характером і специфікою міжнародних відносин.

Концепт «міжнародний чинник національної пам'яті»

Ключовою засадою для визначення категорії «міжнародного чинника» слугує розуміння міжнародних відносин як таких, що ґрунтуються фактично на міжкордонному трансфері. Тобто охоплюють практично всі різновиди громадських і приватних, політичних, господарських, культурних та інших відносин, що передбачають перетин державного кордону людьми, товарами чи ідеями.

Поняття «міжнародні відносини» як складний комплекс особливого роду суспільних відносин на світовій арені напряму пов'язане з формуванням і впливом

різних міжнародних факторів на практично всі реалії, прояви чи навіть смислові конструкти життя кожного суспільства. У цьому сенсі йдеться і про вплив міжнародних чинників на конструювання та функціонування національної пам'яті.

Міжнародні відносини доцільно розглядати в межах, насамперед, системного підходу та його структурно-функціональної складової. У цьому разі вони становлять цілісну систему з функціональною єдністю її складових компонентів – держав, народів, суспільних і громадських рухів, організацій, корпорацій тощо, тобто різноманітних політичних і економічних акторів, які діють і взаємодіють на міжнародній арені.

Запропонуємо таке, на наш погляд, найбільш прийнятне визначення: міжнародні відносини – це системна сукупність політичних, економічних, дипломатичних, правових, воєнних, гуманітарних та інших зв'язків і відносин між суб'єктами світового співтовариства, до яких відносяться держави, народи, суспільні та громадські рухи, різноманітні організації, об'єднання, корпорації тощо.

Це загалом не суперечить точці зору знаного французького соціолога Р. Арона, відповідно до якої основний зміст міжнародних відносин становлять взаємодії між державами, а незаперечним прикладом міжнародних відносин є міждержавні угоди. Щоправда, відомий американський спеціаліст у галузі міжнародних відносин Дж. Розенау висловив думку, що структурні зміни останніх десятиріч у світовій політиці стали основною причиною взаємозалежності народів і суспільств, викликали трансформаційні зміни у міжнародних відносинах, їх головними діючими акторами стають уже не держави, а конкретні особи (індивіди), які вступають у відносини між собою при мінімальній посередницькій ролі держав або навіть усупереч такій волі. Тому символічними суб'єктами міжнародних відносин у Р. Арона виступають дипломат і солдат, а в Дж. Розенау – турист і терорист. Кожен із них справляє специфічний вплив як на сферу міжнародної взаємодії, так і конструювання національної пам'яті.

На цій основі міжнародний або зовнішній чинник (фактор) загалом слід розглядати в контексті синонімічного ряду – «міжнародний/зовнішній вплив», тобто – той, який на щось чи когось певним чином впливає, чинить вплив у міжнародному ключі, тобто з боку зовнішнього середовища (від лат. factor і нім. Faktor – чинити, діяти; той, що діє, робить, чинить вплив). Чинник, у тому числі й міжнародний – це змінна (постійна або тимчасова) величина, яка впливає на результати діяльності спільноти у певній сфері. У нашому разі такою сферою виступає конструювання національної пам'яті. Водночас треба враховувати, що спільнота в основному не може впливати на зовнішні фактори і у своїй діяльності повинна сприймати їх як щось незмінне та вагоме.

Запропонуємо таке загальне дефінію вання міжнародного чинника національної пам'яті – це категорія для пояснення характеру впливу на генезу, розвиток, функціонування і трансформацію колективної пам'яті спільнот по різні боки кордонів. У вузькому значенні – міжнародний чинник у артикульованому дискурсі визначає вплив історії, подій, релігії, ментальності тощо на характер формування відносин між державами у форматі їх політик пам'яті, сприйняття та позиціонування з огляду на пам'яттєвий дискурс. Серед найвагоміших міжнародних чинників національної пам'яті увиразнимо насамперед кордони, фронтири, міжнародний трансфер, культурну дифузію, у тому числі в контексті відносин «свій» – «чужий». Кожен із цих сегментів виступає носієм пам'яттєвих смислів, хоча з різною інтенсивністю та фокусуванням.

При цьому варто зауважити, що в сучасному світі відбувається як глобалізація світової політичної системи, так і внутрішня трансформація національних держав з точки зору переосмислення традиційних концептів національної пам'яті та національної ідентичності. За вмотивованим спостереженням професора політології лондонського Університету Квін-Мері, наукової співробітниці Центру глобального управління Монтсеррат Гібернау, національна ідентичність набула нового виміру, що робить її відкритішою та здатною залучати іноземні елементи, не змінюючи радикального свого ядра. Тобто національна ідентичність толерує вищий ступінь гібридності й розмитості на краях, ніж за попередніх часів. Ця тенденція реалізується в явищах нівелювання кордонів між національними державами, зростання рівня людської мобільності, збільшення кількості та посилення впливовості міжнародних чинників на національну пам'ять у різних країнах світу.

Ідеться передусім про те, що взаємозалежність сучасного світу, руйнування традиційних імперативів «класичної» геополітики, поступове стирання кордонів між державами, культурна динаміка, активізація комунікацій, зміна структури європейського простору та принципів функціонування соціальних спільнот вимагають переосмислення політичних і соціокультурних процесів у сучасній Європі, у тому числі й у сфері функціонування та видозміни пам'яттєвого дискурсу. Ідеться й про взаємовпливи, які пронизують динамічне поле нових кордонів після завершення «холодної війни».

Кордони і фронтири як міжнародні чинники національної пам'яті

У контексті конструювання та функціонування сучасних кордонів у Європі є проблема ідентичності, індивідуального та колективного ментального вибору, на яку безпосередньо впливає національний пам'яттєвий зріз. Ідентичність, за твердженням німецького дослідника І. Ноймана, – «це не даність, а відношення, яке постійно формується та реформується в межах певного дискурсу» [2]. Маркери ідентичності рухливі, вони обумовлюються безліччю чинників, якими є географія культурних ареалів, історичні кордони соціополітичних утворень, маргіналізація або націоналізація суспільства, трансформації в будь-якому елементі соціокуль-

турної системи тощо. Саме такий складний і почасти навіть внутрішньо суперечливий комплекс чинників впливає на особливості національної пам'яті в сучасній Європі, передусім Центральній та Східній, де вона не лише запізнилася в часі з процесом свого конструювання, а й змушена відповідати ще й на виклики так званих прикордонних фронтирних територій.

Фронтир як науковий термін для позначення рухомого кордону вперше вжив і обґрунтував Ф. Тернер ще наприкінці XIX – на початку XX ст. Упродовж століття тернерівське поняття фронтиру еволюціонувало від кордону як лінії поділу між «дикістю» і «цивілізацією» або як поступального руху в «пустинні землі» і під упливом антропології перетворилося на концепцію кордону як зони взаємодії. Зараз фронтир найчастіше вживається в розумінні перехідної прикордонної зони, у якій відбувається взаємодія між двома або більше різними культурами чи політичними структурами (Альфред Рибер) [3]. Найважливіший структурний елемент фронтиру – стан нестійкої рівноваги. Фронтир – це завжди динамічна, мінлива межа або зона, що накладає свої особливості перехідного характеру на всі сторони життєдіяльності та функціонування прикордоння, зокрема й національної пам'яті.

Прикладом такого порубіжжя є прикордонна зона України з усіма сусідніми державами і народами. Це означає, що по обидва боки українського кордону виникли території з жителями, що зберігають історичну пам'ять про перебування колись по інший бік кордону. Така пам'ять, як вдало зауважив російський історик Олексій Міллер, дає можливість побачити різні «правди» різних суб'єктів (акторів) і груп. Така пам'ять історична, адже головним джерелом інформації для неї є радше знання про минуле, реконструйоване з доступних нині даних, ніж передавання індивідуальних досвідів.

Чинник міжнародного трансферу

У міжнародному вимірі кордон також виступає невід'ємною зоною трансферу як чинника конструювання національної пам'яті. З огляду на цей фактор національна пам'ять може проявлятися одночасно як пам'ять культурна та історична, пам'ять «культурного білінгвізму» і свободи, пам'ять розділена (особистісна) і загальна (групова, колективна), пам'ять прихована (забування) і відкрита (пригадування), пам'ять коротких і довгих хвиль, пам'ять прикордоння однієї й іншої держави (контактна пам'ять), пам'ять політично легендованих кордонів і геополітичних претензій, пам'ять народу та еліт, пам'ять титульного етносу й окремої національності, пам'ять дифузна та моногрупова або мононаціональна, пам'ять інтенсивного обміну інформацією та дбайливого зберігання свого чи окремішнього, пам'ять поділу на «своїх» і «чужих», пам'ять перемог і поразок, пам'ять нашарувань і минущого характеру.

У конкретному вираженні міжкордонний трансфер (транзит, перетин, перехід, переїзд) пов'язаний як із позитивними, наприклад із транскордонною або прикордонною співпрацею, так і негативними, зокрема депортаціями, переселеннями, виселеннями чи навіть зачищеннями території від корінного населення або окремих його груп, конотаціями. Це безпосередньо впливає на механізми функціонування, перебіг процесу конструювання та змістовне вираження національної пам'яті. При цьому її головним предметом стає не подія минулого як така, а пам'ять про неї, той образ, що закарбувався у свідомості учасників і сучасників.

Зауважимо, що пограничя є простором, що створювався носіями різних культур, тобто має як фізичне, так і ментальне вираження, є зантропологізованим. Посилаючись на італійського письменника і мислителя У. Еко, польський науковець С. Ульяш зазначає, що культурні пограничя розглядаються як особливий тип знакової спільноти, що застосовує відповідні коди та символи [4]. Тобто можна стверджувати, що образ, візія чи уявлення про пограничя змінювалися й еволюціонували разом зі свідомістю та баченням світу місцевого населення. Водночас проблема конструювання власної позитивної індивідуальної, групової, територіальної, регіональної, національної ідентичності та, відповідно, національної пам'яті повинна бути сприятливим чинником для порозуміння з «Іншими», налагодження відносин у площині «свій – чужий», «ми – вони» і відходу від небезпеки негативної дихотомії на цьому рівні.

Чинник міжнародної культурної дифузії: «свій» – «чужий» у національному пам'яттєвому дискурсі

У процесі міжнародної взаємодії різних етнічних культур виразно викристалізовуються чинники, що впливають на культурну дифузію в контексті конструювання національної пам'яті. По-перше, це ступінь інтенсивності контактів. По-друге – умови контакту. Вони можуть бути як природними, так і насильницькими. «Якщо є Чуже, – писав німецький філософ Б. Вальденфельс, – то воно постійно виявляє себе у той чи інший спосіб і провокує певні відповіді». При цьому будь-яке насильницьке нав'язування культури неминуче викликає відторгнення і подальший розвиток подій – надмірну акцентуацію власної самобутнос-

ті, мови, національної пам'яті. За таких обставин етнічна культура має здатність відповідати на дискомфорт, викликаний появою інноваційних елементів своєю внутрішньою перебудовою.

Етнічна культура завдяки певним нормам, цінностям, ідеалам формує свій особливий культурний соціум, свою форму соціально-культурного спілкування й декультурації, свої морально-етичні засади суспільного життя, включаючи власні типи мислення, ціннісні орієнтації, що спираються на притаманне конкретному етносові самобутнє світосприйняття. Однак це не спростовує можливостей діалогу між різними культурами, що повинен стимулювати процес їхнього саморозвитку, оскільки між ними постійно відбуваються процеси соціальної акультурації. Діалог (як спільність культурологічних взаємодій) поступово формує їх загальні цінності. Як підкреслює Х. Ортега-і-Гассет, діалог при цьому набуває багаторівневого глибинного загальнолюдського характеру. Діалог культур, який базується на толерантності та взаєморозумінні, дає можливість збереження ідентифікаційних національних особливостей кожної з культур.

Прикметно, що діалог культур одночасно базується на імперативах «чуже» та «своє». За Г. Ґадамером, діалог є своєрідною аплікацією «свого» та «чужого». Для появи будь-якого типу колективної або особистої ідентичності повинен з'явитися образ «іншого» – «жало Чужого», послуговуючись основною робочою метафорою Б. Вальденфельса, на тлі якого й відбувається процес самоідентифікації.

Як пише Цвєтан Тодоров, проблематику, пов'язану з поняттям іншості, можна укласти довкола трьох принципових осей, що знаходить вираження і в національному пам'яттєвому дискурсі: «По-перше, маємо справу з ціннісним судженням [аксіологічний план]: інший є добрий або поганий, люблю його чи ні [...], є щодо мене рівний чи в чомусь поступається мені [...]. По-друге, доходить до зближення щодо іншого або до віддалення від нього [праксеологічний план]: приймаю вартості того іншого, ідентифікую себе з ним чи пристосовую його до себе, проектую на нього мій власний образ. Окрім підпорядкування іншому та підпорядкування іншого існує ще третя можливість – нейтральність або байдужість. По-третє, ідентичність цього іншого мені відома або ні (був би то план епістемологічний) – певна річ, не йдеться тут про якийсь абсолют, але про нескінченну градацію – від нижчих до вищих щаблів пізнання» [5].

Світ минулого розглядається не через призму зовнішньо накладеної системи законів і закономірностей як способів осмислення історичного буття, а вживаючись у внутрішній світ історичних персонажів конкретної епохи, що постають співрозмовниками в діалоговій взаємодії з сучасністю. Г. Кнабе зауважує: «Живе єство культури і суспільне буття виявляється, проте не у цих загальних закономірностях, а в тих обумовлених своїм часом і тому неповторних взаємодіях «особистості» й «індивіда», які є характерними для кожної конкретної історично-культурної ситуації». Власне, такий пережитий із середини стан Іншого може спонукати до плекання етично-моральних вчинків: співчуття, співпереживання, співпричетності, співрозуміння як змістовно-символічних елементів національної пам'яті. Створення в пізнавальному процесі спільного аксіологічного поля «свій» – «чужий» є основою діалогу минулого й теперішнього, що сприяє вирішенню болючої проблеми нашого суспільства – примирення з власною історією, а разом з тим — її образами, що закарбовуються в ході конструювання національної пам'яті.

Отже, поширення знань одне про одного, культурна відкритість і діалог, насамперед інтелектуалів і політиків усіх рівнів – єдина реальна протидія потенційній реанімації негативних елементів національно-пам'яттєвого стереотипу у взаємних відносинах. Потрібна подальша широка масова копітка робота, потрібна зміна законодавства, потрібен час спокійного розмірковування над ґенезою і природою конфліктів і трагічних сторінок минулого. Конструювання національної пам'яті повинно ґрунтуватися не на міфотворчості та неприйнятті іншої точки зору, а на максимально можливому дослідженні всієї складності й тонкості історичних процесів, особливо тих, що стосуються часто дуже суперечливих спільних історичних сторінок. У цьому сенсі міжнародні чинники треба успішно використовувати для своєрідного плекання толерантної національної пам'яті.

Список використаних джерел

1. Большая психологическая энциклопедия. – М.: Эксмо, 2007. – С. 316.

2. Neumann I.B. Russia and Central Europe's Constituting Other / I.B. Neumann // East European Politics and Societes. – 1993. – Vol. 7. – N 2. – P. 249.

3. Рибер А. Меняющиеся концепции и конструкции фронтира: сравнительно-исторический подход / Альфред Рибер // Новая имперская история постсоветского пространства / Редакторы и составители: И. Герасимов, С. Глебов, А. Каплуновский, М. Могильнер, А. Семенов. – Казань: Центр Исследований Национализма и Империй, 2004. – С. 214.

4. Uliasz S. O kategorii pogranicza kultur / S. Uliasz // O dialogu kultur / Pod red. C. Kiaka. – Rzeszów, 1997. – S. 9.

5. Todorov T. Podbój Amerylci. Problem innego / T. Todorov / Tłum. J. Wojcieszak. – Warszawa, 1996. – S. 205.

АННОТАЦИЯ

Национальная память является феноменом общественного сознания и обеспечивает стабильное развитие нации. На национальную память влияет много разных факторов, в том числе международных. Они обусловлены характером и особенностью международных отношений, их влиянием на практически все сферы жизни общества. Международный фактор отличается тем, что пересекает границы и сказывается на формировании национальной памяти в сообществах по разные стороны границы.

Ключевые слова: международные отношения, национальная память, международный фактор.

АНОТАЦІЯ

Національна пам'ять є феноменом суспільної свідомості й забезпечує стабільний розвиток нації. На національну пам'ять впливає багато різних чинників, у тому числі міжнародних. Вони зумовлені характером і особливістю міжнародних відносин, їх впливом на практично всі сфери життя суспільства. Міжнародний чинник – це фактор, який перетинає кордони і впливає на формування національної пам'яті в спільнотах по різні боки кордону.

Ключові слова: міжнародні відносини, національна пам'ять, міжнародний чинник.

Міжнародно-правовий статус Арктики
(зовнішньополітичний контекст)

УДК 327:94

Сергій ЖИЛЬЦОВ,
доктор політичних наук,
професор кафедри політичних наук Російського університету дружби народів (РУДН)

Summary
Article is devoted to one of the most pressing and controversial foreign policy issues of contemporary development in the Arctic: the settlement of its international legal status. Over the decades, the Arctic countries have reached in this matter considerable success. The discussions on the international legal status of the Arctic spaces against the backdrop of growing geopolitical and diplomatic rivalry in the context of the struggle for control of the hydrocarbon potential of the Arctic.
Keywords: **foreign policy, diplomacy, the Arctic, the legal status, the Arctic countries.**

До історії питання

Перші спроби встановити контроль над Арктикою та її просторами були зроблені в XIX столітті. Арктичні держави – Росія, Норвегія, Данія, Канада і США розпочали переговори щодо визначення міжнародно-правового режиму арктичних морів, запропонувавши секторальний принцип. У 1824 р. Росія та Північно-Американські Штати підписали Конвенцію про торгівлю, мореплавання і рибну ловлю. У 1825 р. було підписано Конвенцію про торгівлю, мореплавання і рибні промисли між Росією та Великою Британією. У 1867 р. було підписано російсько-американський договір про поступку російських володінь США, відомий ще як Договір про передачу США Російської Аляски. Відповідно до умов договору встановлювалися кордони між двома державами. Лінія розмежування між цими країнами проходила по меридіану, що з'єднує крайні точки Північного узбережжя арктичних країн і слугує боковим кордоном сектора. Основою сектора було арктичне узбережжя. Вершиною кожного сектора являвся Північний полюс. Цей принцип відображав існуючі століттями уявлення про необхідність контролю над простором. Спираючись на усталені погляди, арктичні країни на перший план висунули воєнно-політичні, економічні і транспортні фактори, пов'язані безпосередньо з доступом до прибережних районів арктичних морів і наявних на них ресурсах.

До початку XX ст. арктичні країни (Росія, США, Канада, Норвегія й Данія) освоювали лише узбережжя Північного Льодовитого океану, не заявляючи прав на його поверхню і, тим більше – дно. Як наслідок, кордони арктичних просторів не були чітко окреслені, а питання їх міжнародно-правового оформлення не стояло на порядку денному.

Секторальний принцип послідовно відстоювала Канада. У 1909 р. вона стала першою із арктичних країн, яка законодавчо закріпила за собою територію від узбережжя до Північного полюса[1]. Уряд Канади офіційно оголосив своєю власністю всі землі й острови, як відкриті, так і ті, що будуть відкриті в майбутньому, розташовані на захід від Гренландії, між Канадою та Північним полюсом[2].

Спочатку США, услід за канадцями, визнавали секторальний принцип поділу арктичних просторів[3]. Малося на увазі право володіння лише землями (островами й архіпелагами), але не водами і дном. Однак під впливом воєнно-політичних факторів США стали змінювати свою позицію, поступово відступаючи від секторальної концепції. У 1924 р. США зробили заяву про свої права на Арктику, зазначивши, що полюс є підводним продовженням Аляски. У США зазначали, що не можуть допустити, щоб величезна недосліджена територія перейшла під контроль іншої держави[4].

Російська імперія, надалі

1 Саваськов П.В. Правовой режим Арктики // Арктика: зона мира и сотрудничества / Отв. ред. А.В. Загорский. – М.: ИМЭМО РАН, 2011. – С. 28, 34, 38-39.

2 Ковалев А.А. Международно-правовой режим Арктики и интересы России // Индекс безопасности. – 2009. – №3-4. – Т. 15. – С. 120.

3 Терентьев С.А. Арктика и Антарктика. – М.: Книговек. 2011. – С. 392.

4 Барсегов Ю.Г. Статус Арктики и интересы России // Арктика: интересы России и международные условия их реализации. – М.: Наука, 2002. – С. 23-38.

– СРСР, а потім і Росія послідовно обстоювали свої права на арктичні простори, дотримуючись секторального принципу поділу арктичних просторів. МЗС Російської імперії 4 вересня 1916 р. надіслало союзним і дружнім державам ноту, у якій, зокрема, зазначалося про приналежність Росії всіх відкритих земель і островів, розташованих на північ від Сибірського континентального плоскогір'я. У вересні 1918 р. російський уряд знову розіслав ноту-депешу, у якій повідомляв, що частиною Росії є острови Генрієтти, Жанетти, Бенетта, Геральд, Новосибірські, Врангеля, Нова Земля, Колгуєв, Вайгач та інші. Це стало офіційною заявкою російської влади на арктичний сектор, із «урахуванням того, що їх приналежність до територій Імперії є загальновизнаною протягом століть»[5]. Загальна площа полярних володінь СРСР у секторі становила 5,8 млн. км^2.

Норвегія не визначає у своєму законодавстві арктичні території. При цьому, під час підписання в червні 1997 р. міністрами з навколишнього середовища арктичних держав «Керівництва по проведенню морських робіт з нафти і газу в Арктиці» Норвегія визначила, що її арктичну територію становлять райони Норвезького моря північніше 650 п.ш., а площа полярних володінь — 746 тис. км^2.

Данія включає до своєї арктичної області Гренландію та Фарерські острови. Поширення суверенітету Данії на Гренландію було

закріплено рішенням Постійної палати міжнародного правосуддя в 1933 році. Площа полярних володінь Данії становить 372 тис. км^2.

Арктичний шельф

У середині XIX ст.., із розвитком техніки і технологій видобутку вуглеводневої сировини, континентальний шельф почав привертати підвищену увагу багатьох країн світу. Відомим є послання Президента США Г. Трумена № 2667, оприлюднене 28 вересня 1945 року. У ньому декларувалося, що природні багатства поверхні й надр континентального шельфу, перебувають під водами відкритого моря, але прилеглі до берегів США, а тому належать США й підпадають під юрисдикцію та контроль з боку американської влади.

Канада неодноразово висувала свої права на арктичні води і Північний полюс. Міжнародний суд прийняв рішення, що полюс зможе відійти до неї, за умови, якщо ніхто протягом ста років не доведе на нього свої права. З метою захисту своїх інтересів Канада пішла на розширення територіальних вод до 12 миль, що перекривало проходи через канадський арктичний архіпелаг. Крім того, Канада прийняла закон про забруднення арктичних вод, який дозволяв їй обстоювати свої претензії на арктичні простори.

У 1958 р. в Женеві було прийнято Конвенцію ООН про континентальний шельф, яка визначила універсальні правила його розмежування. Стаття 1 Конвенції зазначала, що поняття «континентальний шельф» застосовується до «поверхні і надр морського дна підводних районів, які примикають до берега, але знаходяться поза зоною територіального моря, до глибини 200 метрів, або, за цією межею, до такого місця, до якого глибина покриваючих вод дозволяє розробку природних багатств цих районів». Відповідно до цього документа континентальний шельф завершується там, де глибина вод не дозволяє розробляти природні ресурси. Це означає, що держава не повинна представляти в передбачену конвенцією Комісію ООН з кордонів континентального шельфу будь-які дані для обґрунтування прав на континентальний шельф за 200-мильовою межею.

Конвенція містила чітку вказівку на право прибережних держав «створювати споруди на їх континентальному шельфі для використання морських природних ресурсів, а також створювати зони безпеки навколо цих споруд з метою забезпечення їх захисту».

Новий етап розподілу Арктики

Новий етап у розвиткові Арктики, визначенні міжнародно-правового статусу арктичних просторів або, іншими словами, нового перегляду кордонів, розпочався після прийняття в 1982 р. Конвенції

5 Див. дет.: Зонн И.С., Жильцов С.С. Нефтяная матрица Севера // НГ-Энергия. – 2008. – 9 декабря.

ООН з морського права, яка вступила в дію 1994 року[6].

Конвенція підтвердила абсолютний суверенітет прибережної держави на 12-мильову зону територіальних вод і встановила, що держава має одноосібне суверенне право розпоряджатися континентальним шельфом на всій його протяжності. За межами територіальних вод (12 морських миль) допускається встановлення виняткової економічної зони шириною до 200 морських миль. У її межах прибережна держава здійснює свої права і юрисдикцію щодо риболовства та використання природних ресурсів. При цьому морська акваторія в межах 200-мильової зони залишається відкритою для мореплавання і риболовства.

Конвенція визначила, що виняткова економічна зона (200 морських миль) не входить до складу державної території. У своїй економічній зоні держава має пріоритетне право на видобуток корисних копалин. Інші надра знаходяться в загальному користуванні. За межами економічних і юридичних зон прибережних держав затверджено міжнародний район морського дна, ресурси якого оголошені «загальним спадком людства».

У документі було визначено, що виняткова економічна зона може бути розширена ще на 150 морських миль, якщо країна зможе довести, що арктичний шельф є продовженням її території. У цьому разі кордон континентального шельфу повинен встановлюватися на основі рішення Комісії ООН з кордонів континентального шельфу. У підсумку Конвенція 1982 р. обмежила територіальні претензії арктичних держав 350 морськими милями, але лише в тому разі, якщо континентальний шельф простягається за 200-мильовою зоною. Таким чином, Конвенція 1982 р., встановивши ширину територіальних вод і виняткову економічну зону, зафіксувала межі територіальних претензій арктичних держав.

У багатьох наукових працях, присвячених міжнародно-правовому статусу Арктики, відзначається, що після прийняття Конвенції 1982 р. щодо арктичних просторів пропонувалося застосовувати два принципи. Один із них – секторальний принцип, який передбачав, що кожній державі належить сектор Північного Льодовитого океану, з вершиною на Північному полюсі. Він дозволяє арктичним державам претендувати на особливі умови в Арктиці, тим самим, виключивши із міжнародного права райони, які мають для арктичних країн особливе значення. Другий принцип – конвенційний, на основі Конвенції ООН 1982 року. У цьому разі кожна з арктичних держав «отримувала» у своє розпорядження континентальний шельф.

Конвенційний принцип спирався на міжнародний документ – Конвенцію 1982 року, натомість секторальний підхід відображав підходи деяких арктичних держав, які історично склалися, але не мали під собою законодавчої бази.

Важливим є той факт, що при прийнятті Конвенції 1982 р. жодна з арктичних держав не заявила про необхідність напрацювання спеціальних міжнародно-правових положень, які зафіксували б особливий правовий статус арктичних просторів. Ця цілком зрозуміла норма не знайшла свого підтвердження в Конвенції ООН з морського права 1982 року.

Секторальний підхід не отримав свого наступного закріплення в міжнародно-правових договорах. Аналіз Конвенції ООН з морського права 1982 р. та інших міжнародно-правових актів не дає змоги зробити висновок про те, що правовий режим морських просторів Арктики повинен базуватися на основі секторального принципу, який не викликав будь-яких заперечень у момент його застосування. У підсумку де-факто його було прийнято. Цього визнання було цілком достатньо доти, доки з розвитком науки і техніки проблема розробки ресурсів Арктики зі сфери фантастики і легендарних відкриттів не перейшла в практичну площину.

Боротьба за вуглеводні Арктики

Конвенція регулює режим використання й охорони морського дна. Однак у документі не знайшла свого відображення специфіка операцій із вуглеводнями, а також питання надрокористування в районі Північного Льодовитого океану. Саме тому арктичним державам необхідно врегулювати права надрокористування.

Метою секторального розподілу Арктики було прагнення окремих арктичних держав, зокрема, Росії, виключити з дії загальних установлень міжнародного права райони, географічні та кліматичні особливості яких перетворюють їх на особливо значущі для цих держав[7]. Цієї точки зору дотримується більшість юристів-міжнародників, які вважають, що Північ-

6 У 1996 році Конвенцію ратифікувала Норвегія, у 1997 році – Російська Федерація, у 2003 році – Канада, у 2004 році – Данія.

7 Вылегжанин А.Н. Правовой режим Арктики // Международное право / Отв. ред. А.Н. Вылегжанин. – М.: Юрайт, 2009. – С. 181-192.

ний Льодовитий океан є специфічним випадком з унікальними особливостями щодо правового регулювання. Водночас, Росія і Канада не видали жодного законодавчого акта, який би проголошував не передбачені міжнародним правом особливі права на морські простори, що знаходяться за межами дії суверенітету.

Прийняття Конвенції ООН з морського права 1982 р. і поява нових даних про запаси вуглеводневої сировини на шельфі арктичних морів стимулювало прагнення країн регіону до просування таких принципів визначення міжнародно-правового статусу Арктики, які забезпечували б безперешкодний доступ до родовищ нафти і газу[8].

Серед арктичних країн відсутній єдиний підхід до визначення міжнародно-правового статусу арктичних просторів. Одні країни виступають за застосування міжнародно-правових норм, які визначають режим відкритого моря. Інші наполягають на напрацюванні міжнародно-правових норм, застосовуваних лише до Арктики. Третій підхід базується на інтернаціоналізації Арктики, але за межами 200-мильової виняткової економічної зони[9].

У травні 2008 р. в Гренландії в місті Ілуліссате на конференції міністрів закордонних справ держав регіону («Арктична п'ятірка», куди входять РФ, США, Канада, Данія, Норвегія) було прийнято Ілуліссатську декларацію (28 травня 2008 р.), у якій зазначалося, що держави арктичного регіону не вбачають необхідності в новому режимі управління Північним Льодовитим океаном і будуть співпрацювати, перш за все, спираючись на конвенцію ООН з морського права 1982 року. У декларації також підкреслювалося, що міжнародне право створює основу для боротьби з викликами в Арктиці[10]. Тим самим, арктичні країни знову підтвердили той факт, що правовий режим арктичних просторів визначається Конвенцією 1982 року. Тобто, можна констатувати, що в Арктиці діє загальне міжнародне право, головним джерелом якого стосовно морських просторів є Конвенція ООН з морського права 1982 року. Крім того, подання Росією заявки на визначення просторових меж континентального шельфу і його зовнішнього кордону в Північному Льодовитому океані також підтверджує необхідність дотримання Конвенції.

Отже, тональність переговорам арктичних держав з питання міжнародно-правового статусу Арктики задають дискусії про терміни освоєння родовищ нафти і газу на шельфі арктичних морів. При цьому, як правило, відзначається, що ефективне

освоєння арктичних родовищ неможливе без чіткого позначення зовнішнього кордону шельфу. Подібна постановка питання вказує на технічну неготовність більшості країн до розробки арктичних родовищ[11]. У цьому плані, погоджуючись із необхідністю визначення кордонів арктичних просторів, необхідно усвідомлювати, що цей процес буде тривалим і затратним.

Наприкінці 2014 р. Комісія ООН з кордонів континентального шельфу повинна отримати заявки на володіння окремими районами Арктики від Російської Федерації, Канади і Данії. На підставі глибоководного буріння морського дна й отримання зразків ґрунту ці держави намагатимуться довести, що райони, багаті вуглеводневими ресурсами, є продовженням їхнього континентального шельфу, а отже, по праву належать їм. Відповідно, перспективи визначення міжнародно-правового статусу Арктики будуть перебувати під потужним пресингом суперництва за забезпечення надійного доступу до родовищ нафти і газу, розташованих у регіоні, а успіх розв'язання спірних питань багато в чому визначатиметься подальшою динамікою наукового й міжнародного співробітництва в цій сфері, у тому числі – з Україною.

8 Храмчихин А.А. Основные проблемы Российской Арктики // Арктика и Север. – 2013. – №13. – С. 64-70.

9 Див. дет.: Зонн И.С., Жильцов С.С. Арктическая гонка: захватить и разбурить. – М. Восточная книга, 2013. – 264 с.; Чилингаров А.Н. Россия и Арктика: некоторые современные проблемы // Арктические ведомости. – 2013. – №3(7). – С. 11-16.

10 Борджерсон С. Грядущий бум в Арктике // Россия в глобальной политике. – 2013. – Т. 11. – №4. – Июнь-август. – С. 156-170.

11 Лукин Ю.Ф. Виртуальная реальность мягкой силы в Арктике // Арктика и Север. – 2014. – №14. – С. 158-183.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена одній із найбільш гострих і суперечливих зовнішньополітичних проблем сучасного розвитку Арктики: врегулюванню її міжнародно-правового статусу. За минулі десятиріччя арктичні країни досягли в цьому питанні значних успіхів. Дискусії про визначення міжнародно-правового статусу арктичних просторів відбуваються на тлі посилення геополітичного та дипломатичного суперництва в контексті боротьби за контроль над вуглеводневим потенціалом Арктики.

Ключові слова: зовнішня політика, дипломатія, Арктика, правовий статус, арктичні країни.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена одной из наиболее острых и противоречивых внешнеполитических проблем современного развития Арктики: урегулированию ее международно-правового статуса. За прошедшие десятилетия арктические страны достигли в этом вопросе значительных успехов. Дискуссии об определении международно-правового статуса арктических пространств проходят на фоне усиливающегося геополитического и дипломатического соперничества в контексте борьбы за контроль над углеводородным потенциалом Арктики.

Ключевые слова: внешняя политика, дипломатия, Арктика, правовой статус, арктические страны.

У Дипакадемії вручили дипломи магістрам зовнішньої політики

Уже традиційно наприкінці навчального року в Дипломатичній академії України при МЗС відбулась урочиста церемонія вручення дипломів магістрів зовнішньої політики 17-му випуску слухачам цього навчального закладу.

Міністр закордонних справ України Павло Клімкін привітав випускників, викладачів і почесних гостей з урочистою подією. Він закликав магістрів бути особливими і працювати на майбутнє, адже дипломатична служба сьогодні відрізняється від дипломатичних традицій 30-50-річної давнини. Міністр зазначив, що в Україні створюється справжня європейська дипломатична служба і саме нинішні випускники є фахівцями у сфері зовнішніх зносин, які здатні виконувати важливі державні завдання. Павло Клімкін побажав молодим дипломатам бути сміливими, впевненими і завжди прагнути до нових звершень. Міністр також додав, що в цей непростий для України час українським дипломатам потрібно мобілізувати всі свої знання та досвід колег, щоб подолати виклики, які стоять перед країною і дипломатичною службою зокрема.

У вітальному слові ректор Дипломатичної академії Микола Кулініч зазначив, що зараз, як ніколи, працівникам зовнішньополітичних служб і відомств треба пам'ятати і не зраджувати принципам трьох «П» – патріотизму, професіоналізму та порядності, про які завжди говорив патріарх української дипломатії та політики Геннадій Удовенко. І як напутнє слово випускникам очільник дипломатичної альма-матер перефразував відомий вислів колишнього Президента США Дж. Кеннеді: молодим спеціалістам-міжнародникам потрібно думати не про те, що Українська держава зробить для них, а про те, що вони можуть зробити для своєї держави.

Заступник Міністра закордонних справ Украї-

їни Данило Лубківський зазначив, що аби збудувати сильну державу, здобути перемогу в цій нечесній війні з агресором, потрібно дотримуватися, насамперед, моральних принципів, не йти на компроміс із власним сумлінням, бути професіоналом у своїй справі. Він наголосив, що наразі професія дипломата – це професія миру та діалогу. «Сьогодні від того, як ми сформулюємо свої оцінки, свою державну позицію, залежать наше майбутнє, майбутнє наших дітей, нашого народу і держави, – сказав Д. Лубківський. – Бажаю успіху, твердості та віри в те, що ми переможемо!»

Про нелегку роботу молодого покоління дипломатів говорив і колишній Міністр закордонних справ України Володимир Огризко. На його думку, нині йдеться про руйнування системи безпеки, що існувала впродовж останніх десятиріч. Через агресію Росії ламається звичний світоустрій. Через нерішучість європейських колег і партнерів, Україні треба думати про те, яким чином самостійно забезпечувати свою безпеку. А це виклик для кожного. Це те, що ми всі разом і кожен окремо повинні робити. Володимир Огризко також додав, що вірить у молоде поповнення дипломатичної спільноти, яке буде активно сприяти тому, щоб Україна стала могутньою європейською державою.

У церемонії також взяли участь почесні гості Дипломатичної академії, зокрема, Міністр закордонних справ України (2003-2005 рр., 2010-2012 рр.), Віце-прем'єр-міністр України (2012-2014 рр.) Костянтин Грищенко, Надзвичайні і Повноважні Посли України Ігор Турянський, Юрій Богаєвський, Юрій Кочубей, генеральний директор ГДІП Павло Кривонос, директор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка Валерій Копійка, митрополит Переяслав-Хмельницький і Білоцерківський, ректор Київської православної богословської академії УПЦ КП Високопреосвященний Єпіфаній, проректор з міжнародних зв'язків Київського національного університету імені Тараса Шевченка Петро Бех.

Інф. «З.С.»

Дипломатія і зовнішня політика Великої Британії:

інструментарій, дилеми і здобутки XXI століття

УДК 94:327

Вячеслав ЦІВАТИЙ, перший проректор Дипломатичної академії України при МЗС України, кандидат історичних наук, доцент кафедри дипломатичної та консульської служби, заслужений працівник освіти України

Рецензія на монографію: **Дилеммы Британии: поиск путей развития / Отв. ред. Ал. А. Громыко.– М.: Издательство «Весь Мир», 2014. – 480 с. (ISBN 978-5-7777-0566-2).**

У 2014 році у видавництві «Весь Мир» вийшла у світ колективна монографія: «Дилеми Британії: пошук шляхів розвитку». До підготовки цього видання було залучено провідних фахівців з історії, внутрішньої та зовнішньої політики, дипломатії, ідеології, економіки Великої Британії. Головним редактором монографії виступив в.о. директора Інституту Європи РАН, засновник і керівник Центру британських досліджень (з 2000 року по т.ч.), дипломат у третьому поколінні, доктор політичних наук Олексій Анатолійович Громико.

Монографія являє собою новітнє комплексне дослідження зовнішньої та внутрішньої політики Великої Британії, здійснене провідними фахівцями у сфері англознавства/британознавства. Видання містить матеріал не лише про недавнє минуле і сьогодення Туманного Альбіону, а й допомагає зазирнути в його найближче майбутнє. Це дослідження є свідченням і важливим етапом у розвитку російської наукової школи британських досліджень, яка здавна славиться своїми традиціями й історією.

Автори розподілили матеріал на чотири частини: економіка та внутрішня, соціальна і зовнішня політика.

Велика Британія завжди викликає особливий інтерес дослідників, зокрема її історія, державний устрій, політична система, культура, традиції тощо. Водночас чималу увагу привертає зовнішня політика і дипломатія цієї держави, яка активно бере участь у світових процесах та відіграє важливу роль у системі координат міжнародних відносин. Намагання зайняти вагоме, а іноді й ключове місце помітне в діях Великої Британії як на міжнародній арені загалом, так і на європейському просторі зокрема. Саме європейська політика Великої Британії характеризується перманентним оновленням підходів, що залежать від правлячого уряду лейбористів чи консерваторів, та водночас слугує неабияким важелем у руках керівників країни, який здебільшого стає доленосним при вирішенні питання щодо подальшого перебування при владі.

Дослідження європейського напряму зовнішньої політики Великої Британії є досить корисним для України, враховуючи намір останньої набути членство в Європейському Союзі. Відповідний аналіз демонструє пріоритетні напрями, завдання, підходи до формування європейської політики Великої Британії, особливості її реалізації. Британський досвід може бути використаний Україною як у площині двосторонніх відносин із європейськими країнами, так і в євроінтеграційному напрямі. На нашу думку, особливо показовою є політика сучасного уряду консерваторів на чолі з Прем'єр-міністром Великої Британії Девідом Кемероном (з 11.05.2010), який виступає за розширення ЄС та виявляє більший інтерес до України, ніж попередній уряд лейбористів, віддаючи перевагу проведенню самостійної політики без впливу Брюсселя, не відмовляючись при цьому від співпраці.

Велика Британія є одним із найбільш потужних акторів європейської системи. Отже, важливим є для неї питання взаємовідносин із європейськими країнами і гарантії захисту національних інтересів та забезпечення першості на континенті. Амбіційність британських урядів часто призводила до зміни акцентів у співпраці, однак вони ніколи не відмовлялись від неї загалом. Європа завжди перебувала в центрі уваги Великої Британії та становила особливий інтерес.

Проведений аналіз слугує більш цілісному розумінню заходів, які вживаються однією з провідних країн ЄС на європейській арені, принципів та основ такої політики. Більше того, це сприяє зосередженню уваги на британських пріоритетах у співпраці з європейськими партнерами та врахуванні позиції країни, яка активно виступає за розширення ЄС, у процесі реалізації Україною її євроінтеграційного курсу.

Європа залишається на сьогодні головним світовим майданчиком, на якому Велика Британія почувається політично впевненою та зберігає лідируючі позиції в багатьох сферах. Як переконують автори дослідження, саме з нею мають бути пов'язані стратегії геополітичного виживання у XXI столітті як для Лондона, так і для Москви. Саме тут в Європі, враховуючи міжнародні зобов'язання в інших регіонах планети, цим двом державам необхідно концентрувати свої зусилля на створенні стабільного і єдиного простору політики, дипломатії, економіки і безпеки без розподільчих ліній.

Перелік проблем, які знайшли своє відображення в зазначеній монографії, свідчать про складність внутрішньобританських проблем, їх взаємозв'язок зі стратегією держави на світовій арені, включаючи взаємодію з Росією, США, Європейським Союзом, а також іншими державами глобалізованого світу.

Аналіз сучасної структури зовнішньополітичного відомства дає можливість зрозуміти, що європейському векторові відводиться належна роль. Діяльність заступника Міністра, відповідального за здійснення європейської політики, і спеціалізованого підрозділу – Директорату з питань Європи та глобалізації – спрямована на реалізацію завдань відомства у сфері європейської політики. При цьому розгалуженість питань, якими вони займаються, є свідченням того, що Лондон намагається бути залученим та контролювати всі ключові напрями європейської політики.

Такий підхід забезпечує Великій Британії володіння всебічною інформацією, адекватним реагуванням на неї та слугує формуванню власної незалежної зовнішньої європейської політики. Утім, характерною особливістю розбудови і розвитку світової дипломатії (у т.ч. – й української) усіх державних формувань була складна геополітична ситуація і формування дипломатичного інструментарію міждержавних відносин.

Ця колективна монографія вийшла друком у період політичного життя Об'єднаного Королівства між двома парламентськими виборами: останні відбулися у 2010 році, наступні пройдуть у 2015 році. Одним із провідних факторів, що впливає на настрої виборців, як і раніше є соціально-економічний стан країни і благополуччя населення: економічна криза не поспішає випускати Британію зі своїх лещат. Адже Велика Британія, як складова англосаксонської моделі розвитку і провідник Вашингтонського консенсусу, виявилася в епіцентрі світової економічної кризи і досить вагомо від нього постраждала. На кінець 2013 року держава так і не досягла рівня ВВП початку 2008 року, і цілком можливо, що не зможе цього зробити і в наступному 2015 році. У цьому контексті читачів має зацікавити Глава 17 монографії під назвою «Економізація зовнішньої політики» (с. 386-395).

Такий комплексний підхід до вивчення історії та сьогодення Великої Британії дає можливість побачити цілий спектр непримітних із першого погляду процесів, які суттєво впливають на міжнародний потенціал країни та її зовнішньополітичні пріоритети. Адже дипломатія і зовнішня політика потребують копіткої роботи по розвитку й зміцненню двосторонніх міждержавних відносин. І в цьому сенсі саміти, дипломатичні конференції та раути – лише верхівка айсберга, більша частина якого – консультації за зачиненими дверима, експертні зустрічі, заходи по лінії народної дипломатії. Ці події, як правило, не потрапляють «у світло софітів», але така багатопланова робота необхідна для успіху справи, і вона проводиться дипломатами Великої Британії на постійній основі (с. 455).

Це дослідження є багато в чому новаторським як за постановкою проблеми, так і за змістом та актуальністю порушених питань, вирішення яких має не тільки наукове, методичне, а й практичне значення.

Звичайно, рецензована монографія, враховуючи широту об'єкта дослідження та різноплановістю визначених колективом авторів дослідницьких завдань, заслуговує на високу оцінку. Водночас, хотілося б побажати в наступному виданні монографії більш широко охопити зовнішньополітичну діяльність Великої Британії і присвятити аналізові окремий розділ, щодо сучасної дипломатії Туманного Альбіону, її національних особливостей, а також проаналізувати й охарактеризувати модель підготовки сучасного британського дипломата.

Рекомендую нашим читачам це нове наукове дослідження і переконаний, що воно зацікавить їх, а студентам-міжнародникам і слухачам Дипломатичної академії України при МЗС допоможе в засвоєнні начальних курсів «Компаративна історія, теорія і практика дипломатії», «Дипломатія іноземних держав», «Зовнішня політика країн Європи», «Практична дипломатія» та ін.

Східна Азія у зовнішній політиці США (1989–2013 рр.)

Сергій ШЕРГІН,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при МЗС

Рецензія на монографію: **Городня Н.Д. Східна Азія у зовнішній політиці США (1989-2013 рр.) : монографія / Наталія Данилівна Городня. – К.: «Прінт-Сервіс», 2014. – 528 с.**

XXI ст. називають «азійським» з огляду на провідну роль Східної Азії у глобальній економіці та зростання впливу регіональних держав, передусім Китаю, у світополітичних процесах. Це обумовлює посилену увагу до Східної Азії багатьох держав світу, зокрема США, тісно пов'язаних із регіоном історично, політично й економічно.

Варто зазначити, що проблематика міжнародних відносин у Східній Азії залишається мало дослідженою у вітчизняній історичній і політичній науках. Монографія доцента кафедри нової і новітньої історії зарубіжних країн Київського національного університету імені Тараса Шевченка Н. Городньої певною мірою компенсує цю прогалину в українській історіографії.

Автор досліджує еволюцію концептуального підходу США до Східної Азії, обумовлену як глобальними і регіональними процесами, так і внутрішніми трансформаціями у східноазійських державах і самій Америці. Очевидно, що зростання ролі економічного фактора у світовому розвитку призвело до посилення торговельно-економічного вектора політики Сполучених Штатів та розмежування Вашингтоном сфер економіки і безпеки. Перетворення США на єдину наддержаву створило сприятливі умови для просування в регіоні американської системи цінностей, включаючи представницьку демократію як форму державного управління та лібералізацію ринків. Разом з тим, це призвело до неоднозначних наслідків, у тому числі до більшого дистанціювання від США регіональних держав, включаючи союзників. Водночас зміна регіонального середовища у сфері безпеки й помітні економічні досягнення спонукали східноазійські держави до налагодження політичного діалогу зі своїми сусідами та створення багатосторонніх регіональних форумів.

Значне місце в монографії приділено аналізові процесів регіональної інтеграції у Східній Азії. Автор аргументовано доводить, що «американські уряди обстоювали концепцію економічної інтеграції в межах Азійсько-Тихоокеанського регіону (АТР) за участю США на противагу вужчій «Східній Азії» з японським (до кінця XX ст.) чи китайським (з початку XXI ст.) домінуванням і чинили спротив будь-яким проектам суто азійських регіональних інституцій» (с. 450). Географічні рамки АТР окреслювалися Вашингтоном у межах економік-членів форуму Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС). За адміністрації Обами було також сформульовано концепцію «ширшого АТР» або «Індійсько-Тихоокеанського регіону» із включенням до нього Індії, яка мала зі Східною Азією тісні економічні зв'язки та відносини з якою посідали важливе місце в регіональній стратегії США (с. 427-429).

Водночас показано, що попри опозицію Вашингтона під впливом азійської фінансово-економічної кризи кінця 1990-х років відбулося формування двох паралельних процесів регіональної інтеграції – за участі та без участі США.

Виділено кілька напрямів, що сформувалися до кінця досліджуваного періоду. Це АСЕАН (1967 р.) у межах Південно-Східної Азії, АТЕС (1989 р.) за участю економік «тихоокеанського кільця», «АСЕАН+3» (1997 р.) у складі лише східноазійських держав, Східноазійський саміт (2005 р.) із включенням додатково Австралії, Нової Зеландії, Індії, а з 2011 р. – США та Росії (с. 451). Проаналізовано еволюцію кожного з цих напрямів у контексті політики Америки. Значну увагу в дослідженні приділено Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) як центру інтеграційних процесів у Східній Азії та Азійсько-Тихоокеанському регіоні, а також політиці США щодо АСЕАН.

Поряд із розвитком економічної інтеграції у монографії показано складну регіональну ситуацію у сфері безпеки, що обумовило зацікавленість східноазійських держав у збереженні американської військової присутності, у зміцненні двосторонніх військово-політичних альянсів і партнерства зі Сполученими Штатами. Автор доводить, що геополітичне суперництво між США, Японією і Китаєм, потенційна можливість встановлення регіонального домінування однієї з великих держав зумовили потребу збереження регіонального балансу сил, визначили неформальне лідерство АСЕАН і прагнення Асоціації мати однаково рівні позитивні відносини з кожною з великих держав.

Значне місце у монографії посідає аналіз двосторонніх відносин США з Японією, Китаєм і Республікою Корея. Зокрема показано, що всі американські уряди проводили політику розвитку позитивних відносин із Китаєм, намагалися здійснювати його інтеграцію в регіональний і світовий порядок через «залучення» на різних рівнях, хоча значення цих відносин у зовнішній політиці США досліджуваного періоду (від Дж. Буша-старшого до Б. Обами) суттєво змінилося. Показано, що політика Сполучених Штатів щодо Китаю визначалася не лише стратегією «залучення» – мало місце поєднання співробітництва, конкуренції та конфронтації.

Найбільшим виявом конфронтації стала Тайванська криза 1995-1996 років. Після цього дві держави демонстрували прагнення управляти двосторонніми відносинами, аби їх неминуча конкуренція не переростала у конфронтацію. Автор доводить, що стрімке піднесення Китаю, довготермінові цілі якого залишалися нез'ясованими, обумовило здійснення всіма американськими урядами політики, що за багатьма параметрами розцінювалася як «стримування» КНР. На думку автора, метою політики Вашингтона було не «стримування», а «перестраховування» своїх позицій у разі несприятливого розвитку двосторонніх відносин. Аналогічну політику проводив Пекін, що відображало брак довіри держав до стратегічних планів одна одної (с. 391-396). Водночас у монографії простежено взаємозв'язок і взаємовплив відносин між США, Японією і Китаєм.

З'ясовано причини змін у концептуальному забезпеченні зовнішньої політики Америки у Східній Азії за шести постбіполярних адміністрацій і визнання Вашингтоном зрушень міжнародної системи в напрямі до багатополюсності. Однак розпорошення влади між різними державними та недержавними гравцями в умовах глобалізації з непередбачуваними наслідками обумовлювало необхідність збереження регіонального лідерства США як основного пріоритету зовнішньої політики всіх американських урядів, хоча бачення ними його змісту і методів забезпечення певною мірою різнилося.

Дослідження автором регіональної політики США у Східній Азії за урядування чотирьох президентів постбіполярної доби Дж.Г.У. Буша, Б. Клінтона, Дж. Буша-молодшого, Б. Обами обумовило побудову структури монографії.

У першому її розділі показано зміни, що відбулися в регіоні після завершення «холодної війни», проаналізовано їхній вплив на східноазійську політику адміністрації Дж.Г.У. Буша (1989-1993 рр.), визначено її концептуально-практичний зміст і основні напрями.

У другому — проаналізовано східноазійську політику США за президентства У. Клінтона (1993-2001 рр.), який на відміну від попередньої адміністрації визначив Східну Азію основним напрямом зовнішньої політики Америки. Наголошуючи на економіці як основі могутності держав у добу глобалізації, адміністрація Клінтона сформулювала завдання створення «нової тихоокеанської спільноти», яка об'єднала б США та їхніх найближчих партнерів Західної півкулі зі Східною Азією. Діяльність адміністрації сприяла перетворенню АТЕС на більш ефективну регіональну організацію. Показано також важливі стратегічні зрушення у Східній Азії внаслідок тайванської кризи 1995-1996 рр. і азійської фінансово-економічної кризи 1997-1998 рр. та їхній вплив на регіональну політику США.

У третьому розділі досліджено зміни у східноазійській політиці Сполучених Штатів за президентства Дж. Буша-молодшого (2001-2009 рр.). На думку автора, зосередженість Вашингтона на війнах у Афганістані й Іраку, проблемах безпеки на противагу торгово-економічному співробітництву, односторонні силові дії у відповідь на терористичні атаки 11 вересня 2001 р. підірвали вплив США у Східній Азії. Регіональні інтеграційні процеси без участі Америки, які розпочалися після азійської кризи, вийшли за межі валютно-фінансових питань і поширилися на інші сфери, і, що головне, спостерігалося зростання в регіоні антиамериканських настроїв.

У четвертому розділі розглянуто причини та обставини «стратегічного повороту» в політиці США щодо Східної Азії, який було здійснено першою адміністрацією Б. Обами (2009-2013 рр.). Доведено, що так зване «повернення» Америки в АТР у першу чергу було пов'язано з посиленням американської військової присутності в регіоні, а також із заходами економічного характеру – «Транс-Тихоокеанське партнерство». Детально проаналізовано зміни у східноазійській політиці США на двосторонньому та багатосторонньому рівнях, в економічній, політичній і безпековій сферах. Акцентовано увагу на підвищенні ролі «китайського чинника» в регіональній політиці Сполучених Штатів, зростанні взаємозалежності між двома державами за умов ескалації геополітичного суперництва між ними.

У результаті всебічного аналізу, здійсненого з позиції перспектив регіонального розвитку та на основі опрацювання великого масиву джерел і наукової літератури (613 найменувань), автор дійшла висновку про поступовий перехід від попередньої системи міжнародних відносин у Східній Азії, побудованої на двосторонніх зв'язках регіональних держав із США, до більш складної багатосторонньої регіональної архітектури з центром у АСЕАН, з окремими, хоч і взаємозалежними, економічною та політично-безпековою складовими (с. 457). Доведено також, що регіональні інституції не замінили конфігурацію діючих військово-політичних союзів, а також саму політику партнерства США в регіоні. Вони зберегли своє значення, однак пройшли через тривалий і непростий процес адаптації до нових умов, який ще не завершився. Зазначено, що важливим чинником впливу на ситуацію в Східній Азії було зростання націоналізму в усіх східноазійських державах, що ускладнювало відносини між ними, а також регіональну стратегію Сполучених Штатів

Уявляється, що було б доцільним у рецензованій роботі дослідити роль Росії та Індії, відносини з ними США в регіональному контексті економічної інтеграції та геополітичного суперництва. Однак, схоже, що автор свідомо уникла цього з огляду на широкі хронологічні та географічні межі дослідження. Визначення регіону Східна Азія в складі субрегіонів Північно-Східна та Південно-Східна Азія є дискусійним, проте доцільність такого регіонального підходу достатньо обґрунтовано у вступі й доведено основним змістом монографії.

У підсумку зазначимо, що монографічна праця Н.Д. Городньої є помітним внеском у вітчизняну історичну й політичну науку. Вона представила комплексне бачення ролі та місця Східної Азії в зовнішній політиці США постбіполярного періоду та розвитку регіональних інтеграційних процесів у різних міждержавних форматах, заклала методологічне й історіографічне підґрунтя для майбутніх східноазійських досліджень, важливих для вироблення ефективної зовнішньої політики України в регіоні, де наша держава має перспективних торговельно-економічних партнерів.

Рецензент вважає, що це монографічне дослідження стане в нагоді передусім вітчизняним американістам і сходознавцям, а також широкому колу спеціалістів-міжнародників у контексті подальшого наукового вивчення трансформаційних процесів у «регіоні XXI сторіччя».

OUTLOOK World Culture Festival

На початку липня в столиці України стартував міжнародний фестиваль культур OUTLOOK World Culture Festival, який обіцяє стати знаковою подією в культурному та мистецькому житті країни. Адже саме знайомство з культурою та традиціями різних народів світу, уміння їх поважати та пізнавати сприяють миру та гармонії, яких так не вистачає в сучасному світі.

Цьогорічна програма відкриття фестивалю вразила присутніх яскравістю та насиченістю. У рамках заходу працювали унікальні фотоколи, за допомогою яких усі бажаючі змогли відчути дивовижну атмосферу певної країни. Зокрема, побувати на заквітчаних вулицях Амстердама чи погостювати у мужніх туркменів. Відчути дух французького Монмарту запрошував художник, який залюбки писав портрети та шаржі на всіх охочих. Культуру країн тут можна було не лише побачити, а й відчути і навіть самому її створити завдяки оригінальним майстер-класам.

Представники Туреччини допомагали оволодіти азами мистецтва «ебру», тож охочі власноруч малювали картини на воді. А поляки навчили робити квіти з паперу. Мистецтвом каліграфії ділилися японці. Гості фестивалю також отримали ієрогліфічне побажання від Країни сонця, що сходить. Також гості мали змогу детально роздивитися національні костюми та традиційне вбрання понад 15 народів світу, а також ознайомитися з експозицією картин художників із Японії, Туркменістану, Палестини, Малайзії та інших країн. Заряджали національним колоритом танці з Бразилії, Мексики, Грузії, Греції та Кореї.

Як відомо, збагнути культуру країни в усій її повноті допомагають гастрономічні уподобання народу. Цього разу на фестивалі було представлено національні страви та традиційні напої жителів Італії, Аргентини, Білорусі, країн Африки та Близького Сходу: бобот, плов із молодої баранини з радзинками та курагою, салат «Табулі», мексиканський фахітос, грецька долма, білоруські деруни, а також класичний пунш, мохіто, мальбек.

OUTLOOK World Culture Festival проходив за підтримки дипломатичних місій і посольств зарубіжних держав в Україні, а також за сприяння Державного підприємства «Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв». Серед гостей фестивалю були присутні Надзвичайні і Повноважні Посли Арген-

Виставка національних костюмів народів світу

Зліва направо: Надзвичайний і Повноважний Посол Узбекистану в Україні Алішер Абдуалієв, аташе з питань освіти та культури Посольства Республіки Ірак в Україні Абдулсаттар Хуссейн Сулайман Сулайман, Надзвичайний і Повноважний Посол Іраку в Україні Шорш Халід Саід, головний редактор інтернет-видання theoutlook.com.ua і генеральний директор проекту OUTLOOK Дарія Карякіна, генеральний директор ГДІП Павло Кривонос

Надзвичайний і Повноважний Посол Іраку в Україні Шорш Халід Саід

тини, Іраку, Малайзії, Молдови, Пакистану, Палестини, Португалії, Узбекистану, Японії та представники дипломатичних місій із 30 країн світу, а також держслужбовці та бізнесмени.

Надзвичайний і Повноважний Посол Іраку в Україні Шорш Халід Саід, виступаючи перед присутніми, зазначив, що співробітництво між країнами в культурній сфері є дуже важливим. «Міст культури є міцнішим, ніж економіка чи політика. Саме культура об'єднує людей, культурна спадщина людства об'єднує різні нації та народи», — упевнений дипломат. Він також додав, що Посольство Іраку в Україні буде й надалі підтримувати подібні ініціативи. «Важливо, щоб люди знали про Ірак та інші країни не тільки з новин про війну, землетруси та катастрофи. Дізнаваймося й про хороше, про щасливі моменти справжнього життя людей», — закликав Посол і побажав фестивалю подальших успіхів.

Надзвичайний і Повноважний Посол Японії в Україні Тоічі Саката, Дарія Карякіна та Павло Кривонос

Під час відкриття фестивалю відбулася презентація трьохмовного інтернет-видання про світ — theoutlook.com.ua. OUTLOOK — це міжнародний проект про світ і для світу, а також перший дискусійний простір, у якому обговорюються дипломатичні, культурні та соціальні події.

За словами головного редактора інтернет-видання та генерального директора проекту Дарії Карякіної, OUTLOOK World Culture Festival відбуватиметься щороку як підсумковий захід. Протягом року OUTLOOK проводитиме дні національних культур країн, із якими Україна має дипломатичні відносини, тематичні кінопокази, міжнародні майстер-класи та тренінги, арт-діалоги, дегустації традиційних кухонь, зустрічі з визначними особистостями, благодійні проекти.

Інф. «З.С.»

Надзвичайний і Повноважний Посол Малайзії в Україні Чуа Теонг Бан

Життя триває:
дипломати відвідали Корсунь-Шевченківський історико-культурний заповідник

Захисник Вітчизни Роман Гут та колектив ГДІП

Сьогодні зайве говорити про те, що ситуація в державі складна, східний кордон України окуповано терористами, щодень триває неоголошена, але кровопролитна війна. У нинішніх реаліях ніхто не може залишитися байдужим, обов'язок кожного патріота і громадянина — оберігати свою країну, давати жорстку відсіч окупантам. Співробітників ГДІП Романа Гута (електромонтер з ремонту та обслуговування електрообладнання дирекції «Рембудексплуатація») та Руслана Бендуса (водій дирекції «Автоцентр») було призвано для проведення навчальних зборів у рамках мобілізації та приведення військ у стан бойової готовності. Профспілка ГДІП постановила забезпечити наших вояків захистом, зокрема, передати бронежилет Руслану Бендусу у зв'язку з його відправленням до зони дій АТО на Сході України. Колектив ДП «Генеральна дирекція з обслуговування

Бендус Руслан у новому бронежилеті «Корсар МЗ-1-4», подарованому колективом ДП «ГДІП»

іноземних представництв» щиро вболіває за наших захисників, адже кожен розуміє — від того, як боротимуться вони за країну сьогодні, залежить наше майбутнє.

... Життя триває. 14 червня дирекція «Дипсервіс» організувала та провела нову автобусну екскурсію до Корсунь-Шевченківського, одного з найдавніших міст України. Фортеця Корсунь на річці Рось була заснована ще 1032 року князем Ярославом Мудрим для захисту від кочівників.

У подорожі взяли участь співробітники посольств Франції, Китаю, Данії, Угорщини та Представництва Європейського Союзу. Дипломати відвідали Корсунь-Шевченківський історико-культурний заповідник, оглянули цікаві експозиції історичного музею та музею Корсунь-Шевченківської битви, яка сталася взимку 1944 року. Саме її гітлерівські генерали називали «новим Сталінградом». Для Київщини ж ця битва стала знаменною ще й тим, що в її підсумку було звіль-

Аташе Представництва Європейського Союзу в Україні пані Поліна Чернєва з чоловіком Олександром

Дипломати на території Корсунь-Шевченківського історико-культурного заповідника

Огляд експозиції музею Корсунь-Шевченківської битви

нено від фашистської чуми останні райони області.

Щодо естетичної складової мандрівки, представники закордонних місій, акредитованих в Україні, долучилися до прогулянки алеями одного з найкращих ландшафтних парків України на березі річки Рось.

Родзинкою екскурсії стало підняття сходами на Башту-Бельведер, де дипломати послухали розповідь про відомих князів Лопухіних. Прекрасним завершенням подорожі був смачний обід у колоритному ресторані «Вітряк».

Заступник Військового Аташе Посольства Китаю в Україні пан Ван Сюечуань зазначив: «Я надзвичайно вражений! Відтоді, як я почав подорожувати з ГДІП, щоразу відкриваю для себе Україну з іншого боку. Сьогодні із задоволенням поринув у історичне минуле Корсунщини, помилувався чудовими краєвидами і побачив справжню автентичну Україну. Особлива подяка пані Оксані Тімоновій за високопрофесійну організацію екскурсії. Я переконався, що подорожі з ГДІП завжди організовані та проведені на високому рівні».

***

У стінах Дипломатичної академії України при МЗС України 17 червня за участю працівників ГДІП організовано та проведено урочистий прийом мера Києва Віталія Кличка, на якому були присутні 52 представники іноземних дипломатичних місій, акредитованих в Україні. Зустріч відбулася у стриманій, але теплій атмосфері. Мер Києва, Надзвичайні і Повноважні Посли, глави міжнародних організацій висловили сподівання на зміцнення плідної двосторонньої співпраці на взаємовигідних позиціях.

Інформація «З.С.»

Зліва направо: Павло Кривонос, генеральний директор ГДІП, Микола Кулініч, ректор Дипломатичної академії України, Віталій Кличко, мер м. Києва, Ваджахат Алі Муфті, Надзвичайний і Повноважний Посол Пакистану в Україні з дружиною

Праворуч Беренісе Рендон Талавера, Надзвичайний і Повноважний Посол Мексиканських Сполучених Штатів в Україні